

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Πτυχιακή Εργασία

Η κοινωνική ένταξη των προσφύγων στην πόλη του Ηρακλείου σύμφωνα με τα
ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά τους

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ ΛΙΝΑ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ: ΒΛΑΧΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑ

ΓΚΕΣΟΥ ΘΕΟΔΩΡΑ

Ηράκλειο 2022

Copyright@ 2022 Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, ΣΕΥΠ, Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο

[Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας | Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο \(hmu.gr\)](http://hmu.gr)

Το περιεχόμενο της συγκεκριμένης Π.Ε. αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της Βλάχου Δήμητρας, της Γκέσου Θεοδώρας, της επιβλέπουσας καθηγήτριας Πελεκίδου Λίνας και του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας και προστατεύονται από τους νόμους περί πνευματικής ιδιοκτησίας (Νόμος 2121/1993 και κανόνες Διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα).

Δήλωση τήρησης της ακαδημαϊκής δεοντολογίας

Οι υπογράφουσες φοιτήτριες του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ.

Βλάχου Δήμητρα

Γκέσου Θεοδώρα

δηλώνουμε υπεύθυνα ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία με τίτλο:

«Η κοινωνική ένταξη των προσφύγων στην πόλη του Ηρακλείου σύμφωνα με τα
ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά τους»

είναι στο σύνολό της προϊόν δικής μας δουλειάς και ότι όλες οι πηγές που έχουν χρησιμοποιηθεί αναφέρονται πλήρως. Επίσης δηλώνουμε ότι δεν αποτελεί προϊόν οποιασδήποτε εξωτερικής μη αδειοδοτημένης βοήθειας και ότι δεν έχει υποβληθεί σε οποιοδήποτε ίδρυμα ή οργανισμό προς αξιολόγηση, ούτε έχει δημοσιευθεί στο παρελθόν μέρος αυτής ή στο σύνολό της.

(Υπογραφή)

(Υπογραφή)

Βλάχου Δήμητρα

Γκέσου Θεοδώρα

Περίληψη

Εισαγωγή: Η παρούσα ερευνητική μελέτη αποσκοπεί στη διερεύνηση της κοινωνικής ένταξης των προσφύγων στη πόλη του Ηρακλείου σύμφωνα με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά τους. Μελετώνται οι αλληλεπιδράσεις των προσφύγων με τη τοπική κοινωνία, οι εμπειρίες των ίδιων, οι στάσεις και οι συμπεριφορές τους και με ποιόν τρόπο επηρεάζουν την ένταξή τους.

Μέθοδος και υλικό: Πρόκειται για ποιοτική έρευνα που πραγματοποιήθηκε με ημιδομημένες συνεντεύξεις εις βάθος. Το δείγμα αποτελείται από 12 πρόσφυγες, 6 γυναίκες και 6 άντρες, ηλικίας 20-60 ετών που διαμένουν στην πόλη του Ηρακλείου τα τελευταία τρία χρόνια. Η μέθοδος δειγματοληψίας που χρησιμοποιήθηκε είναι η χιονοστιβάδα και η ανάλυση πραγματοποιήθηκε με θεματική ανάλυση. Μετά από την εξοικείωση με τα δεδομένα, ακολούθησε η κωδικοποίηση, η αναζήτηση θεμάτων και η επανεξέταση αυτών. Στη συνέχεια, έγινε ο ορισμός και η ονομασία των θεμάτων και τέλος, η έκθεση των δεδομένων.

Αποτελέσματα: Τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των προσφύγων φαίνεται να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των στάσεων και συμπεριφορών των ίδιων σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο και φαίνεται να επηρεάζουν τη διαδικασία της ένταξής τους.

Λέξεις – κλειδιά: πρόσφυγας, ένταξη, ποιοτική έρευνα, ψυχοκοινωνικά, κοινωνική εργασία

Abstract

Introduction: The study aims to research the refugees' integration into the city of Heraklion, according to their psychosocial characteristics. Furthermore, the focus of the study is on the interactions between the refugees and local society their experiences, attitudes, and behaviors, as well as the way it affects their integration.

Method and Material: The research method was qualitative and conducted with semi-structured interviews. The sample was 12 refugees, six women, and six men, the age range is 20-60 years, who have lived in Heraklion for the last three years. The snowball technique was used for the sampling. The analysis method used for the study was thematic analysis. After the familiarization followed the codification, the search for themes, and the reexamination of the data. The next step was the definition and denomination of themes and, the demonstration of data.

Results: The psychosocial characteristics of the refugees have an essential role in their attitude and affect their behaviors individually and collectively. the process of integration.

Keywords: refugee, integration, qualitative research, psychosocial, social work

Για την διεξαγωγή της έρευνας, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την επιβλέπουσα και συνεργάτιδά μας, κα Πελεκίδου Λίνα για την καθοδήγηση και αρωγή της, την ομάδα φοιτητών/τριών του Εργαστηρίου Διαπολιτισμικής Αγωγής και Δράσης για την διάθεση πληροφοριών που συλλέχθηκαν στην έρευνα δράσης κατά το ακαδημαϊκό έτος 2019-2020. Επιπλέον, το Κέντρο Ένταξης Μεταναστών του Κέντρου Κοινότητας Ηρακλείου , την κα Κύρου Ιωάννα και την κα Φαχούρι Χριστίνα, για την συμβολή τους στην πραγματοποίηση της μελέτης με την διάθεση χρόνου και χώρου, την διερμηνεία και την εύρεση δείγματος, στην οποία συνέβαλε και ο πρόεδρος του Συλλόγου Κούρδων Κρήτης, κος Περόντ Κεντέρ. Τέλος, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε όλους/ες τους/τις πρόσφυγες που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	12
1.Προσφυγικό στην Ελλάδα	14
1.1 Ιστορική αναδρομή	14
1.2 Συνέπειες προσφυγικού ζητήματος	16
1.3 Μελέτες και έρευνες σχετικά με το ψυχοκοινωνικό προφίλ προσφύγων στην Ευρώπη... ..	18
2.Προσφυγικό Ζήτημα στην πόλη του Ηρακλείου. Οι διαστάσεις του σε μια τοπική κοινωνία .	23
2.1 Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά	23
2.2 Υπηρεσίες και Προγράμματα για τους/τις πρόσφυγες στη πόλη του Ηρακλείου	25
2.3 Η ένταξη των προσφύγων στην πόλη του Ηρακλείου. Μαρτυρίες μέσα από τη συνεργασία του Εργαστηρίου Διαπολιτισμικής Αγωγής και Δράσης με οικογένειες των προσφύγων.....	30
3.Θεωρίες Κοινωνικής Εργασίας και Πρόσφυγες	35
3.1 Γενική Κοινωνική Εργασία	35
3.2 Διαπολιτισμική Κοινωνική Εργασία.....	37
3.3 Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία	38
4.Μεθοδολογία Έρευνας.....	40
4.1 Σκοπός Έρευνας.....	40
4.2 Ερευνητικά Ερωτήματα	40
4.3 Μέθοδος συλλογής δεδομένων	40
4.4 Επιλογή δείγματος και Δειγματοληψία	42
4.5 Ανάλυση.....	45
4.6 Ηθικά ζητήματα και Δεοντολογία	45
4.7 Περιορισμοί έρευνας.....	46
5.Αποτελέσματα.....	47
5.1 Θεματικός άξονας 1: Πριν το ταξίδι.....	47
5.1.1 Υποκατηγορία: Εκπαίδευση	47

5.1.2 Υποκατηγορία: Κατάρτιση	47
5.1.3 Υποκατηγορία: Απασχόληση.....	48
5.1.4 Υποκατηγορία: Συνθήκες διαβίωσης.....	49
5.1.5 Υποκατηγορία: Οικογενειακή κατάσταση.....	49
5.1.6 Υποκατηγορία: Κοινωνικές Σχέσεις.....	50
5.1.7 Υποκατηγορία: Κοινωνικό δίκτυο	51
5.1.8 Υποκατηγορία: Καθημερινότητα.....	51
5.1.9 Υποκατηγορία: Σημαντικά (ευχάριστα/ δυσάρεστα) γεγονότα	52
5.2 Σύνοψη 1 ^{ου} Θεματικού Άξονα: Πριν το ταξίδι	53
5.3 Θεματικός Άξονας 2: Ταξίδι.....	54
5.3.1 Υποκατηγορία: Συναισθηματική κατάσταση όταν ξεκινάει ο πόλεμος	54
5.3.2 Υποκατηγορία: Συναισθήματα πριν το ταξίδι	55
5.3.3 Υποκατηγορία: Λήψη απόφασης.....	55
5.3.4 Υποκατηγορία: Σχεδιασμός ταξιδιού.....	56
5.3.5 Υποκατηγορία: Μόν@ / Παρέα στο ταξίδι.....	56
5.3.6 Υποκατηγορία: Διαδρομή ταξιδιού	57
5.3.7 Υποκατηγορία: Σημαντικά (ευχάριστα/ δυσάρεστα) γεγονότα κατά τη διάρκεια του ταξιδιού	58
5.4 Σύνοψη 2 ^{ου} Θεματικού Άξονα: Ταξίδι.....	59
5.5 Θεματικός Άξονας 3: Άφιξη στη χώρα υποδοχής	60
5.5.1 Υποκατηγορία: Εγκατάσταση.....	60
5.5.2 Υποκατηγορία: Συναισθήματα εγκατάστασης	61
5.5.3 Υποκατηγορία: Κοινωνικό δίκτυο στη χώρα αφίξεως	61
5.5.4 Υποκατηγορία: Σημασία ένταξης γι' αυτούς.....	62
5.6 Σύνοψη 3 ^{ου} Θεματικού Άξονα: Άφιξη στη χώρα υποδοχής	63

5.7 Θεματικός Άξονας 4: Ένταξη στη χώρα υποδοχής	63
5.7.1 Υποκατηγορία: Εκπαίδευση	64
5.7.2 Υποκατηγορία: Γλώσσα	64
5.7.3 Υποκατηγορία: Στέγαση	65
5.7.4 Υποκατηγορία: Εύρεση εργασίας.....	65
5.8 Σύνοψη 4 ^{ου} Θεματικού Άξονα: Ένταξη στη χώρα υποδοχής	66
5.9 Θεματικός Άξονας 5: Οικογένεια	67
5.9.1 Υποκατηγορία: Εκπαίδευση μελών	67
5.9.2 Υποκατηγορία: Αλληλεπιδράσεις στην οικογένεια.....	67
5.9.3 Υποκατηγορία: Ρόλος μελών.....	68
5.9.4 Υποκατηγορία: Κοινωνικές σχέσεις μελών.....	69
5.10 Σύνοψη 5 ^{ου} Θεματικού Άξονα: Οικογένεια.....	70
5.11 Θεματικός Άξονας 6: Κοινωνικές σχέσεις	70
5.11.1 Υποκατηγορία: Συμμετοχή σε σύλλογο	70
5.11.2 Υποκατηγορία: Κοινωνικά δίκτυα.....	71
5.11.3 Υποκατηγορία: Ελεύθερος χρόνος	72
5.11.4 Υποκατηγορία: Δραστηριότητες.....	72
5.11.5 Υποκατηγορία: Θρησκεία/ χώρος λατρείας.....	73
5.12 Σύνοψη 6 ^{ου} Θεματικού Άξονα: Κοινωνικές σχέσεις	73
5.13 Θεματικός Άξονας 7: Τοπική κοινωνία	74
5.13.1 Υποκατηγορία: Συμπεριφορά	74
5.13.2 Υποκατηγορία: Διακρίσεις	74
5.13.3 Υποκατηγορία: Ρατσισμός.....	75
5.13.4 Υποκατηγορία: Κοινωνικές σχέσεις	76
5.14 Σύνοψη 7 ^{ου} Θεματικού Άξονα: Τοπική Κοινωνία	76

5.15 Θεματικός Άξονας 8: Στάσεις / Συμπεριφορές.....	77
5.15.1 Υποκατηγορία: Αλλαγές στην συμπεριφορά ομοεθνών όταν ξεκίνησε ο πόλεμος...	77
5.15.2 Υποκατηγορία: Αλλαγές στην συμπεριφορά των ίδιων όταν ξεκίνησε ο πόλεμος ...	77
5.15.3 Υποκατηγορία: Αλλαγές στη συμπεριφορά ομοεθνών από την άφιξη τους στην Ελλάδα	78
5.15.4 Υποκατηγορία: Αλλαγές στη συμπεριφορά των ίδιων από την άφιξη τους στην Ελλάδα	78
5.15.5 Υποκατηγορία: Αλλαγές στη συμπεριφορά ομοεθνών κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στη χώρα / «προσαρμογή» στη τοπική κοινωνία.....	79
5.15.6 Υποκατηγορία: Αλλαγές στη συμπεριφορά των ίδιων κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στη χώρα / «προσαρμογή» στη τοπική κοινωνία	80
5.16 Σύνοψη 8 ^{ου} Θεματικού Άξονα: Στάσεις / Συμπεριφορές.....	80
5.17 Θεματικός Άξονας 9: Υπηρεσίες / Φορείς / Προγράμματα.....	81
5.17.1 Υποκατηγορία: Υγεία	81
5.17.2 Υποκατηγορία: Πρόσβαση	82
5.17.3 Υποκατηγορία: Επικοινωνία.....	83
5.17.4 Υποκατηγορία: Συμμετοχή σε προγράμματα	83
5.17.5 Υποκατηγορία: Προτάσεις.....	84
5.18 Σύνοψη 9 ^{ου} Θεματικού Άξονα: Υπηρεσία/ Φορείς/ Προγράμματα.....	84
5.19 Θεματικός Άξονας 10: Προσδοκίες και αλλαγές.....	86
5.19.1 Υποκατηγορία: Καθημερινότητα.....	86
5.19.2 Υποκατηγορία: Άμεσο/ Έμμεσο μέλλον	86
5.19.3 Υποκατηγορία: Ικανοποίηση	87
5.19.4 Υποκατηγορία: Ικανοποίηση από την κοινωνία υποδοχής.....	88
5.20 Σύνοψη 10 ^{ου} Θεματικού Άξονα: Προσδοκίες / Αλλαγές.....	88
6.Συζήτηση αποτελεσμάτων	90

6.1 Απάντηση ερευνητικών ερωτημάτων	94
6.1.1 Ποια είναι τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των προσφύγων;.....	94
6.1.2 Πώς νοηματοδοτούν οι πρόσφυγες την κοινωνική ένταξή τους, πώς την περιγράφουν;	94
6.1.3 Ποιες είναι οι δυσκολίες και τα εμπόδια που συναντούν οι πρόσφυγες κατά την ένταξη τους;	95
6.1.4 Ποιες οι σχέσεις τους και αλληλεπιδράσεις τους με την τοπική κοινωνία;.....	95
6.1.5 Ποιοι οι παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη των συμπεριφορών και στάσεων τους σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο και πώς οι εμπειρίες τους, οι στάσεις και οι συμπεριφορές τους επηρεάζουν την ένταξή τους;	95
Συμπεράσματα και Προτάσεις.....	96
Βιβλιογραφία	99
Παραρτήματα.....	105

Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη αποσκοπεί στη διερεύνηση της κοινωνικής ένταξης των προσφύγων, σύμφωνα με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά τους. Πρόκειται να μελετηθεί η σημασία που προσδίδουν οι ίδιοι/ες πρόσφυγες στην κοινωνική ένταξη, οι αλληλεπιδράσεις τους με την τοπική κοινωνία του Ηρακλείου, οι δυσκολίες και τα εμπόδια που συναντούν κατά τη διαδικασία της ένταξης, οι παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη των στάσεων και συμπεριφορών τους σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο. Τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις επιδράσεις των κοινωνικών παραγόντων στην ψυχική υγεία και τη συμπεριφορά ενός ατόμου (Oxford English Dictionary, 2012).

Προκειμένου να επιτευχθεί η ομαλή ένταξη των προσφύγων στην τοπική κοινωνία είναι σημαντικό να διερευνηθούν τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των προσφύγων στη πόλη του Ηρακλείου, ώστε να κατανοηθούν σε βάθος οι στάσεις, οι συμπεριφορές, τα συναισθήματα, οι εμπειρίες τους, η αλληλεπίδραση των προσφύγων με τη τοπική κοινωνία και με ποιο τρόπο αυτά επηρεάζουν και δυσχεραίνουν την διαδικασία της ένταξής τους. Γνωρίζοντας και κατανοώντας τα παραπάνω, η συμβολή και η στήριξη των ειδικών για την ομαλή ένταξη των προσφύγων στην κοινωνία, πραγματοποιούνται πιο στοχευμένα. Τα δεδομένα της έρευνας μπορούν να αποτελέσουν ένα σημαντικό στοιχείο για την καλύτερη οργάνωση και επάνδρωση αλλά και για την συνολική βελτίωση του συστήματος παροχής υπηρεσιών με τον καθορισμό προτεραιοτήτων άσκησης κοινωνικής πολιτικής (Ζαϊμάκης, 2011). Επιπλέον, η διερεύνηση των ψυχοκοινωνικών χαρακτηριστικών των προσφύγων μπορεί να συμβάλει στην ταξινόμηση, την ιεράρχηση και την καλύτερη κατανόηση των αναγκών της προσφυγικής κοινότητας, στη βελτίωση των υπαρχόντων προγραμμάτων, στην ανάδειξη νέων αναγκών και στην διερεύνηση μηχανισμών της επίλυσης προβλημάτων (Ζαϊμάκης, 2011).

Στο πρώτο κεφαλαίο, παρουσιάζεται το προσφυγικό φαινόμενο στην Ελλάδα, γίνεται μια ιστορική αναδρομή και αναφέρονται οι συνέπειες του φαινομένου στις κοινωνίες. Στην συνέχεια, παρουσιάζονται κάποιες μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί στην Ευρώπη σχετικά με το ψυχοκοινωνικό προφίλ των προσφύγων. Το δεύτερο κεφάλαιο επικεντρώνεται στο προσφυγικό ζήτημα στην πόλη του Ηρακλείου με τα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των προσφύγων που διαμένουν στην πόλη. Παρουσιάζεται η λειτουργία της τοπικής αυτοδιοίκησης, οι υπηρεσίες, οι φορείς και οι οργανισμοί που λειτουργούν στο Ηράκλειο αναφορικά με τη

προσφυγική κοινότητα, αλλά και πληροφορίες που συλλέχθηκαν από φοιτητές/τριες του Εργαστηρίου Διαπολιτισμικής Αγωγής και Δράσης του Ελληνικού Μεσογειακού Πανεπιστημίου στα πλαίσια της έρευνας δράσης που πραγματοποίησαν για την ένταξη των προσφύγων στη πόλη του Ηρακλείου.

Το επόμενο κεφάλαιο αναφέρεται στις θεωρίες της κοινωνικής εργασίας, που αποτέλεσαν βάση για την παρούσα μελέτη. Η θεωρία της γενικής κοινωνικής εργασίας συμβάλει στην κατανόηση της ένταξης και του ρόλου που διαδραματίζουν τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των προσφύγων σε αυτή τη διαδικασία, όπως οι ίδιοι/ες τα περιγράφουν. Επιπρόσθετα, η διαπολιτισμική κοινωνική εργασία βοηθά στην κατανόηση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ της προσφυγικής κοινότητας και της τοπικής κοινωνίας, ενώ παράλληλα, συμβάλει στην βαθύτερη κατανόηση την κοινωνικής ένταξης των προσφύγων στην κοινωνία υποδοχής. Τέλος, η Ριζοσπαστική, θέτει τις βάσεις για το προσφυγικό ζήτημα, τις δυσκολίες και τα εμπόδια που συναντούν κατά τη διαδικασία της ένταξής τους στην τοπική κοινωνία, ώστε να γίνεται αντιληπτό πως αποτελούν κοινωνικά και δομικά προβλήματα και όχι ατομικά.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, αναφέρεται η μεθοδολογία της έρευνας, τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί για τη παρούσα μελέτη, τα βήματα για την ανάλυση και τη διεξαγωγή των αποτελεσμάτων. Ενώ στο πέμπτο κεφάλαιο, γίνεται η παρουσίαση των αποτελεσμάτων που προέκυψαν, η αξιολόγηση αυτών και οι υποθέσεις σε σχέση με αυτά. Στο τελευταίο κεφάλαιο, στο οποίο γίνεται μια ανάλυση αυτών των αποτελεσμάτων και η σύνδεση τους με το θεωρητικό μέρος της μελέτης, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα των φοιτητριών με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί και οι προτάσεις τους σχετικά με τα αποτελέσματα της έρευνας.

1. Προσφυγικό στην Ελλάδα

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζεται το φαινόμενο της προσφυγιάς στην Ελλάδα κυρίως, αλλά και στην Ευρώπη. Πραγματοποιείται μια ιστορική αναδρομή από τα πρώτα χρόνια που καταγράφονται μετακινήσεις προσφυγικών πληθυσμών μέχρι και σήμερα και οι συνέπειες του συγκεκριμένου φαινομένου. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται αποτελέσματα μελετών που έχουν πραγματοποιηθεί στην Ευρώπη σχετικά με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά προσφύγων.

1.1 Ιστορική αναδρομή

Η άφιξη των προσφύγων και αιτούντων άσυλο δεν είναι ένα φαινόμενο που εμφανίζεται στη σύγχρονη εποχή, αντιθέτως φαίνεται να υπήρχαν από την αρχαιότητα με τη Κάθοδο των Δωριέων, τον αποικισμό των Ελλήνων από τις πόλεις-κράτη της Ηπείρου στον Πόντο, τη Μικρά Ασία και την Κάτω Ιταλία, την έλευση των Γόθων και των υπόλοιπων βαρβαρικών φύλων στα όρια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, την κάθοδο των Σλάβων στις παρυφές της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας τον 6ο-7ο αιώνα μ.Χ. και την εμφάνιση των αλταϊκών λαών στην Μικρά Ασία από τον 11ο αιώνα και μετά (Σελτζούκοι Τούρκοι, Οθωμανοί Τούρκοι, Μογγόλοι κ.λπ.) (Χατζάκη Ν., 2012).

Από τα τέλη του 15ου αιώνα, στα αναδυόμενα έθνη-κράτη της Ευρώπης, οι πολιτικές αρχές αφιέρωσαν τεράστιες ενέργειες στη διαχείριση του πληθυσμού. Επικεντρώθηκαν στον καθορισμό και την κατανομή της εθνικής ταυτότητας με βάση διάφορους (και μερικές φορές μεταβαλλόμενους) πολιτιστικούς δείκτες, συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας και των θρησκευτικών δεσμών και έτσι ακολούθησαν, στα τέλη του 15^{ου} με αρχές του 16^{ου} αιώνα η έξοδος των Εβραίων και των Μουσουλμάνων της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, έως τη φυγή των Καλβινιστών της Γαλλίας και της Γερμανίας κατά τον 17ο αιώνα και στις αρχές του 18ου αιώνα (P. Marfleet, 2007).

Αργότερα στην Ευρώπη, οι προσφυγικές ροές εμφανίζονται κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων (1912-1913) και του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918), με τον τελευταίο να αναγκάζει 6 εκατομμύρια ανθρώπους να μετοικήσουν (Dragostinova T., 2016). Στη συνέχεια, με τον ελληνοτουρκικό πόλεμο (1920-1922) θεσπίστηκε, για πρώτη φορά στην ιστορία, υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, με τη Συνθήκη της Λωζάνης

(1923), η οποία σηματοδοτεί και τη λήξη του πολέμου και αναγκάζει δύο εκατομμύρια ανθρώπους να μετοικήσουν από την Ελλάδα στη Τουρκία και αντίστροφα (Συνθήκη της Λωζάνης, 1923).

Το 1933 με την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία της Γερμανίας, περίπου το 10% του εβραϊκού πληθυσμού της Γερμανίας προσπαθεί να εγκαταλείψει τη χώρα (Dragostinova T., 2016). Κατά τη διάρκεια του πολέμου και την μεταπολεμική περίοδο στην Ευρώπη, οι πρόσφυγες φτάνουν τα 64 εκατομμύρια (Dragostinova T., 2016). Σύμφωνα με τις Βεντούρα Λ. και Γκρούτση Δ. (2011-12), προκειμένου να αντιμετωπιστεί το προσφυγικό κύμα που προκλήθηκε με τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο με συντονισμό και οργάνωση, αξιοποιήθηκε το πλαίσιο δράσης για την επανεγκατάσταση των προσφύγων, που είχε αναπτυχθεί στον Μεσοπόλεμο. Τον Νοέμβριο του 1943 συστάθηκε από τους Συμμάχους ο πρώτος προσωρινός φορέας των Ηνωμένων Εθνών, η Διεύθυνση των Ηνωμένων Εθνών για την Αρωγή και την Αποκατάσταση (United Nations Relief and Rehabilitation Administration, UNRRA). Έργο της ήταν ο σχεδιασμός, ο συντονισμός και η διαχείριση της βοήθειας προς τα θύματα του πολέμου. Μέχρι το 1946, οπότε και έπαψε να λειτουργεί, η UNRRA επαναπάτρισε ή παρείχε βοήθεια σε εφτά εκατομμύρια εκτοπισθέντες (J. F. Thomas, 1971).

Όσοι/ες από τους/τις πρόσφυγες και τους/τις εκτοπισμένους/ες επιβίωσαν από τις κακουχίες, τις διώξεις και τις αντεκδικήσεις, είτε μετακινήθηκαν στο πλαίσιο συμφωνιών υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμών, είτε επαναπατρίστηκαν –με ή χωρίς τη θέλησή τους–, είτε βρέθηκαν να ζουν σε στρατόπεδα προσφύγων (Βεντούρα Λ., Γκρούτση Δ., 2011-12). Το 1951 συγκλήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης, η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για τα Προβλήματα των Προσφύγων και του Υπερπληθυσμού. Η Επιτροπή επεσήμανε το γεγονός ότι 4,5 εκατομμύρια πρόσφυγες δεν είχαν εξασφαλίσει ακόμη μόνιμη εγκατάσταση και υπογράμμισε την ύπαρξη σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες ενός «πληθυσμιακού πλεονάσματος», που, όπως σημειώθηκε, ανερχόταν σε αρκετά εκατομμύρια εργαζομένων (E. Marks, 1957).

Η Σύμβαση του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων είναι το βασικό νομικό κείμενο που αποτελεί τη βάση για το έργο της Ύπατης Αρμοστείας. Η Σύμβαση έχει επικυρωθεί από 145 κράτη και ορίζει ποιος είναι πρόσφυγας, τα δικαιώματά του/της και τις νομικές υποχρεώσεις των κρατών. Βασική αρχή στη Σύμβαση είναι η μη-επαναπροώθηση (non-refoulement), σύμφωνα με την οποία ο/η πρόσφυγας δεν πρέπει να επιστρέφεται σε χώρα όπου απειλείται η ζωή ή η ελευθερία του/της. Η αρχή της μη-επαναπροώθησης αποτελεί πλέον κανόνα του εθιμικού διεθνούς δικαίου.

Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους/τις Πρόσφυγες λειτουργεί ως «θεματοφύλακας» της Σύμβασης του 1951 και του Πρωτοκόλλου του 1967, το οποίο αφαίρεσε τους γεωγραφικούς και χρονικούς περιορισμούς που έθετε η Σύμβαση. Τα κράτη οφείλουν να συνεργάζονται με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι τα δικαιώματα των προσφύγων γίνονται σεβαστά και προστατεύονται ([Η Σύμβαση του 1951 σχετικά με το Καθεστώς των Προσφύγων – UNHCR Greece](#)).

Σύμφωνα με τη Dragostinova T. (2016), τον 21ο αιώνα, καθώς αυξάνονταν οι συγκρούσεις στην Αφρική (στην Ερυθραία, τη Λιβύη και το Σουδάν κ.λπ.), ο αριθμός των προσφύγων που διέσχιζαν τη Μεσόγειο αυξήθηκε. Η άμεση αιτία της τρέχουσας κρίσης είναι ο συνεχιζόμενος εμφύλιος πόλεμος στη Συρία, ο οποίος έχει αφήσει 22 εκατομμύρια Σύριους/ες απίστευτα ευάλωτους/ες. Αυτή η κατάσταση επιδεινώνεται από την κατάρρευση της εξουσίας στο Ιράκ, το Αφγανιστάν, τη Λιβύη και την Ερυθραία. Ως αποτέλεσμα, οι απελπισμένοι άνθρωποι άρχισαν να φεύγουν σε ακόμη μεγαλύτερους αριθμούς τα τελευταία δύο χρόνια (Dragostinova T., 2016).

Τέλος, «στις 24 Φεβρουαρίου 2022, η Ρωσία εξαπέλυσε στρατιωτική επίθεση κατά της Ουκρανίας. Έκτοτε, εκατομμύρια άνθρωποι έχουν εγκαταλείψει τις εμπόλεμες περιοχές, αναζητώντας καταφύγιο στις χώρες της Ε.Ε. και στη Δημοκρατία της Μολδαβίας» (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Συμβούλιο Ευρωπαϊκής Ένωσης, [Αρχική σελίδα - Consilium \(europa.eu\)](#)). Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ, οι συνοριακές διελεύσεις από την Ουκρανία (από τις 24 Φεβρουαρίου έως 4 Οκτωβρίου 2022) είναι 13.736.198, από τις οποίες 7.646.595 καταγράφηκαν σε όλη την Ευρώπη, ενώ οι εγγεγραμμένοι/ες για προστασία στην Ευρώπη είναι μόλις 4.210.542 ([Situation Ukraine Refugee Situation \(unhcr.org\)](#)). Στην Ελλάδα έχουν καταγραφεί (έως τον Οκτώβριο 2022) 19.413 πρόσφυγες από την Ουκρανία και έχουν λάβει προσωρινή προστασία, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας ([Situation Ukraine Refugee Situation \(unhcr.org\)](#)).

1.2 Συνέπειες προσφυγικού ζητήματος

Πολλοί/ες πρόσφυγες εγκαθίσταντο σε χώρες χαμηλού εισοδήματος. Η παρουσία τους εκεί εντείνει τις ήδη δύσκολες οικονομικές, περιβαλλοντικές, κοινωνικές και, κατά καιρούς, πολιτικές συνθήκες σε αυτές τις χώρες (UNHCR Standing Committee 1997). Ως εκ τούτου, δεδομένων των

επικρατουσών συνθηκών, αυτές οι χώρες υποδοχής διαθέτουν περιορισμένους πόρους για να αντιμετωπίσουν το άμεσο και έμμεσο κόστος που προκαλεί μια μεγάλη εισροή προσφύγων (David Khoudour, Lisa Andersson, 2017). Με την πάροδο του χρόνου, η παρουσία τους οδηγεί σε πιο ουσιαστικές απαιτήσεις για φυσικούς πόρους, εγκαταστάσεις εκπαίδευσης και υγείας, κοινωνικές υπηρεσίες και απασχόληση (UNHCR Standing Committee 1997). Επιπρόσθετα, εάν οι πρόσφυγες ανήκουν στην ίδια πολιτιστική και γλωσσική ομάδα με τον ντόπιο πληθυσμό της χώρας όπου εγκαθίσταντο, υπάρχει συχνά ταύτιση και συμπάθεια για την κατάστασή τους. Η διαφορετική εθνότητα, ωστόσο, μπορεί να αποτελέσει βάση για προβλήματα. Μπορεί να υπάρχουν παραδοσιακές εχθρότητες μεταξύ των δύο εθνοτικών πληθυσμών. Ακόμα κι αν δεν συμβαίνει αυτό, οι αποτυχίες στην επικοινωνία και την κατανόηση που προκαλούνται από τη γλώσσα και τον πολιτισμό μπορούν να δημιουργήσουν σοβαρά εμπόδια (UNHCR Standing Committee 1997).

Έχοντας ως δεδομένο τα παραπάνω, οι πρόσφυγες συχνά γίνονται αντιληπτοί/ες ως βάρος για τη χώρα υποδοχής, ασκώντας πίεση στον δημόσιο προϋπολογισμό και την παροχή υπηρεσιών. Ωστόσο, ο οικονομικός αντίκτυπος των προσφύγων στις περιοχές υποδοχής δεν είναι απαραίτητως αρνητικός. Οι πρόσφυγες φέρουν δεξιότητες και γνώσεις που μπορούν να αξιοποιηθούν προς όφελος και της τοπικής κοινωνίας. Τέτοιες γνώσεις και δεξιότητες φέρουν οι επαγγελματίες υγείας και οι δάσκαλοι/ες, οι οποίοι/ες, ακόμη και σε περιορισμένο αριθμό, μπορούν να συνεισφέρουν σημαντικά σε απομακρυσμένες περιοχές. Ένα επιπλέον φάσμα δεξιοτήτων που μπορούν να αποκτήσουν οι πρόσφυγες μπορεί να περιλαμβάνει μια επιχειρηματική κουλτούρα που μπορεί να τονώσει την τοπική οικονομία ή να προσφέρει καινοτόμες γεωργικές τεχνικές που προηγουμένως ήταν άγνωστες στις περιοχές υποδοχής (UNHCR Standing Committee 1997). Η παρουσία προσφύγων μπορεί να δημιουργήσει ένα οικονομικό κίνητρο και να οδηγήσει στο άνοιγμα και την ανάπτυξη των περιοχών υποδοχής (UNHCR Standing Committee 1997). Επιπρόσθετα, οι πρόσφυγες μπορούν να δημιουργήσουν έμμεσα ευκαιρίες απασχόλησης και να προσελκύσουν βοήθεια και ανθρωπιστικές επενδύσεις, για παράδειγμα, σε υποδομές, οι οποίες θα ωφελήσουν τους/τις ίδιους/ες καθώς και την κοινωνία στο σύνολό της (David Khoudour, Lisa Andersson, 2017).

Η συνδιαλλαγή πολιτισμικών χαρακτηριστικών και τεχνικών δεξιοτήτων, ανάμεσα στον ντόπιο και στον μετακινούμενο πληθυσμό, συμβάλλουν στην διαδικασία δημιουργίας μιας διαπολιτισμικής κοινωνίας. Μέσω της συνεχής αλληλεπίδρασης των πληθυσμών δημιουργούνται

κοινωνικές και εργασιακές σχέσεις, οι οποίες οδηγούν σε ομαλή συμβίωση και στην κατανόηση των ψυχοκοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών δυναμικών που λειτουργούν μεταξύ της κοινωνίας υποδοχής και των μετακινούμενων πληθυσμών.

1.3 Μελέτες και έρευνες σχετικά με το ψυχοκοινωνικό προφίλ προσφύγων στην Ευρώπη

Το φαινόμενο των προσφυγικών κυμάτων απασχολεί την Ευρώπη, με κύριες τις χώρες υποδοχής που καλούνται να ανταπεξέλθουν σε μεγάλο αριθμό προσφύγων που φθάνουν σε αυτές. Έχουν πραγματοποιηθεί πολλές έρευνες με αφορμή τα προσφυγικά κύματα που ξεκίνησαν από τη Συρία 2015 και έπειτα. Στο συγκεκριμένο υποκεφάλαιο θα αναφερθούν κάποιες από αυτές τις μελέτες που έλαβαν χώρα τα τελευταία χρόνια και εστιάζουν κατά κύριο λόγο στην ψυχική υγεία των προσφύγων που καταφθάνουν σε καθεμία από αυτές τις χώρες.

Σε μία μελέτη που πραγματοποιήθηκε στη Σικελία της Ιταλίας (Crepet et al. Conflict and Health, 2017), στόχος ήταν να περιγράψει τις καταστάσεις ψυχικής υγείας που εντοπίστηκαν και τα τραύματα που αναφέρθηκαν σε έναν πληθυσμό αιτούντων άσυλο, λίγο μετά την προσγείωση σε 15 υποστηριζόμενα κέντρα των Γιατρών Χωρίς Σύνορα. Συμπεριλήφθηκαν όλοι/ες οι αιτούντες άσυλο που είχαν διαγνωστεί με παθήσεις ψυχικής υγείας από τον Οκτώβριο του 2014 έως τον Δεκέμβριο του 2015. Πιο συγκεκριμένα, μεταξύ 385 ατόμων, οι οποίοι/ες εισήχθησαν για έλεγχο ψυχικής υγείας κατά τη διάρκεια της περιόδου της μελέτης, οι 193 (50%) διαγνώστηκαν με παθήσεις ψυχικής υγείας. Από αυτούς/ες, οι περισσότεροι ήταν νέοι άνδρες (83%) από τη Δυτική Αφρική που είχαν εγκαταλείψει τις χώρες τους περισσότερο από ένα χρόνο πριν από την άφιξή τους. Οι πιο συχνές παθήσεις ψυχικής υγείας ήταν η διαταραχή μετατραυματικού στρες (31%) και η κατάθλιψη (20%). Πιθανώς τραυματικά συμβάντα υπήρξαν συχνά στη χώρα καταγωγής (60%) και κατά τη διάρκεια της μετανάστευσης (89%).

Μια περιγραφική μελέτη που πραγματοποιήθηκε στην Ολλανδία το 1998 από το Northern Center for Health Care Research, University of Groningen, Groningen, The Netherlands, είχε σκοπό να περιγράψει την κατάσταση της υγείας των επίσημα αναγνωρισμένων προσφύγων από την πρώην Γιουγκοσλαβία στην Ολλανδία και να αναλύσει τη σχέση μεταξύ τραυματικών γεγονότων που έχουν βιώσει και της κατάστασης υγείας τους. Οι πρόσφυγες παρουσίασαν

ευάλωτη υγεία, με μια σημαντική ομάδα να είχε συσσώρευση προβλημάτων υγείας. Μελέτες περιπτώσεων αναφέρουν τις εξαιρετικά κακές σωματικές και ψυχικές συνθήκες των προσφύγων όταν βρίσκονται στη διαδικασία αναγνώρισης. Σχετικά με τους ερωτηθέντες, οι μισοί/ες εξ αυτών ήταν γυναίκες και οι μισοί άνδρες. Το 46% των ερωτηθέντων ήταν στην ηλικιακή κατηγορία 25-34 ετών. Μόνο το 15% δεν βίωσε κάποιο τραυματικό γεγονός και το 66% βίωσε πέντε ή περισσότερα τραυματικά συμβάντα. Ωστόσο, το 56% των ερωτηθέντων ανέφεραν ότι δεν είχαν δει κάποιο τραυματικό συμβάν. Από το CES-D διαπιστώθηκε ότι η μέση βαθμολογία ήταν 22,6. Τα δύο τρίτα των ερωτηθέντων είχαν βαθμολογία 16 ή υψηλότερη, γεγονός που αποδεικνύει τα σοβαρά θέματα που αντιμετωπίζει ο συγκεκριμένος πληθυσμός.

Μία ακόμη έρευνα που πραγματοποιήθηκε στη Γερμάνια από το SOEPpapers on Multidisciplinary Panel Data Research σε συνεργασία με το German Institute for Economic Research (DIW Berlin) το 2019, επικεντρώθηκε στο ανθρώπινο κεφάλαιο των προσφύγων και τη σύνδεσή του με τα αποτελέσματα της ένταξης. Αποδεικνύεται για μια ακόμη φορά ότι τα αρνητικά και εκκρεμή αποτελέσματα της διαδικασίας ασύλου και του αποχωρισμού από την οικογένεια σχετίζονται με υψηλότερα επίπεδα αγωνίας και χαμηλότερα επίπεδα ικανοποίησης από τη ζωή. Επιπλέον, φαίνεται ότι οι γυναίκες πρόσφυγες έχουν αυξημένη ψυχολογική δυσφορία από τους άντρες, αλλά αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα ικανοποίησης από την τρέχουσα ζωή. Οι μεγαλύτεροι/ες σε ηλικία ερωτηθέντες αναφέρουν μεγαλύτερη αγωνία από τους/τις νεότερους/ες. Παρουσιάζεται πως τα άτομα με ανώτερα επίπεδα εκπαίδευσης συνδέονται με χαμηλότερη ικανοποίηση από τη ζωή, αλλά δεν έχει καμία επίδραση στην ψυχολογική δυσφορία. Οι Αφγανοί/ες παρουσιάζουν μεγαλύτερα επίπεδα αγωνίας από τους/τις Σύριους/ες και υψηλότερα επίπεδα ικανοποίησης από τη ζωή. Τέλος, οι αρνητικές εμπειρίες κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, καθώς και η ρητή απροθυμία απάντησης σε ερωτήσεις σχετικά με τις λεπτομέρειες των εμπειριών ταξιδιού, σχετίζονται με χαμηλότερη ικανοποίηση από τη ζωή και αυξημένη δυσφορία.

Σε ένα editorial που δημοσιεύτηκε το 2017 στο Springer-Verlag GmbH Germany, είναι συγκεντρωμένες έρευνες από τις Ευρωπαϊκές χώρες που διερευνούν τη ψυχική υγεία παιδιών και εφήβων προσφύγων. Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών παρουσιάζονται συνοπτικά παρακάτω.

Σχετικά με τη Τουρκία, από το 2010 έχουν δημοσιευτεί αρκετές εκθέσεις για την ψυχική υγεία των προσφύγων, οι οποίες αφορούν τον επιπολασμό των διαταραχών σε δείγματα της

κοινότητας. Μια από τις μελέτες επικεντρώθηκε σε 136 παιδιά πρόσφυγες από καταυλισμό προσφύγων στη νοτιοανατολική Τουρκία, το 70% των οποίων ήταν ηλικίας κάτω των 11 ετών. Το 61% πήγαινε στο σχολείο και το 70% ζούσε με τους γονείς του (Nasiroğlu S, Çeri V., 2016). Η διαταραχή μετατραυματικού στρες ήταν η πιο συχνή διάγνωση (43%), στη συνέχεια ακολουθεί η κατάθλιψη (28%), η νυχτερινή ενούρηση (10%), οι αγχώδεις διαταραχές (9,6%) και οι διαταραχές διαγωγής (5%). Ένα υψηλό ποσοστό ψυχιατρικών διαταραχών βρέθηκε, επίσης, στη μελέτη παιδιών προσφύγων Γιαζίντι (Çeri V, Özlü-Erkilic Z, Özer Ü, Yalcin M, Popow C, Akkaya Kalayci T., 2016).

Στην Ελλάδα, πραγματοποιήθηκε πρόσφατα μια μελέτη που εξέτασε τις διαφορές στην ψυχοπαθολογία μεταξύ οικονομικών μεταναστών, προσφύγων και ελληνικών οικογενειών που παραπέμφθηκαν στο Τμήμα Ψυχιατρικής Παιδιών και Εφήβων του Νοσοκομείου Παίδων Αγία Σοφία, στην Αθήνα την περίοδο 2005–2014. Από τα αποτελέσματα της μελέτης διαπιστώθηκε ότι το ποσοστό των παιδιών και των εφήβων προσφύγων με ψυχιατρική διάγνωση ήταν χαμηλότερο από αυτό των οικονομικών μεταναστών και των Ελλήνων. Από την άλλη πλευρά, οι πρόσφυγες παρουσίασαν μεγαλύτερο αριθμό παραγόντων που επηρεάζουν την κατάσταση της υγείας τους σε σύγκριση με τους/τις Έλληνες/ίδες και τους/τις μετανάστες/στρίες. Μετά το 2010, οι πρόσφυγες αναζήτησαν βοήθεια, κυρίως λόγω κοινωνικών παραγόντων και παραγόντων που σχετίζονται με την κατάσταση της υγείας τους. Αυτά τα αποτελέσματα μπορεί να υποδηλώνουν ότι οι οικογένειες προσφύγων αναζητούν βοήθεια για λόγους που δεν σχετίζονται άμεσα με την ψυχική υγεία, αλλά θα μπορούσαν να ανταποκρίνονται στις διαφορετικές ανάγκες τους (δηλαδή, επιδίωξη σταθερών συνθηκών διαβίωσης, πρόσβαση σε τροφή και μελλοντική προοπτική) ή τη δυσκολία τους να αποκτήσουν πρόσβαση σε υπηρεσίες δημόσιας υγείας σε σύγκριση με μετανάστες/στρίες και ντόπιους/ες (Triantafyllou K., Othiti I., Xylouris G., Moulla V., Ntre V., Kovani P., Gertsou I., Anagnostopoulos D., 2018).

Στη Γερμανία πραγματοποιήθηκε μια έρευνα, στη πόλη Μπίλεφελντ, που βασίστηκε σε 102 ασυνόδευτους/ες εφήβους/ες αιτούντες άσυλο, ηλικίας 12–18 ετών. Διαπιστώθηκε μια πολύπλοκη επιβάρυνση ασθενειών με υψηλό επιπολασμό λοιμώξεων (58,8, 20% μολύνθηκαν από παράσιτα), ψυχικές ασθένειες (13,7%) και σιδηροπενική αναιμία (17,6%) και χαμηλό επιπολασμό μη μεταδοτικών ασθενειών (< 2,0%) (Marquardt L., Krämer A., Fischer F., Prüfer-Krämer L.,

2016). Τα άτομα από Δυτική Ασία είχαν τον υψηλότερο επιπολασμό ψυχικών διαταραχών (20,0%).

Στη Σουηδία, σε ό,τι αφορά την ψυχική υγεία των προσφύγων, έχουν πραγματοποιηθεί πολλές μελέτες και επίσης κάποιες, σχετικά σπάνιες μελέτες, που εστιάζουν σε σοβαρές ψυχιατρικές διαταραχές. Έχει διαπιστωθεί ότι οι πρόσφυγες έχουν 66% περισσότερες πιθανότητες να αναπτύξουν σχιζοφρένεια και άλλες μη συναισθηματικές ψυχιατρικές διαταραχές από τους (μη πρόσφυγες) μετανάστες/στρίες από την ίδια περιοχή καταγωγής και 3,6 φορές περισσότερες πιθανότητες να αναπτύξουν αυτές τις διαταραχές σε σύγκριση με τους/τις Σουηδούς/ες που γεννήθηκαν γηγενείς (Hollander A-C et al, 2016). Σε μια άλλη μελέτη φαίνεται ότι οι νεαροί ενήλικες πρόσφυγες είναι πιο πιθανό να εισαχθούν σε ψυχιατρικό νοσοκομείο για ενδονοσοκομειακή και υποχρεωτική περίθαλψη, αλλά όχι για εξωνοσοκομειακή περίθαλψη (αλλά το μοτίβο βρέθηκε να αλλάζει με την πάροδο του χρόνου). Η ίδια μελέτη διαπιστώνει επίσης, ότι οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στη Σουηδία ως ασυνόδευτοι ανήλικοι «είχαν περισσότερες πιθανότητες να εισαχθούν σε ψυχιατρική περίθαλψη από τους έφηβους πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν με τις οικογένειές τους» (Manhica H., Almquist Y., Rostila M., Hjern A., 2016).

Όσον αφορά στη Νορβηγία, μια μελέτη των Jakobsen, Demott, Heir (2014), παρουσιάζει ότι το 41,9% των συμμετεχόντων μεταξύ των ασυνόδευτων ανηλίκων πληρούσαν τα διαγνωστικά κριτήρια για μια τρέχουσα ψυχιατρική διαταραχή. Διαπιστώθηκε ότι οι συνηθέστερες διαταραχές μεταξύ των ασυνόδευτων παιδιών ήταν η διαταραχή μετατραυματικού στρες (30,6%), η κατάθλιψη (MDD) (9,4%), η αγοραφοβία (4,4%) και το άγχος (3,8%) και ανέφεραν υψηλό επίπεδο σωματικής κακοποίησης στο παρελθόν (78%). Σε μια άλλη μελέτη ασυνόδευτων ανηλίκων διαπιστώθηκε ότι δεν υπήρξε βελτίωση στην ψυχική τους υγεία σε 2 χρόνια παρακολούθησης (Seglem KB, Oppedal B, Raeder S., 2011).

Συνοψίζοντας, το προσφυγικό ζήτημα δεν αποτελεί ένα σύγχρονο φαινόμενο, αντιθέτως φαίνεται να εμφανίζεται αρκετούς αιώνες πριν. Ο μεγάλος αριθμός των προσφύγων και των εκτοπισμένων από τους πολέμους που έλαβαν χώρα στην Ευρώπη, οδηγεί στη δημιουργία της Σύμβασης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων, ορίζοντας έτσι τα δικαιώματά τους και τις νομικές υποχρεώσεις των κρατών. Το προσφυγικό φαινόμενο τα τελευταία χρόνια είναι σε

έξαρση, με πολλούς/ες πρόσφυγες να εγκαθίσταντο σε χώρες με οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές δυσκολίες. Η εγκατάσταση των προσφύγων στις χώρες υποδοχής εντείνει τις ήδη υπάρχουσες δυσκολίες σε αυτές τις χώρες, καθώς συχνά διαθέτουν περιορισμένους πόρους για την κάλυψη του άμεσου και έμμεσου κόστους που απαιτείται. Από την άλλη πλευρά, η συνδιαλλαγή πολιτισμικών χαρακτηριστικών ανάμεσα στους/στις πρόσφυγες και την τοπική κοινωνία συμβάλλουν στη δημιουργία μιας διαπολιτισμικής κοινωνίας. Τέλος, οι μελέτες που πραγματοποιήθηκαν στην Ευρώπη για την ψυχική υγεία των προσφύγων, δείχνουν πως η διαταραχή μετατραυματικού στρες και η κατάθλιψη αποτελούν τις κυρίαρχες ψυχικές παθήσεις τόσο των ενηλίκων, όσο και των παιδιών και εφήβων, προσφύγων με πολλούς/ες να αναφέρουν τραυματικά συμβάντα στην χώρα καταγωγής και κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους. Το επόμενο κεφάλαιο επικεντρώνεται στο προσφυγικό ζήτημα στην Ελλάδα, και στη πόλη του Ηρακλείου.

(σύνολο 11396) (Τοπικό Σχέδιο Κοινωνικής Ένταξης Προσφύγων και Μεταναστών, Δήμος Ηρακλείου, 2020).

Το μεγαλύτερο ποσοστό των ανθρώπων που χρησιμοποιεί τις υπηρεσίες του ΚΕΜ είναι άνδρες. Πιο συγκεκριμένα, στον προσφυγικό πληθυσμό που προέρχεται κυρίως από μουσουλμανικές χώρες, ο αριθμός των γυναικών που πρωτοεμφανίζονται στην υπηρεσία είναι μικρός. Το μεγαλύτερο μέρος των ατόμων που χρησιμοποιεί την υπηρεσία είναι άνω των 18 ετών με μέση ηλικία τα 48 έτη και τέλος, σχετικά με την εκπαίδευση το μεγαλύτερο ποσοστό του καταγεγραμμένου πληθυσμού έχει τελειώσει το δημοτικό ενώ μόλις το 12% έχει Πανεπιστημιακή εκπαίδευση (Τοπικό Σχέδιο Κοινωνικής Ένταξης Προσφύγων και Μεταναστών, Δήμος Ηρακλείου, 2020).

Πιο συγκεκριμένα για τον προσφυγικό πληθυσμό, τον Οκτώβριο του 2020 μέσω του Προγράμματος ΕΣΤΙΑ φιλοξενούνταν στο Ηράκλειο σε 135 διαμερίσματα 664 ωφελούμενοι/ες, εκ των οποίων οι 177 είναι αναγνωρισμένοι/ες πρόσφυγες και οι 487 αιτούντες άσυλο. Οι χώρες καταγωγής του πληθυσμού είναι η Συρία (212), το Αφγανιστάν (632), το Ιράκ (69), η Παλαιστίνη (14), το Ιράν (4) και το Καμερούν (3). Οι ηλικιακές ομάδες των προσφύγων του προγράμματος κυμαίνονται από 0-2 ετών (70), από 3-5 ετών (77), από 6-11 ετών (131), από 12-15 ετών (67), από 16-17 ετών (275), από 18-59 ετών (275) και από 60 ετών και άνω (14). Στο Ηράκλειο, μέσω του προγράμματος ΕΣΤΙΑ φιλοξενούνται 337 γυναίκες και 327 άνδρες και οι ομιλούμενες γλώσσες είναι τα Αραβικά (223), Νταρί (308), Φαρσί (45), Κιρμανζί (55), Σορανί (22), Παστό (8) και Αγγλικά (3) (Τοπικό Σχέδιο Κοινωνικής Ένταξης Προσφύγων και Μεταναστών, Δήμος Ηρακλείου, 2020).

Σχετικά με την εκπαίδευση, τα στοιχεία αναφέρονται στις εγγραφές που πραγματοποιήθηκαν το έτος 2020-2021 στις ηλικίες 3-18 στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Σύμφωνα με τις πληροφορίες, 57 παιδιά φοιτούν στο Νηπιαγωγείο, 133 στο Δημοτικό και 70 είναι μαθητές Λυκείου. Αξίζει να σημειωθεί πως το έτος 2019-2020 εγγράφηκε μεγαλύτερος αριθμός παιδιών, αλλά εξαιτίας της υψηλής κινητικότητας του πληθυσμού υπήρξαν αποχωρήσεις από το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ και συνεπώς από τις υπόλοιπες παροχές κι υπηρεσίες. Επιπρόσθετα, για το τρέχον σχολικό έτος έχουν εγγραφεί ακόμα 9 παιδιά σε ΚΕΠΑ και 8 ενήλικες παρακολουθούν μαθήματα σε Εσπερινό Λύκειο (Τοπικό Σχέδιο Κοινωνικής Ένταξης Προσφύγων και Μεταναστών, Δήμος Ηρακλείου, 2020).

Τέλος, αναφορικά με τις ευπαθείς και ευάλωτες κοινωνικές ομάδες του προσφυγικού πληθυσμού, τα στοιχεία δείχνουν πως 31 παιδιά βρίσκονται σε κίνδυνο, 12 άνθρωποι έχουν κάποια αναπηρία, 12 άτομα είναι ηλικιωμένα, 95 βρίσκονται σε σοβαρή ιατρική κατάσταση, 14 άτομα είναι επιζών/ επιζήσασσα σεξουαλικής/έμφυλης βίας, 23 είναι μονογονείς, 23 ανήκουν σε ειδικές νομικές και σωματικές ανάγκες προστασίας, 6 είναι θύματα βασανιστηρίων, 4 ανήλικα είναι ασυνόδευτα ή χωρισμένα από την οικογένεια, και 10 γυναίκες είναι αυτές που βρίσκονται σε κίνδυνο, συμπεριλαμβανομένων και των εγκυμονουσών κ.λπ. (Τοπικό Σχέδιο Κοινωνικής Ένταξης Προσφύγων και Μεταναστών, Δήμος Ηρακλείου, 2020).

2.2 Υπηρεσίες και Προγράμματα για τους/τις πρόσφυγες στη πόλη του Ηρακλείου

Ο Δήμος Ηρακλείου όντας ενεργός σε θέματα ένταξης προσφύγων, συμμετέχει σε πολλά προγράμματα που αφορούν κυρίως στη φιλοξενία του πληθυσμού αυτού. Η Εκπαιδευτική Αναπτυξιακή ΠΛΟΗΓΟΣ, από το 2017 και με παράταση τον Ιανουάριο του 2021, υλοποιεί το πρόγραμμα «ESTIA 2021: Στεγαστικό Πρόγραμμα για Αιτούντες Διεθνής Προστασίας». Το πρόγραμμα εξασφαλίζει ένα επαρκές βιοτικό επίπεδο για τους/τις αιτούντες άσυλο μέσω της στέγασης και τις συνοδευτικές υπηρεσίες οι οποίες, μεταξύ άλλων, είναι η ενημέρωση, η συμβουλευτική και η υποστήριξη σχετικά με τις διαδικασίες που αφορούν τον/την ωφελούμενο/η, η ψυχοκοινωνική υποστήριξη, η διερμηνεία, η μεταφορά για την τοποθέτηση στη θέση στέγασης ([ESTIA – Στέγαση αιτούντων άσυλο στην Κρήτη | Πλοηγός \(ploigos-ea.gr\)](#), τελευταία ενημέρωση 25/11/2022).

Άλλο ένα πρόγραμμα στέγασης που απευθύνεται στους/στις πρόσφυγες και υλοποιείται στο Ηράκλειο Κρήτης είναι το «HELIOS - Στέγαση αναγνωρισμένων προσφύγων» του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης. Το πρόγραμμα στοχεύει στην ένταξη των δικαιούχων διεθνούς προστασίας στην τοπική κοινωνία, στηρίζοντας και προωθώντας την αυτόνομη διαβίωση τους ([Πρόγραμμα HELIOS | Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου \(migration.gov.gr\)](#), τελευταία ενημέρωση 25/11/2022). Για να επιτευχθούν τα παραπάνω το πρόγραμμα προσφέρει στους/στις δικαιούχους μαθήματα ένταξης στο Εκπαιδευτικό Κέντρο Εξέτασης της εκάστοτε περιοχής. Κάθε κύκλος μαθημάτων έχει διάρκεια 6 μηνών και θα περιλαμβάνει ενότητες σχετικές με την εκμάθηση της Ελληνικής γλώσσας, τον πολιτιστικό προσανατολισμό, το βαθμό ετοιμότητας για εργασία κι άλλες δεξιότητες (Τοπικό Σχέδιο Κοινωνικής Ένταξης Προσφύγων και Μεταναστών,

Δήμος Ηρακλείου, 2020). Επιπρόσθετα, στηρίζει τους/τις δικαιούχους για ενοικίαση κατοικιών στο όνομά τους, παρέχοντάς τους οικονομική στήριξη ώστε να καλύψουν τα έξοδα της ενοικίασης και της μετακόμισης και βοηθά στη δικτύωση με ιδιοκτήτες/τριες διαμερισμάτων, ενισχύουν την εργασιακή τους ετοιμότητα παρέχοντας τους συμβουλευτικές υπηρεσίες και πρόσβαση σε πιστοποιήσεις σχετικές με την εργασία και της δικτύωσης με πιθανούς εργοδότες (Τοπικό Σχέδιο Κοινωνικής Ένταξης Προσφύγων και Μεταναστών, Δήμος Ηρακλείου, 2020). Καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος, οι υπεύθυνοι/ες αξιολογούν τακτικά την πορεία και την πρόοδο των επωφελουμένων ώστε να διασφαλιστεί πως μετά τη λήξη του προγράμματος είναι σε θέση να ζήσουν αυτόνομοι/ες στην τοπική κοινωνία. Παράλληλα με τα παραπάνω, το πρόγραμμα διοργανώνει workshops και δραστηριότητες με στόχο την ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας και την ανάδειξη της σημαντικότητας της ένταξης των προσφύγων σε αυτή (Τοπικό Σχέδιο Κοινωνικής Ένταξης Προσφύγων και Μεταναστών, Δήμος Ηρακλείου, 2020).

Το «Δίκτυο Πόλεων για την Ένταξη», το οποίο αποτελεί μια πρωτοβουλία Δήμων της Ελλάδας είναι ένα πρόγραμμα όπου αναπτύσσονται και υποστηρίζονται πρωτοβουλίες ενταξιακού χαρακτήρα με σκοπό να ενδυναμώσουν την κοινωνική συνοχή ([Το Δίκτυο Πόλεων για την Ένταξη διευρύνεται και μοιράζεται ιστορίες συμμετοχής – UNHCR Greece](#)). Μέσω του προγράμματος, με σκοπό την ενδυνάμωση και την στήριξη των υπηρεσιών που εξυπηρετούν πρόσφυγες και μετανάστες, πραγματοποιήθηκαν από την UNICEF «Refugee and Migrant Response in Greece», την Ύπατη Αρμοστεία και τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης (στο πλαίσιο του προγράμματος ADMin4ALL) εκπαιδευτικά σεμινάρια για εκπαιδευτικούς Α' & Β' Βάθμιας Εκπαίδευσης, για δημοτικούς/ες υπαλλήλους και για υπαλλήλους υπηρεσιών και φορέων, που εξυπηρετούν πρόσφυγες-μετανάστες (Τοπικό Σχέδιο Κοινωνικής Ένταξης Προσφύγων και Μεταναστών, Δήμος Ηρακλείου, 2020). Από τον Ιανουάριο του 2020, η Αναπτυξιακή Ηρακλείου, στο πλαίσιο του προγράμματος Στήριξης Έκτακτης Ανάγκης για την Ένταξη και τη Στέγαση ESTIA της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους/τις Πρόσφυγες σύναψε συνεργασία με το Κέντρο Μαθησιακής και Παιδαγωγικής Υποστήριξης του Παιδικού Χωριού SOS Κρήτης που στεγάζεται στο Ηράκλειο. Μέχρι και τον Ιούλιο του 2020, 44 μαθητές/τριες εκ των οποίων 24 αγόρια και 20 κορίτσια, ηλικίας 8 έως 18 ετών που προέρχονται από τη Συρία, το Αφγανιστάν και το Ιράκ παρακολουθούν μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας και εκμάθησης ελληνικής και αγγλικής γλώσσας με αποτέλεσμα να διευκολυνθεί η ένταξη τους στην σχολική κοινότητα (CNI NEWSLETTER JULY 2020_EL.pdf (iom.int), [IOM Greece](#)). Επιπρόσθετα, τον Δεκέμβριο του

ίδιου έτους, η Αναπτυξιακή Ηρακλείου με την παραγωγή μιας σειράς βίντεο δίνει την ευκαιρία στους/στις ωφελούμενους/ες του προγράμματος ESTIA στην Κρήτη, να παρουσιάσουν διαδικτυακά, εορταστικές συνταγές από τις χώρες καταγωγής τους (CNI NEWSLETTER march 2021_GR_FINAL_low.pdf (accmr.gr), [IOM Greece](#)) ([Cameroon ESTIA Crete HDA ENG - YouTube](#)).

Σημαντική είναι και η συμμετοχή του Δήμου Ηρακλείου, ως Εταίρος- Πόλη πιλότος (pilot city), στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα «AMARE-EU» (Τοπικό Σχέδιο Κοινωνικής Ένταξης Προσφύγων και Μεταναστών, Δήμος Ηρακλείου, 2020). Το πρόγραμμα έχει ως στόχο την πιλοτική εφαρμογή εργαλείου για την καταγραφή των αναγκών της πόλης σε θέματα, όπως την καλλιέργεια μιας κουλτούρας πρόληψης, την συμμετοχή και την ευαισθητοποίηση των πολιτών, την πολυπολιτισμικότητα, την μείωση του κινδύνου και τον μετριασμό των δυσμενών συνεπειών των καταστροφών στις τοπικές κοινότητες ενισχύοντας την ένταξη άλλων εθνικοτήτων πληθυσμού (non-native citizens) σε θέματα Πολιτικής Προστασίας (<https://fb.watch/9IOeM5EhvS/> [Watch | Facebook](#)).

Στο πλαίσιο της κοινωνική ένταξης των προσφύγων στο Ηράκλειο, τον Ιανουάριο του 2018, το Τμήμα των Ευρωπαϊκών προγραμμάτων του Δήμου Ηρακλείου μετά από συνεργασία με την Αναπτυξιακή Κρήτης, την Διεύθυνση Κοινωνικής Μέριμνας του Δήμου Ηρακλείου και την Ανάπτυξη Αθλητισμού Ηρακλείου ΑΕ ΟΤΑ, προχώρησε στην υλοποίηση του Ευρωπαϊκού προγράμματος με την ονομασία «Inclusion of refugees through sports in the Municipality of Heraklion, “FIT FOR ALL”» ([Κοινωνική ενσωμάτωση των προσφύγων, μέσω αθλητισμού στο Δήμο Ηρακλείου «FIT FOR ALL» | Διακρατικά | Ο Δήμος | Δήμος Ηρακλείου \(heraklion.gr\)](#)). Ο στόχος του προγράμματος είναι η ένταξη των προσφύγων στην κοινωνία με την συμμετοχή τους σε αθλητικές δράσεις. Το πρόγραμμα προσφέρει την δυνατότητα στους/στις πρόσφυγες να συμμετέχουν σε ήδη υπάρχουσες αθλητικές δράσεις, ώστε να συναναστραφούν με τους/τις πολίτες του Ηρακλείου που συμμετέχουν σε αυτές και έτσι να ενισχυθεί η ένταξη των προσφυγικών πληθυσμών ([8_selido_fit_for_all-gr_2-1.pdf \(heraklion.gr\)](#)).

Το 2012 στον Δ. Ηρακλείου, πραγματοποιήθηκε η σύσταση του Συμβουλίου Ένταξης Μεταναστών (Σ.Ε.Μ.), το οποίο το 2019 μετονομάστηκε σε Συμβούλιο Ένταξης Μεταναστών και Προσφύγων (Σ.Ε.Μ.Π.) και λειτουργεί ως συμβουλευτικό όργανο (Τοπικό Σχέδιο Κοινωνικής Ένταξης Προσφύγων και Μεταναστών, Δήμος Ηρακλείου, 2020). Κύριος σκοπός του είναι η

ενίσχυση της ένταξης των μεταναστών/στριών και των προσφύγων στην τοπική κοινωνία του Ηρακλείου και οι επιμέρους στόχοι του είναι η καταγραφή και διερεύνηση των αναγκών τους, ως προς την ένταξή τους και η διασύνδεσή τους με τις δημόσιες αρχές, τη δημοτική αρχή και άλλες υπηρεσίες, η υποβολή εισηγήσεων προς το Δημοτικό Συμβούλιο για την ανάπτυξη τοπικών δράσεων για την προώθηση της ομαλής κοινωνικής ένταξής τους και η πραγματοποίηση δράσεων ευαισθητοποίησης για την ομαλή συνύπαρξη με τον ντόπιο πληθυσμό (Τοπικό Σχέδιο Κοινωνικής Ένταξης Προσφύγων και Μεταναστών, Δήμος Ηρακλείου, 2020).

Ο Δήμος Ηρακλείου είναι πολύ ενεργός στην αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος και έχει αναπτύξει ένα εκτεταμένο δίκτυο κοινωνικών δομών και υπηρεσιών το οποίο συντρέχει στην κοινωνική συνοχή και στην ένταξη των προσφυγικών πληθυσμών στην πόλη. Οι υπηρεσίες είναι οι εξής (Τοπικό Σχέδιο Κοινωνικής Ένταξης Προσφύγων και Μεταναστών, Δήμος Ηρακλείου, 2020):

- Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής – Καινοτόμων Δράσεων - Δημόσιας Υγείας - Ισότητας των Φύλων: Αρμοδιότητες της υπηρεσίας είναι ο σχεδιασμός και η υλοποίηση προγραμμάτων και δράσεων για τη στήριξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων του πληθυσμού, που πλήττονται από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Πιο συγκεκριμένα, η υπηρεσία υλοποιεί προγράμματα που αφορούν στην ένταξη των μεταναστών/στριών και προσφύγων στην κοινωνικοοικονομική και πολιτιστική ζωή της τοπικής κοινωνίας και υποστηρίζει τη λειτουργία του Συμβουλίου Ένταξης Μεταναστών και Προσφύγων (Σ.Ε.Μ.Π).
- Κέντρα Κοινοτικής Φροντίδας – Ανοιχτής Προστασίας Ηλικιωμένων (ΚΕ.ΚΟΙ.Φ. - Α.Π.Η.): Οργανώνονται σε πέντε τμήματα και αποτελούν Τοπικές Κοινωνικές Υπηρεσίες που απευθύνονται σε όλους/ες τους/τις κατοίκους της περιοχής τους, ανεξάρτητα από ηλικία, υγεία, θρησκεία και εθνικότητα, καθώς και όπου απαιτείται άμεσα κοινωνική παρέμβαση ή μέριμνα για παραπομπή σε αρμόδιους φορείς.
- Κέντρο Κοινότητας (Κ.Κ.): Λειτουργεί ως Κεντρική Δομή με το Παράρτημα ΡΟΜΑ και το Παράρτημα Κέντρο Ένταξης Μεταναστών (Κ.Ε.Μ.). Το Κ.Ε.Μ. έχει ως αρμοδιότητα την επιδοματική πολιτική που αφορά τους/τις μετανάστες/στρίες και πρόσφυγες, ενημερώνει και στηρίζει τους/τις μετανάστες/στρίες και τους/τις

πρόσφυγες σε θέματα ένταξης, παρέχει ψυχοκοινωνική υποστήριξη και διάγνωση προβλημάτων, δικτυώνει τους/τις ωφελούμενους/ες με άλλους φορείς και υπηρεσίες και τους/τις παραπέμπει σε υπηρεσίες και προγράμματα εκμάθησης γλώσσας, κατάρτισης και απασχόλησης, προάγει τον εθελοντισμό και συμβάλει στην ευαισθητοποίηση του ντόπιου πληθυσμού.

- Ξενώνας Φιλοξενίας Γυναικών: Ο Ξενώνας προσφέρει ασφαλή διαμονή γυναικών, που έχουν υποστεί οποιαδήποτε μορφή βίας και υφίστανται πολλαπλές διακρίσεις (μετανάστριες, πρόσφυγες, μονογενείς, ΑμεΑ, άνεργες, κ.λπ.)
- Αποκεντρωμένη Διοίκηση Κρήτης: Στην υπηρεσία υπάγεται η Διεύθυνση Αλλοδαπών & Μετανάστευσης - Τμήμα αδειών διανομής ν. Ηρακλείου και η Διεύθυνση Αστικής Κατάστασης και Κοινωνικών Υποθέσεων - Τμήμα Κοινωνικών Υποθέσεων.
- Περιφερειακό Γραφείο Ασύλου: Έχουν ως αποστολή, μέσα στα όρια της τοπικής τους αρμοδιότητας, την εφαρμογή της νομοθεσίας περί διεθνούς προστασίας και ειδικότερα η λήψη των δακτυλικών αποτυπωμάτων των αιτούντων διεθνή προστασία, την παραλαβή και εξέταση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας σε πρώτο βαθμό, την παραλαβή των προσφύγων και τη διαβίβασή τους στην Αρχή Προσφύγων, την ενημέρωση των αιτούντων διεθνή προστασία για τη διαδικασία εξέτασης των αιτήσεών τους, καθώς και τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους ([Διοίκηση & Επικοινωνία | Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου \(migration.gov.gr\)](#)).
- Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (Δ.Ο.Μ.) – Γραφείου Κρήτης: Συνεργάζεται στενά με κυβερνητικούς, διακυβερνητικούς και μη-κυβερνητικούς εταίρους σε δράσεις για την ένταξη αναγνωρισμένων προσφύγων στην ελληνική κοινωνία σε συνεργασία με τις ελληνικές αρχές, τις εθελούσιες επιστροφές και επανένταξη, μετεγκατάσταση σε άλλα κράτη - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την υποστήριξη των αρχών στη διαχείριση των ανοικτών δομών φιλοξενίας ([Στην Ελλάδα | International Organization for Migration \(iom.int\)](#)).
- Σύλλογοι - Εθελοντικές ομάδες - Πρωτοβουλίες Πολιτών – Μ.Κ.Ο:

- Σύλλογος «Ένωση Αλβανών Ηρακλείου» (Μέλος του Σ.Ε.Μ.Π.)
- Πολιτιστικός Σύλλογος Ρωσόφωνων Ηρακλείου (Μέλος του Σ.Ε.Μ.Π.)
- Σύλλογος Κούρδων Κρήτης (Μέλος του Σ.Ε.Μ.Π.)
- Σύλλογος Ρώσων Συμπατριωτών «ΠΙΕΝΤΙΝΣΒΟ» (Μέλος του Σ.Ε.Μ.Π.)
- Σύλλογος Αιγυπτίων Ηρακλείου (Μέλος του Σ.Ε.Μ.Π.)
- Σύλλογος «Δίκτυο Κοινωνικής Αλληλεγγύης Ηρακλείου»
- Κοινωνικό Φαρμακείο και Κοινωνικό Ιατρείο
- Πρωτοβουλία Ηρακλείου για τους Πρόσφυγες & τους Μετανάστες
- Σωματείο Α.Τ.Α.Χ.Τ.Ο.Ι. (Άνθρωποι Της Αλληλεγγύης Χωρίς Τείχη και Οικονομική Ιδιοτέλεια)
- Θάλασσα Αλληλεγγύης - Thalassa of Solidarity
- Ένωση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Η τοπική αυτοδιοίκηση καλείται να αντιμετωπίσει μια σειρά προκλήσεων που σχετίζονται με τη διαχείριση του προσφυγικού φαινομένου και, ως ο πιο κοντινός στον πολίτη θεσμός, να επιτύχει την αρμονική συνύπαρξη στο εσωτερικό των τοπικών κοινωνιών (CNI NEWSLETTER JULY 2020_EL.pdf (iom.int), [IOM Greece](#)). Σημαντικός ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης αποτελεί η ενδυνάμωση των υπηρεσιών και η συνεργασία με αυτές. Ο Δήμος Ηρακλείου έχει αναδειχθεί τα τελευταία χρόνια ως ένας από τους πιο δυναμικούς φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης του νησιού στην υλοποίηση δράσεων με χρηματοδότηση από ευρωπαϊκούς και άλλους οργανισμούς ([Κοινωνική ενσωμάτωση των προσφύγων, μέσω αθλητισμού στο Δήμο Ηρακλείου «FIT FOR ALL» | Διακρατικά | Ο Δήμος | Δήμος Ηρακλείου \(heraklion.gr\)](#)).

2.3 Η ένταξη των προσφύγων στην πόλη του Ηρακλείου. Μαρτυρίες μέσα από τη συνεργασία του Εργαστηρίου Διαπολιτισμικής Αγωγής και Δράσης με οικογένειες των προσφύγων

Το Εργαστήριο Διαπολιτισμικής Αγωγής & Δράσης (Ε.Δ.Α.Δ.) αποτελεί ένα από τα ερευνητικά εργαστήρια του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του Ελληνικού Μεσογειακού Πανεπιστημίου. «Σκοπός του Εργαστηρίου είναι η εκπαίδευση των φοιτητών/τριών κοινωνικής

εργασίας, με έμφαση στην Διαπολιτισμική Κοινωνική Εργασία και την απόκτηση των ικανοτήτων και των δεξιοτήτων του Κοινωνικού Λειτουργού στην ανάπτυξη δράσεων σχετικά με τα θέματα που αφορούν την κοινωνική ένταξη των μεταναστών/στριών και προσφύγων. Μακροπρόθεσμος στόχος αποτελεί η κοινωνική συνοχή της τοπικής κοινωνίας και η ευημερία του συνόλου των κατοίκων της» ([Ερευνητικά Εργαστήρια | Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας \(hmu.gr\)](#)). Το χειμερινό εξάμηνο του 2019, οι φοιτητές/τριες του ΕΔΑΔ, Δασκαλάκη Γ.Α., Ζερβάκη Ε., Μπριτζολάκη Β., Νικολετάκη Κ., Χαλκιαδάκης Ι. και Χαρκιολάκη Α., πραγματοποίησαν μια έρευνα δράσης με οικογένειες Κούρδων προσφύγων που διαμένουν στην πόλη του Ηρακλείου. Η έρευνα δράσης αφορούσε στη διερεύνηση, μέσω συνεντεύξεων με στόχο τη συλλογή πληροφοριών για την κοινωνική ένταξη των προσφύγων και τη παρέμβαση μέσω προγραμματισμένων δράσεων κινητοποίησης των ίδιων για επίλυση κοινών θεμάτων. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται αποτελέσματα από της πληροφορίες που συλλέχθηκαν κατά τη διάρκεια αυτής της έρευνας δράσης.

Αρχικά, σε σχέση με τη ζωή των προσφύγων στις χώρες καταγωγής, οι περισσότερες από τις οικογένειες των προσφύγων φαίνεται να είχαν παρόμοιες καθημερινότητες. Οι άνδρες εργάζονται, ενώ οι γυναίκες φροντίζουν τα παιδιά και το νοικοκυριό, τα παιδιά πηγαίνουν σχολείο. Τον ελεύθερο χρόνο τον αξιοποιούν πηγαίνοντας βόλτες και περιπάτους με το οικογενειακό ή φιλικό τους περιβάλλον. Οι κοινωνικές σχέσεις των προσφύγων στη χώρα προέλευσης αποτελούταν από πολλούς/ες φίλους/ες και συγγενείς. Οι περισσότεροι/ες από τους/τις πρόσφυγες διέκοψαν την εκπαίδευση στο γυμνάσιο για διαφορετικούς λόγους, ωστόσο, η πιο συχνή αιτία φαίνεται να ήταν η ανάγκη να εργαστούν. Ως αποτέλεσμα αυτού, οι περισσότεροι/ες δεν έχουν κάποια συγκεκριμένη κατάρτιση, αν και έχουν εργαστεί αρκετά χρόνια σε συγκεκριμένα επαγγέλματα στη χώρα προέλευσής τους.

Όσον αφορά στα γεγονότα που έχουν επηρεάσει σημαντικά τις οικογένειες, περιγράφουν δυσάρεστα συμβάντα που έχουν πραγματοποιηθεί στη χώρα προέλευσής τους. Πιο συγκεκριμένα, φαίνεται να έχουν απαχθεί ή χαθεί ζωές οικογενειακών, συγγενικών και φιλικών ανθρώπων των προσφύγων. Ωστόσο, κάποιοι/ες από αυτούς/ες περιέγραψαν δύσκολες στιγμές κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, με κυριότερες την λιποθυμία και ηλίαση μελών των οικογενειών.

Οι οικογένειες των Κούρδων έφθασαν στη Τουρκία περπατώντας όπου διέμειναν για κάποιες μέρες. Έπειτα, περπατώντας έφθασαν στο σημείο που πλήρωσαν για να ταξιδέψουν με φουσκωτές

βάρκες, στις οποίες βρισκόταν μεγάλος αριθμός ατόμων και στις περισσότερες περιπτώσεις οι βάρκες αυτές ήταν σε κακή κατάσταση. Αρκετοί/ες έφθασαν στην Ορεστιάδα, ενώ οι υπόλοιποι/ες έφθασαν στη Λέσβο, οι μεν συνέχισαν μέχρι την Αθήνα με λεωφορείο και έπειτα στη Κρήτη με καράβι. Επιπλέον, αρκετοί/ες έμειναν σε camp για κάποιο διάστημα. Κάποιοι/ες από αυτούς/ες διέθεταν κοινωνικό δίκτυο στην Ελλάδα, που τους/τις βοήθησαν ή/ και κατεύθυναν για το ταξίδι και την εγκατάστασή τους στη χώρα. Ωστόσο, ελάχιστοι/ες ήταν αυτοί/ες που ταξίδεψαν με γνωστούς/ες ή οικογενειακούς/ες φίλους/ες.

Οι οικογένειες αποτελούνται από τους γονείς και τα παιδιά, τα οποία είναι δύο ή τρία, ενήλικα ή ανήλικα, και συμβιώνουν. Ωστόσο, σε κάποιες περιπτώσεις υπάρχουν ενήλικα παιδιά που ζουν σε άλλες χώρες της Ευρώπης. Γενικά, οι οικογένειες φαίνονται δεμένες και υποστηρικτικές με τα μέλη, ιδίως με τις δυσκολίες που έχουν βιώσει κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους. Τα μέλη των οικογενειών είναι προστατευτικά μεταξύ τους, ενώ περνούν αρκετό χρόνο μαζί είτε στο σπίτι είτε σε περιπάτους. Τα ζευγάρια φαίνονται να υποστηρίζουν ο ένας τον άλλον. Οι μητέρες των οικογενειών των προσφύγων δεν εργάζονται, απασχολούνται ως επί το πλείστο με τα οικιακά, φαίνεται να μην επιθυμούν να εργαστούν, ενώ οι πατέρες και τα ενήλικα αγόρια εργάζονται. Τα παιδιά πηγαίνουν σχολείο και τα κορίτσια βοηθούν και τις μητέρες στις δουλειές του νοικοκυριού. Έχουν αναπτύξει κοινωνικές σχέσεις, κυρίως με ομοεθνείς, ενώ κάποιοι/ες από αυτούς/ες θα επιθυμούσαν να αναπτύξουν σχέσεις με τη τοπική κοινωνία, αν και σημαντικό εμπόδιο αποτελεί η γλώσσα καθώς δυσχεραίνεται η επικοινωνία μεταξύ τους. Ως επί το πλείστο, οι μητέρες επιθυμούν να μάθουν την ελληνική γλώσσα, προκειμένου να μπορούν να επικοινωνούν με τη τοπική κοινωνία και να μπορούν να εξυπηρετηθούν.

Σχετικά με την εργασία στην Ελλάδα, οι περισσότεροι απασχολούνται σε οικοδομές ή χωράφια ως εργάτες. Αξιοσημείωτο είναι ότι σε όλες τις οικογένειες των συνεντευξιζόμενων, οι γυναίκες δεν εργάζονται και φαίνεται να είναι κυρίως δική τους επιθυμία. Μία από τις δυσκολίες που αναφέρθηκε συχνά από τους εργαζόμενους πρόσφυγες είναι η αστάθεια στην εργασία. Επιπλέον, παρουσιάζονται δυσκολίες στην επικοινωνία λόγω γλώσσας, αφού οι εργοδότες είναι Έλληνες που δεν γνωρίζουν τη γλώσσα των προσφύγων, και αντίστοιχα οι πρόσφυγες δεν γνωρίζουν επαρκώς Ελληνικά. Σε κάποιες περιπτώσεις εμφανίζεται η δυσκολία της μετακίνησης λόγω απόστασης. Οι σχέσεις με τους συναδέλφους είναι καλή, καθώς οι περισσότεροι συνεργάζονται με ομοεθνείς και διευκολύνεται η ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων.

Οι περισσότερες οικογένειες συμμετέχουν στο πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ και γενικά συνεργάζονται με την Ύπατη Αρμοστεία. Όσον αφορά στις υπηρεσίες και τα νοσοκομεία, οι οικογένειες προσφύγων φαίνεται να τις αποφεύγουν, ενώ όσες φορές τις έχουν χρησιμοποιήσει υπήρξε σημαντικό εμπόδιο η γλώσσα. Ως εκ τούτου, απαραίτητη προϋπόθεση είναι να τους/τις συνοδεύει κάποιο άτομο, ως διερμηνέας.

Σχετικά με τον ελεύθερο χρόνο, επιλέγουν να τον αξιοποιούν, κυρίως, σε οικογενειακές βόλτες στην πόλη. Διατηρούν κοινωνικές σχέσεις με ομοεθνείς, τους/τις οποίους/ες επισκέπτονται ή συναντούν έξω. Τα παιδιά φαίνεται να παρακολουθούν μαθήματα ένταξης, ενώ κάποιες από τις μητέρες και κόρες συμμετέχουν στο εργαστήριο κοπτικής – ραπτικής, οπού τους έχει βοηθήσει να κοινωνικοποιηθούν και να αποκτήσουν φιλικές σχέσεις με άλλα άτομα που παρακολουθούν επίσης το εργαστήριο. Τα αγόρια αναφέρουν δραστηριότητες (όπως ποδόσφαιρο κ.λπ.) που είτε έχουν ξεκινήσει και σταματήσει στη πορεία για διάφορους λόγους, με κυριότερο την απόσταση και τη μετακίνηση, είτε θα επιθυμούσαν να ασχοληθούν αλλά δεν το έχουν κάνει ακόμα λόγω έλλειψης πληροφοριών για αυτές τις δραστηριότητες. Οι περισσότεροι/ες διαθέτουν κοινωνικό δίκτυο στη χώρα, που τους/τις έχει βοηθήσει κυρίως στην εύρεση εργασίας, αλλά σε κάποιες περιπτώσεις και στην εγκατάστασή τους. Αυτό το δίκτυο συνήθως είναι συγγενείς ή φίλοι ομοεθνείς.

Σε σχέση με τη συμπεριφορά της τοπικής κοινωνίας, οι περισσότεροι/ες αναφέρουν ότι δεν έχουν δεχτεί ρατσιστικές συμπεριφορές, ωστόσο υπάρχουν περιστατικά που έχουν αναφερθεί τα οποία υποδεικνύουν ρατσισμό, όπως τα περίεργα βλέμματα των ατόμων στις γυναίκες με το μαντίλι ή σχόλια δασκάλων προς τους/τις μαθητές/τριες σε σχέση με τη γλώσσα. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι περισσότεροι/ες πρόσφυγες διατηρούν καλές σχέσεις με τα άτομα της γειτονιά τους, ακόμα και αν υπάρχει η δυσκολία στην επικοινωνία. Υπάρχουν από την άλλη πλευρά και τα άτομα που δεν νιώθουν ασφάλεια, ίσως λόγω όσων έχουν ζήσει στη χώρα προέλευσης, καθώς δεν αναφέρθηκαν σε αυτές τις περιπτώσεις ρατσιστικές συμπεριφορές από την τοπική κοινωνία.

Αρκετοί/ες από τους/τις νέους/ες πρόσφυγες επιθυμούν μετεγκατάσταση σε χώρες της Ευρώπης, φαίνονται απογοητευμένοι/ες και ίσως απελπισμένοι/ες, κυρίως σχετικά με την εύρεση εργασίας και κατά συνέπεια με τη συμβίωση με όλη την οικογένεια. Από την άλλη πλευρά, τα ανήλικα άτομα επιθυμούν να παραμείνουν στην Ελλάδα.

Εν κατακλείδι, ο αριθμός των προσφύγων στη πόλη του Ηρακλείου είναι σημαντικός. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση, ο Δήμος και οι οργανισμοί συνεισφέρουν σε κάποιο βαθμό στη κοινωνική ένταξη των προσφύγων στη τοπική κοινωνία. Ωστόσο, όπως αποδεικνύεται από την έρευνα δράσης και τις πληροφορίες που συλλέχθηκαν από τους/τις φοιτητές/τριες του ΕΔΑΔ, η προσφυγική κοινότητα συναντά πολλά εμπόδια και δυσκολίες κατά τη διαδικασία της ένταξής τους. Υπογραμμίζεται έτσι, η αναγκαιότητα οργάνωσης δράσεων με στόχο την ομαλότερη ένταξη των προσφύγων στην τοπική κοινωνία.

3. Θεωρίες Κοινωνικής Εργασίας και Πρόσφυγες

Πριν την παρουσίαση των θεωριών της κοινωνικής εργασίας, είναι εύλογο να γίνει αναφορά στο επάγγελμα του/της κοινωνικού/ης λειτουργού, το οποίο έχει συνεχή ροή και αλλαγή, μορφοποιείται και αλληλοτροφοδοτείται από τις νέες κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές διαστάσεις της κοινωνίας όπου ασκείται (Δημοπούλου, 1987). Πρόκειται για ένα ουμανιστικό επάγγελμα, με επίκεντρο τον άνθρωπο, τη μοναδικότητα του κάθε ατόμου, τη σημασία των ανθρώπινων σχέσεων, την ευημερία, τη προάσπιση των γενετήσιων δικαιωμάτων και τη κοινωνική δικαιοσύνη (Καλλινικάκη, 2011). Σύμφωνα με τη Γενική Συνέλευση της Διεθνούς Ομοσπονδίας Κοινωνικών Λειτουργών, τον Ιούλιο του 2014, «η κοινωνική εργασία αποτελεί ένα εφαρμοσμένο επάγγελμα, αλλά και ακαδημαϊκό πεδίο που προωθεί τη κοινωνική αλλαγή και ανάπτυξη, τη κοινωνική συνοχή, την ενδυνάμωση και την απελευθέρωση των ανθρώπων. Οι αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της συλλογικής ευθύνης και του σεβασμού της διαφορετικότητας είναι κεντρικές στην κοινωνική εργασία, η οποία θεμελιώνεται από τις θεωρίες της κοινωνικής εργασίας, των κοινωνικών επιστημών, των ανθρωπιστικών επιστημών και τη γηγενή γνώση και συνδέει ανθρώπους και δομές για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της ζωής, αλλά και να ενισχύσει την ευημερία τους» ([Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος \(skle.gr\)](#)). Τέλος, ως εφαρμοσμένη επιστήμη πλαισιώθηκε σε ένα σύστημα αρχών, αξιών και κανόνων δεοντολογίας, που πηγάζουν από τα ανθρωπιστικά δικαιώματα και τα δημοκρατικά ιδεώδη (Καλλινικάκη, 2011).

3.1 Γενική Κοινωνική Εργασία

Προκειμένου να διερευνηθούν τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των προσφύγων και ο ρόλος που διαδραματίζουν στην ένταξή τους στη τοπική κοινωνία του Ηρακλείου, βάση θα αποτελέσει η θεωρία της Γενικής Κοινωνικής Εργασίας. Αποτελεί τη σύγχρονη πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας, που οδηγεί σε ευρύτερη και αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των αναγκών των ατόμων/ συστημάτων μέσα στο οικολογικό, κοινωνικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον (Δημοπούλου – Λαγωνίκα Μ., 2011). Η θεωρία αυτή συμβάλει στο να γίνει αντιληπτή μία συνολική εικόνα/ πραγματικότητα, η οποία καθορίζεται και υπαγορεύεται από τις ανάγκες των ατόμων/ συστημάτων όπως εκφράζονται από τους/τις ίδιους/ες. Μέσω της ποιοτικής μεθόδου που αξιοποιείται στη παρούσα έρευνα, δίνεται η δυνατότητα στους/στις πρόσφυγες να εκφράσουν

οι ίδιοι/ες τις ανάγκες τους, παρέχοντας μια συνολική εικόνα της κοινωνικής τους ένταξης στη τοπική κοινωνία. *«Η ενοποιημένη κοινωνική εργασία θα αναφέρεται στη θεώρηση του “προσώπου σε αλληλεπίδραση με το περιβάλλον του” ως κεντρικού στόχου εφαρμογής των παρεμβάσεών της»* (Meyer, 1987). Σύμφωνα με την Bartlett (1970), η κοινωνική εργασία επικεντρώνεται στην κοινωνική λειτουργικότητα των ατόμων/συστημάτων, δηλαδή στη συναλλαγή μεταξύ των ατόμων και του περιβάλλοντός τους, η οποία γίνεται αντιληπτή ως ενιαίο συναλλακτικό σύστημα. Αυτό είναι και το επίκεντρο της παρούσας έρευνας, εστιάζοντας στους/στις πρόσφυγες, τις αλληλεπιδράσεις τους με την τοπική κοινωνία, τον τρόπο που λειτουργούν και συμπεριφέρονται οι ίδιοι/ες ατομικά και ομαδικά, αλλά και τη συμπεριφορά και τις στάσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος προς τη προσφυγική κοινότητα.

Η γενική κοινωνική εργασία θεμελιώνεται στη συστημική θεωρία, η οποία θεωρείται το καταλληλότερο θεωρητικό σχήμα για την κατανόηση της αλληλεπίδρασης του ατόμου με το κοινωνικό του περιβάλλον, καθώς μελετά το άτομο ως μέρος του περιβάλλοντός του και όχι ξέχωρα από αυτό (Δημοπούλου – Λαγωνίκα Μ., 2011). Σύμφωνα με τη Δημοπούλου Λαγωνίκα Μ. (2011), η προσέγγιση αυτή δίνει έμφαση στις προσαρμοστικές διεργασίες και στις αμφίρροπες επικοινωνίες μεταξύ ατόμων, κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος. Τα άτομα δεν είναι παθητικοί δέκτες στο περιβάλλον, αλλά εμπλεκόμενα μέλη κατά τρόπο δυναμικό και εναλλασσόμενο με αυτό. Οι Germain και Gitterman θεωρούν τα ψυχολογικά προβλήματα ως μια ψυχοκοινωνική κατάσταση, η οποία έχει τα αίτια της στην ασυμφωνία που υπάρχει μεταξύ αναγκών, ικανοτήτων και της ποιότητας του περιβάλλοντος. Υποστηρίζουν ότι γίνεται εμφανές σε τρεις σχετιζόμενες περιοχές της ζωής: στις μεταβατικές καταστάσεις, στις περιβαλλοντικές πιέσεις και στις διαπροσωπικές σχέσεις. Στη συγκεκριμένη έρευνα για την ένταξη των προσφύγων στην τοπική κοινωνία, η θεωρία της γενικής κοινωνικής εργασίας συμβάλει στη διερεύνηση των ψυχοκοινωνικών χαρακτηριστικών των προσφύγων, των συναισθημάτων τους (μικρο-επίπεδο) και των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στη προσφυγική κοινότητα (μέσο- επίπεδο), αλλά και στη κατανόηση τόσο της ίδιας της ένταξης και της αλληλεπίδρασης των ατόμων/ συστημάτων με την τοπική κοινωνία (μάκρο-επίπεδο), καθώς οποιαδήποτε αλλαγή σε ένα από τα επίπεδα, επηρεάζει τα υπόλοιπα και κατά συνέπεια τη διαδικασία της ένταξής τους.

3.2 Διαπολιτισμική Κοινωνική Εργασία

Εννοιολογικά, ο όρος «διαπολιτισμικός» δηλώνει μια διαλεκτική σχέση, μια δυναμική διαδικασία αλληλεπίδρασης και αμοιβαίας αναγνώρισης και συνεργασίας ανάμεσα σε άτομα διάφορων εθνικών/ μεταναστευτικών ομάδων (Συμβούλιο της Ευρώπης – Ομάδα Εργασίας, 1994-1995). Εφόσον το ενδιαφέρον της παρούσας έρευνας είναι η ένταξη των προσφύγων και η συνεργασία των ίδιων με την τοπική κοινωνία, η διαπολιτισμική αποτελεί την πλέον κατάλληλη θεωρία συμβάλλοντας στην κατανόηση των δυναμικών που αναπτύσσονται ανάμεσα στην προσφυγική κοινότητα και την τοπική κοινωνία. Η θεωρία της διαπολιτισμικής κοινωνικής εργασίας θεωρείται μία υπό διαμόρφωση προσέγγιση, καθώς η κοινοτική εμπειρία και η έρευνα προσθέτουν συνεχώς νέες γνώσεις, τεχνικές και δεξιότητες λόγω της συνεχόμενης μεταβαλλόμενης κοινωνικοπολιτισμικής δυναμικής (Δημοπούλου Λαγωνίκα, 2011). Στοχεύει στη βοήθεια, την ενδυνάμωση και την αμοιβαία προσαρμογή της προσφυγική κοινότητας και των μελών της τοπικής κοινωνίας και επικεντρώνεται στην κατανόηση των ψυχοκοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών δυναμικών που λειτουργούν μεταξύ της κοινωνίας υποδοχής και των προσφύγων (Δημοπούλου Λαγωνίκα Μ., 2011).

Σύμφωνα με τη Δημοπούλου Λαγωνίκα Μ. (2011), η διαπολιτισμική κοινωνική εργασία στο μικρο-επίπεδο επιδιώκει αφενός τη διερεύνηση και τροποποίηση των παραδοσιακών προσεγγίσεων εκτίμησης και παρέμβασης στην πολιτισμική τους διάσταση, αφετέρου προσδίδει πρωταρχική σημασία στην αναδόμηση του περιβάλλοντος των εθνοτικών ομάδων με την ικανοποίηση των βασικών αναγκών διαβίωσης, στέγασης, υγείας, εκπαίδευσης, εργασίας και ένταξης στην κοινότητα/ τοπική κοινωνία. Η θεωρία της διαπολιτισμικής κοινωνικής εργασίας στο μέσο και μάκρο - επίπεδο περιλαμβάνει στρατηγικές ευαισθητοποίησης και κινητοποίησης των μελών της κοινότητας αναδιάρθρωσης των κοινωνικών οργανώσεων για την επίτευξη ορισμένων στόχων προς όφελος των εθνοτικών ομάδων, αλλά και θεσμικές αλλαγές στο μέτρο του δυνατού. Το προφίλ της τοπικής κοινωνίας συμβάλει στην ομαλότερη ένταξη των προσφύγων μέσα από τη σύνδεσή τους με τους κοινοτικούς πόρους, την χρήση των υπηρεσιών τους και την επίλυση προβλημάτων και συγκρούσεων.

Η ανάλυση από την Γιαννάκου (2000) σε σχέση με τις μελέτες των Tyhurst (1951), Keller (1975) και Stein (1981), σχετικά με τις φάσεις προσαρμογής των προσφύγων στην τοπική κοινωνία, μπορούν να αξιοποιηθούν κατά την διαδικασία των συνεντεύξεων της έρευνας και της

ανάλυσης αποτελεσμάτων, ώστε να κατανοήσουμε την περίοδο στην οποία βρίσκεται ο κάθε συνεντευξιζόμενος σε συνδυασμό με τους εξωτερικούς παράγοντες. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή την ανάλυση, κατά την αρχική περίοδο άφιξης (μερικοί μήνες), οι πρόσφυγες αισθάνονται ευφορία, ανακούφιση και έχουν άμεση ανάγκη για κάλυψη βασικών βιοποριστικών αναγκών. Στον ένα χρόνο, παρουσιάζεται έντονη κινητοποίηση για αλλαγή, υψηλές προσδοκίες για την χώρα υποδοχής, αλλά και αντιστάσεις να δεχθούν εργασίες χαμηλότερου επιπέδου. Στη συνέχεια, την περίοδο τρίτου και πέμπτου χρόνου, αισθάνονται απογοήτευση από την χώρα υποδοχής, υψηλά επίπεδα άγχους και ψυχοσωματικά συμπτώματα. Τέλος, δεκαετία ή και περισσότερο, μεγαλύτερο μέρος της προσαρμογής θα πρέπει να έχει επιτευχθεί.

3.3 Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία

Τις δεκαετίες του 1960 και του '70 παρατηρήθηκε αύξηση του ενδιαφέροντος για τις κοινωνικές συνέπειες του καπιταλισμού (Howe, 2009). Η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία αναπτύχθηκε σε μια προσπάθεια να αμβλυνθούν οι συνέπειες που επιβάλλονται στα άτομα σε μια κυρίαρχη καπιταλιστική κοινωνία (Leonard, 1975). Η συγκεκριμένη θεωρία δεν έρχεται στο προσκήνιο για να προσθέσει απλά μία διαφορετική προσέγγιση ή κάποιες επιπλέον πρακτικές στο επάγγελμα του/της κοινωνικού/ης λειτουργού, αλλά έχει επιδράσει και στην συνολικότερη θεωρία και πρακτική της κοινωνικής εργασίας, όπως αναφέρει και ο Malcolm Payne (2000), μέσα από τις πρωτοπόρες και μαρξιστικές απόψεις της. Ανέδειξε ότι τα προβλήματα, πρέπει να προσδιορίζονται και να γίνονται αντιληπτά ως κοινωνικά και δομικά και όχι ως ατομικά, επιρρίπτοντας την ευθύνη στο άτομο. Σύμφωνα με τους/τις ριζοσπαστικούς/ες κοινωνικούς/ες λειτουργούς, η παρέμβαση είναι αναποτελεσματική εάν το άτομο αγνοεί το κοινωνικό πλαίσιο που είναι εγγενές στα κοινωνικά του προβλήματα (Bailey και Brake, 1980).

Οι αρχές, οι αξίες και οι παρεμβάσεις της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας αποτελούν έναν συνδυασμό θεωρίας και εφαρμογής, οι οποίες διαμορφώθηκαν ύστερα από έντονες διεργασίες, τόσο στο εσωτερικό της από κοινωνικούς/ες λειτουργούς, όσο και από την κοινωνική πραγματικότητα (Mullaly & Keating, 1991). Η Ριζοσπαστική θέτει ως κύριο στόχο την ανατροπή των ανισοτήτων, τη πολιτική δράση και την γενική κοινωνική αλλαγή. Το ίδιο τονίζει ο Φρέιρε (επηρεασμένος από τον πρώιμο Μαρξ του 1844) και επισημαίνει ότι είναι ανάγκη αρχικά, η συνειδητοποίηση της καταπίεσης και η ενεργός συμμετοχή για την κοινωνική αλλαγή. Ο ρόλος

ενός/μιας ριζοσπαστικού/ης κοινωνικού/ης λειτουργού περιλαμβάνει τη θετική βοήθεια, τη διατήρηση του αμοιβαίου σεβασμού και τον εντοπισμό των προβλημάτων ενός ατόμου σε ένα ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο (Brake and Bailey, 1980). Η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία θεωρείται ότι είναι το θεμέλιο για την ανάπτυξη θεωριών, όπως η πρακτική κατά των διακρίσεων και τη καταπίεση και η κριτική θεωρία της κοινωνικής εργασίας. Λέγεται ότι έχει μεταμορφώσει την αξιακή βάση της κοινωνικής εργασίας, ώστε να περιλαμβάνει αξίες κατά της καταπίεσης (Ferguson και Woodward, 2009).

Το προσφυγικό ζήτημα αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο που επηρεάζει το σύνολο της κοινωνίας υποδοχής. Η Ριζοσπαστική προσφέρει τη δυνατότητα προβολής των προβλημάτων υπό το κοινωνικό πρίσμα και όχι ως ατομικά. Η προσφυγική κοινότητα αποτελεί μια καταπιεσμένη ομάδα της κοινωνίας με καταπατήσεις των δικαιωμάτων τους, μη κάλυψη των βασικών αναγκών τους και εκμεταλλευτικές σχέσεις. Η κοινωνική ανισότητα είναι αξιοσημείωτη στη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα και απαιτείται συνεργασία ανάμεσα στα ίδια τα μέλη της προσφυγικής κοινότητας αλλά και τα μέλη της τοπικής κοινωνίας, προκειμένου να αμβλυνθούν οι διακρίσεις, η καταπίεση και ο κοινωνικός αποκλεισμός σε βάρος των προσφύγων και να επιτευχθεί η κοινωνική αλλαγή.

Συνοψίζοντας, η Γενική Κοινωνική Εργασία συμβάλει στην μελέτη της κοινωνική ένταξης των προσφύγων, διότι δίνει τη δυνατότητα να διερευνηθεί η αλληλεπίδραση των συνεντευξιζόμενων με το κοινωνικό τους περιβάλλον. Ενώ μέσω της Διαπολιτισμικής, παρατηρούνται αυτές οι αλληλεπιδράσεις δίνοντας σημασία και στα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των προσφύγων και του κοινωνικού περιβάλλοντος. Τέλος, η Ριζοσπαστική προσφέρει τη δυνατότητα προβολής των θεμάτων υπό το κοινωνικό πρίσμα και όχι ως ατομικά.

4.Μεθοδολογία Έρευνας

4.1 Σκοπός Έρευνας

Η παρούσα μελέτη σκοπεύει να διερευνήσει τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των προσφύγων και πώς αυτά σχετίζονται με την κοινωνική ένταξή τους στην τοπική κοινωνία του Ηρακλείου. Επιμέρους, πρόκειται να μελετήσει τις εμπειρίες των προσφύγων στη χώρα υποδοχής, τις στάσεις και συμπεριφορές καθώς και τις αλληλεπιδράσεις τους με την τοπική κοινωνία.

4.2 Ερευνητικά Ερωτήματα

Παρακάτω παρουσιάζονται τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί για την παρούσα έρευνα. Προσανατολίζονται σε μια γενική κατεύθυνση, ώστε να επιτρέπουν τη σύλληψη απρόσμενων πτυχών του υπό διερεύνηση φαινομένου (Ισαρη Φ., Πουρκός Μ., 2015).

1. Ποια είναι τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των προσφύγων;
2. Πώς νοηματοδοτούν οι πρόσφυγες την κοινωνική ένταξή τους, πώς την περιγράφουν;
3. Ποιες είναι οι δυσκολίες και τα εμπόδια που συναντούν οι πρόσφυγες κατά την ένταξη τους;
4. Ποιες οι σχέσεις τους και αλληλεπιδράσεις τους με την τοπική κοινωνία;
5. Ποιοι οι παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη των συμπεριφορών και στάσεων τους σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο;
6. Πώς οι εμπειρίες τους, στάσεις και συμπεριφορές τους επηρεάζουν την ένταξη τους;

4.3 Μέθοδος συλλογής δεδομένων

Η διερεύνηση των στοιχείων της εν λόγω μελέτης πραγματοποιήθηκε με την ποιοτική μέθοδο. Η ποιοτική μέθοδος δίνει την ευκαιρία στους/στις πρόσφυγες να διατυπώσουν τις απόψεις τους, να αφηγηθούν τις εμπειρίες τους, αλλά και η δυνατότητα να διερευνηθούν σε βάθος οι

αντιλήψεις, οι απόψεις και οι αξίες των προσφύγων (Ισαρη Φ. και Πουρκός Μ., 2015). Επίσης, μια από τις βασικές δυνατότητες των ποιοτικών μεθόδων έρευνας είναι ότι επιτρέπουν, σε κάποιον βαθμό, τη πρόσβαση στην υποκειμενική εμπειρία ή προοπτική των άλλων, στα υποκειμενικά τους νοήματα (Ισαρη Φ. και Πουρκός Μ., 2015).

Πιο συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκε ημιδομημένη συνέντευξη εις βάθος, αρχικά, για να υπάρχει ένα προκαθορισμένο πλάνο των θεματικών αξόνων των συνεντεύξεων, ώστε να διευκολύνει τις ερευνήτριες να καλύψουν τα βασικά θέματα και να κυλίσουν ομαλά οι συνεντεύξεις. Επιπλέον, είναι σημαντικό ότι ο συγκεκριμένος τύπος συνέντευξης επιδιώκει την επέκταση και την εμβάθυνση σε θέματα και ζητήματα που αναδύονται κατά την διάρκεια της συζήτησης και επιτρέπουν στα άτομα να απαντούν με τους δικούς τους όρους, παρά με όρους τυποποιημένης συνέντευξης (May, 1993). Πραγματοποιήθηκε πιλοτική έρευνα για τον έλεγχο της λειτουργικότητας της φόρμας των συνεντεύξεων.

Αξιοποιώντας τους θεματικούς άξονες του Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής (2007), προσαρμόζοντάς τους σύμφωνα με τα κριτήρια ένταξης από τη μελέτη του Kuhlman (1991) και σε συνδυασμό με την συστηματική προσέγγιση της θεωρίας της Γενικής Κοινωνικής Εργασίας, σχεδιάστηκαν οι παρακάτω θεματικοί άξονες της συνέντευξης, εστιάζοντας στα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά σε κάθε επίπεδο (μικρο, μέσο και μακρο):

- Προσωπικά στοιχεία (εκπαίδευση, κατάρτιση, απασχόληση, συνθήκες εργασίας, σχέσεις με συναδέλφους, στέγαση)
- Εμπειρίες του πρόσφυγα πριν τη μετακίνηση (καθημερινότητα, σημαντικά/ ευχάριστα/ δυσάρεστα γεγονότα, κοινωνικές σχέσεις, κοινωνικό δίκτυο, ταξίδι)
- Προσδοκίες, αλλαγές
- Οικογένεια (οικογενειακή κατάσταση, αλληλεπιδράσεις στην οικογένεια, ρόλος μελών, κοινωνικές σχέσεις κ.λπ.)
- Υγεία, σχέσεις με υπηρεσίες και φορείς (πρόσβαση, επικοινωνία, συμμετοχή σε προγράμματα, προτάσεις)
- Ελεύθερος χρόνος, κοινωνικές σχέσεις (θρησκεία, χώρος λατρείας, δραστηριότητες, κοινωνικά δίκτυα, συμμετοχή σε σύλλογο κ.λπ.)

- Κοινωνικές σχέσεις με τοπική κοινωνία (συμπεριφορά, διακρίσεις, ρατσισμός κ.λπ.)

Χρειάστηκε διόρθωση και ανασχηματισμός των θεματικών αξόνων (Παράρτημα 2), ώστε να είναι δυνατές η πιο ομαλή διεξαγωγή της συνέντευξης και η συλλογή των πληροφοριών που απαιτούνται σχετικά με τα ερευνητικά ερωτήματα. Η διεξαγωγή των συνεντεύξεων διήρκησε συνολικά τρεις εβδομάδες.

4.4 Επιλογή δείγματος και Δειγματοληψία

Η μέθοδος δειγματοληψίας που επιλέχθηκε είναι η δειγματοληψία της χιονοστιβάδας, μια τεχνική μη πιθανοτικής δειγματοληψίας. Επιλέχθηκαν άτομα - κλειδιά από τον προσφυγικό και τοπικό πληθυσμό που διαθέτουν την κοινωνική δικτύωση, ώστε να συστήσουν πρόσφυγες, οι οποίοι με τη σειρά τους συμβάλλουν στην διασύνδεση με επιπλέον μέλη του συγκεκριμένου πληθυσμού. Αρχικά, μέσω της Πρακτικής Άσκησης - Εποπτείας II και III στο Εργαστήριο Διαπολιτισμικής Αγωγής και Δράσης του ΕΛΜΕΠΑ, οι φοιτήτριες διέθεταν επαφή με τον πρόεδρο του Συλλόγου Κούρδων Κρήτης την οποία αξιοποίησαν για την διασύνδεση με μέλος της προσφυγικής κοινότητας, το οποίο σύστησε στις φοιτήτριες μέλη του κοινωνικού του δικτύου. Στη συνέχεια, καθώς παρουσιάστηκε κώλυμα στην εύρεση του επιθυμητού αριθμού προσφύγων οι φοιτήτριες στράφηκαν στο Κέντρο Ένταξης Μεταναστών αξιοποιώντας τις επαφές που ανέπτυξαν κατά την διάρκεια της Πρακτικής Άσκησης για την συμπλήρωση του δείγματος.

Το δείγμα αποτελείται από δώδεκα πρόσφυγες, έξι γυναίκες και έξι άνδρες, ηλικίας 20-60 ετών που τα τελευταία τρία χρόνια διαμένουν στην πόλη του Ηρακλείου. Για το δείγμα αξιοποιήθηκε η μέθοδος κορεσμού, καθώς το υλικό συμπίπτει και οι πληροφορίες επαναλαμβάνονται (Καλλινικάκη, 2010). Χρησιμοποιώντας την έννοια του πρόσφυγα θα οριστεί το άτομο αυτό που δεν μπορεί να επιστρέψει στην πατρίδα του για διαφορετικούς λόγους, ανεξαρτήτως νομικού status.

Παρουσίαση Δείγματος:

Συν. 1: Άντρας, αναγνωρισμένος πρόσφυγας, 23 ετών. Διαμένει στην Ελλάδα τα τελευταία τέσσερα χρόνια και συγκεκριμένα στο Ηράκλειο τα τελευταία τρία χρόνια, από το 2019 και μετά.

Η καταγωγή του είναι από Κουρδιστάν, έχει έρθει στην Ελλάδα με την οικογένειά του, γονείς και δύο αδέρφια. Σήμερα εργάζεται ως κηπουρός και φοιτά σε νυχτερινό επαγγελματικό λύκειο.

Συν. 2: Γυναίκα, μη αναγνωρισμένη πρόσφυγας, 52 ετών. Διαμένει στην Ελλάδα τα τελευταία τέσσερα χρόνια και συγκεκριμένα στο Ηράκλειο τα τελευταία τρία χρόνια, από το 2019 και μετά. Η καταγωγή της είναι από Κουρδιστάν, έχει έρθει στην Ελλάδα με την οικογένειά της, άντρας και τρία παιδιά. Σήμερα δεν εργάζεται και το εκπαιδευτικό της επίπεδο αφορά σε φοίτηση στην υποχρεωτική, σύμφωνα με το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας της.

Συν. 3: Άντρας, μη αναγνωρισμένος πρόσφυγας, 52 ετών. Διαμένει στην Ελλάδα τα τελευταία τέσσερα χρόνια και συγκεκριμένα στο Ηράκλειο τα τελευταία τρία χρόνια, από το 2019 και μετά. Η καταγωγή του είναι από Κουρδιστάν, έχει έρθει στην Ελλάδα με την οικογένειά του, γυναίκα και τρία παιδιά. Σήμερα εργάζεται σε φυτώριο. Το εκπαιδευτικό του επίπεδο αφορά σε μη ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, σύμφωνα με το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας του.

Συν. 4: Άντρας, αναγνωρισμένος πρόσφυγας, 37 ετών. Διαμένει στην Ελλάδα τα τελευταία τέσσερα χρόνια και συγκεκριμένα στο Ηράκλειο τα τελευταία τρία χρόνια, από το 2019 και μετά. Η καταγωγή του είναι από Κουρδιστάν, έχει έρθει στην Ελλάδα με έναν φίλο του. Σήμερα εργάζεται ως κηπουρός. Το εκπαιδευτικό του επίπεδο αφορά σε φοίτηση στην υποχρεωτική, σύμφωνα με το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας του.

Συν. 5: Γυναίκα, αναγνωρισμένη πρόσφυγας, 38 ετών. Διαμένει στην Ελλάδα τα τελευταία έξι χρόνια και συγκεκριμένα στο Ηράκλειο τα τελευταία πέντε χρόνια, από το 2017 και μετά. Η καταγωγή της είναι από Ιράκ, έχει έρθει στην Ελλάδα με την κόρη της. Σήμερα δεν εργάζεται και το εκπαιδευτικό της επίπεδο αφορά σε φοίτηση στην υποχρεωτική, σύμφωνα με το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας της.

Συν. 6: Γυναίκα, αναγνωρισμένη πρόσφυγας, 33 ετών. Διαμένει στην Ελλάδα τα τελευταία έξι χρόνια και συγκεκριμένα στο Ηράκλειο τα τελευταία πέντε χρόνια, από το 2017 και μετά. Η καταγωγή της είναι από Παλαιστίνη, έχει έρθει στην Ελλάδα με την οικογένειά της, άντρας και τρία παιδιά. Σήμερα δεν εργάζεται και το εκπαιδευτικό της επίπεδο αφορά σε μη ολοκλήρωση της φοίτησης στην υποχρεωτική, σύμφωνα με το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας της.

Συν. 7: Γυναίκα, αναγνωρισμένη πρόσφυγας, 47 ετών. Διαμένει στην Ελλάδα τα τελευταία έξι χρόνια και συγκεκριμένα στο Ηράκλειο τα τελευταία πέντε χρόνια, από το 2017 και μετά. Η καταγωγή της είναι από Παλαιστίνη, έχει έρθει στην Ελλάδα με την οικογένειά της, τρία παιδιά. Σήμερα δεν εργάζεται και το εκπαιδευτικό της επίπεδο αφορά σε μη ολοκλήρωση της φοίτησης στην υποχρεωτική, σύμφωνα με το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας της.

Συν. 8: Άντρας, αναγνωρισμένος πρόσφυγας, 25 ετών. Διαμένει στην Ελλάδα τα τελευταία τέσσερα χρόνια και συγκεκριμένα στο Ηράκλειο τα τελευταία δύομισι χρόνια, από το 2019 και μετά. Η καταγωγή του είναι από Παλαιστίνη, έχει έρθει στην Ελλάδα μόνος του. Σήμερα εργάζεται σε οικοδομή. Το εκπαιδευτικό του επίπεδο αφορά σε φοίτηση στην υποχρεωτική, σύμφωνα με το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας του.

Συν. 9: Άντρας, αναγνωρισμένος πρόσφυγας, 32 ετών. Διαμένει στην Ελλάδα τα τελευταία τέσσερα χρόνια και συγκεκριμένα στο Ηράκλειο τα τελευταία τρία χρόνια, από το 2019 και μετά. Η καταγωγή του είναι από Παλαιστίνη, έχει έρθει στην Ελλάδα με την κόρη του. Σήμερα εργάζεται σε γυψοσανίδες. Το εκπαιδευτικό του επίπεδο αφορά σε φοίτηση στην υποχρεωτική, σύμφωνα με το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας του.

Συν. 10: Γυναίκα, αναγνωρισμένη πρόσφυγας, 47 ετών. Διαμένει στην Ελλάδα τα τελευταία τρία χρόνια και συγκεκριμένα στο Ηράκλειο τα τελευταία δύομισι χρόνια, από το 2019 και μετά. Η καταγωγή της είναι από Ιράκ, έχει έρθει στην Ελλάδα με τα τρία παιδιά της. Σήμερα εργάζεται ως καθαρίστρια και το εκπαιδευτικό της επίπεδο αφορά σε μη ολοκλήρωση της φοίτησης στην υποχρεωτική, σύμφωνα με το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας της.

Συν. 11: Γυναίκα, αναγνωρισμένη πρόσφυγας, 23 ετών. Διαμένει στην Ελλάδα τα τελευταία τρία χρόνια και συγκεκριμένα στο Ηράκλειο τα τελευταία δύομισι χρόνια, από το 2019 και μετά. Η καταγωγή της είναι από Συρία, έχει έρθει στην Ελλάδα με οικογένεια, γονείς και αδέρφια. Σήμερα δεν εργάζεται και το εκπαιδευτικό της επίπεδο αφορά σε μη ολοκλήρωση της φοίτησης στην υποχρεωτική, σύμφωνα με το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας της.

Συν. 12: Άντρας, αναγνωρισμένος πρόσφυγας, 28 ετών. Διαμένει στην Ελλάδα τα τελευταία τέσσερα χρόνια και συγκεκριμένα στο Ηράκλειο τα τελευταία τέσσερα χρόνια, από το 2018 και μετά. Η καταγωγή του είναι από Παλαιστίνη, έχει έρθει στην Ελλάδα μόνος του. Σήμερα

εργάζεται σε οικοδομή. Το εκπαιδευτικό του επίπεδο αφορά σε φοίτηση στην υποχρεωτική, σύμφωνα με το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας του.

4.5 Ανάλυση

Στη παρούσα έρευνα πραγματοποιείται θεματική ανάλυση. Αποτελεί μια μέθοδος εντοπισμού, περιγραφής, αναφοράς και «θεματοποίησης» επαναλαμβανόμενων νοηματικών μοτίβων, που προκύπτουν από τα ερευνητικά δεδομένα και αποτελεί βασικό εργαλείο στην ποιοτική έρευνα (Braun & Clark, 2006· Holloway & Tondres, 2003· Roulston, 2001). Για τη διεξαγωγή της θεματικής ανάλυσης υπάρχουν έξι στάδια: α) εξοικείωση με τα δεδομένα, β) κωδικοποίηση, γ) αναζήτηση των θεμάτων, δ) επανεξέταση των θεμάτων, ε) ορισμός και ονομασία θεμάτων και στ) έκθεση των δεδομένων - συγγραφή των ευρημάτων (Ισαρη Φ. και Πουρκός Μ., 2015).

4.6 Ηθικά ζητήματα και Δεοντολογία

Η κοινωνική εργασία βασίζεται στον σεβασμό της εγγενούς αξίας και αξιοπρέπειας όλων των ανθρώπων και τα δικαιώματα που απορρέουν από αυτήν. Προκειμένου να εξασφαλιστούν η εθελοντική συμμετοχή, η πλήρης πληροφόρηση και να αποφευχθεί η παραπλάνηση, τα μέλη που έλαβαν μέρος στη συγκεκριμένη έρευνα υπέγραψαν το έντυπο συναίνεσης (Παράρτημα 3), ενημερώθηκαν για τους σκοπούς της έρευνας, το αντικείμενό της, τις θεματικές ενότητες που θα συζητηθούν, τη χρήση των δεδομένων που θα συλλεχθούν, αλλά και το δικαίωμά τους να μη συμμετέχουν στην έρευνα ή να μην απαντήσουν σε ερωτήσεις αν δεν το επιθυμούν ή ακόμα και να διακόψουν τη ροή της συνέντευξης αν αισθανθούν την ανάγκη. Σύμφωνα με τον Babbie (2011), *«οι δεοντολογικοί κανόνες της εθελοντικής συμμετοχής και της προστασίας των συμμετεχόντων έχουν τυποποιηθεί με τη μορφή της έννοιας της συγκατάθεσης μετά από ενημέρωση»*. Τέλος, σε ό, τι αφορά στην εχεμύθεια, οι ερευνήτριες έχουν ενημερώσει τους συμμετέχοντες για την εξασφάλιση της ανωνυμίας και την εξάλειψη κάθε ταυτοποιητικής πληροφορίας μόλις παύει να είναι αναγκαία.

4.7 Περιορισμοί έρευνας

Η ποιοτική συνέντευξη είναι απαιτητική και χρονοβόρα μέθοδος τόσο στη διεξαγωγή όσο στο σχεδιασμό και στην ανάλυση των δεδομένων (Ισαρη Φ. και Πουρκός Μ., 2015). Οι διερευνητικές μελέτες συνήθως δεν δίνουν οριστικές απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα και αυτό οφείλεται κυρίως στην αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος, αλλά μπορούν να υποδείξουν πιθανές απαντήσεις και να προτείνουν ερευνητικές μεθόδους που θα ήταν σε θέση να προσφέρουν οριστικές απαντήσεις (Babbie, 2011). Επιπλέον, σύμφωνα με τα βήματα της θεματικής ανάλυσης το τρίτο βήμα, η αναζήτηση θεμάτων, δεν πραγματοποιήθηκε λόγω του προσχεδιασμού των συνεντεύξεων με τους θεματικούς άξονες. Τα θέματα της ανάλυσης βασίστηκαν στους θεματικούς άξονες. Ωστόσο, κατά το τέταρτο βήμα (επανεξέταση θεμάτων) εξετάστηκε η υπόσταση των αξόνων που έθεσαν οι φοιτήτριες ως θέματα της ανάλυσης. Ένας ακόμη περιορισμός μπορεί να θεωρηθεί η μη συναίνεση κάποιων συνεντευξιζόμενων για μαγνητοφώνηση κατά την διάρκεια της συνάντησης, καθώς είναι πιθανόν να χάθηκαν πληροφορίες και λεπτομέρειες από όσα λέχθηκαν. Προκειμένου οι φοιτήτριες να ξεπεράσουν αυτή τη δυσκολία, στις περιπτώσεις αυτές, κατά τη διάρκεια των συναντήσεων κρατούσαν σημειώσεις και μετά τη λήξη της συνέντευξης έγινε καταγραφή αυτής. Τέλος, η απειρία των ερευνητριών ίσως να περιορίζει τη συλλογή και την ανάλυση των δεδομένων.

5.Αποτελέσματα

5.1 Θεματικός άξονας 1: Πριν το ταξίδι

Σε αυτό το θέμα οι πρόσφυγες αναφέρονται στην ζωή και τη καθημερινότητα τους στις χώρες καταγωγής του πριν το πόλεμο. Παρουσιάζουν μια εικόνα της προσωπικής, κοινωνικής, επαγγελματικής, και οικονομικής τους ζωής, περιγράφοντας τα συναισθήματα και την ικανοποίησή τους από την παραμονή τους στις χώρες καταγωγής.

5.1.1 Υποκατηγορία: Εκπαίδευση

Σ2: «Ναι, πήγα σχολείο στη χώρα μου και αποφοίτησα εκεί.»

Σ4: «Τελείωσα το σχολείο και ξεκίνησα να δουλεύω...»

Σ6: «Πήγα μόνο στο δημοτικό. Ο πατέρας μου ήταν πολύ αυστηρός και δεν με άφησε να συνεχίσω, εμένα μου άρεσε το σχολείο αλλά ο πατέρας μου δεν με άφησε.»

Σ7: «Σχολείο ναι πήγα αλλά στα δεκαπέντε μου παντρεύτηκα οπότε αναγκαστικά το σταμάτησα.»

Σ11: «Σταμάτησα το σχολείο στο Γυμνάσιο, λόγω του πολέμου.»

Σε αυτή την υποκατηγορία αναφέρεται η εκπαίδευση των προσφύγων στην χώρα καταγωγής. Παρουσιάζεται η στέρηση του δικαιώματος της εκπαίδευσης της γυναίκας λόγω της κοινωνικής θέσης που επιτάσσει η κουλτούρα ενώ παρατηρείται πως οι άνδρες ολοκληρώνουν την υποχρεωτική εκπαίδευση της χώρας τους, αν και ορισμένοι αναγκάστηκαν να την διακόψουν λόγω του πολέμου. Εκτιμάται, λοιπόν, πως οι κοινωνικοί ρόλοι της κουλτούρας τους εμποδίζουν την εξέλιξη τους στην κοινωνία και είναι πιθανό αυτό το εμπόδιο να υπάρχει και στη διαδικασία της ένταξης στη χώρα υποδοχής.

5.1.2 Υποκατηγορία: Κατάρτιση

Σ2: «Όχι, δεν σπούδασα κάτι ούτε εργάστηκα. Ήμουν στο σπίτι για να προσέχω τα παιδιά μου.»

Σ4: «Όχι ξεκίνησα να δουλεύω κατευθείαν.»

Σ6: «Όχι. Όπως σας είπα ο πατέρας μου δεν με άφηνε.»

Σ8: «Ναι, εγώ πήγα για να γίνω δικηγόρος,...Ναι, ναι νομική. Κάθισα δύο χρόνια αλλά το σταμάτησα. Δεν πήρα πτυχίο.»

Σ12: «Τελείωσα το σχολείο και μπήκα σε μια σχολή για ηλεκτρολόγος αυτοκινήτων.»

Σχετικά με την κατάρτιση τους στη χώρα υποδοχής φαίνεται η άμεση ανάγκη για εργασία καθώς ελάχιστοι είναι αυτοί που φαίνεται να εισήχθησαν στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Και σε αυτό το σημείο παρουσιάζεται η θέση της γυναίκας στο σπίτι και στη φροντίδα του νοικοκυριού.

5.1.3 Υποκατηγορία: Απασχόληση

Σ2: «Δεν δούλεψα κάπου. Ήμουν στο σπίτι για να προσέχω τα παιδιά μου. Να τα ετοιμάζω για το σχολείο τους. Έπρεπε να το κάνω εγώ. Αν δεν ήμουν εγώ ποιος θα τα έκανε;»

Σ3: «Εγώ στο Κουρδιστάν είχα δική μου εταιρεία. Ήταν η δεύτερη μεγαλύτερη εταιρεία εισαγωγών σε ολόκληρη τη χώρα.»

Σ4: «...Ξεκίνησα να δουλεύω σε οικοδομή και μετά αναλάμβανα εγώ δουλειές και είχα ομάδα που δούλευε στην οικοδομή (εργολάβος).»

Σ7: «Στην αρχή, όταν παντρεύτηκα δεν δούλευα. Μετά όμως πέθανε ο άντρας μου και πήγα για δουλειά σε ένα εργαστήριο ραπτικής. Ήμουν μοδίστρα στην χώρα μου.»

Σ8: «Ναι, δούλευα. Δούλευα σε μια ιδιωτική επιχείρηση, αλλά δεν δούλευα νόμιμα.»

Οι εργασίες των προσφύγων στη χώρα καταγωγής αφορούσαν είτε σε δικές τους επιχειρήσεις είτε σε χειρωνακτικές, ενώ οι γυναίκες πρόσφυγες φαίνεται να εργάζονται σε περιπτώσεις μεγάλης ανάγκης. Είναι πιθανό οι επιχειρηματικές γνώσεις και δεξιότητες που φέρουν να μεταφερθούν στην τοπική κοινωνία μέσω της συνδιαλλαγής τους και να συμβάλλουν στην δημιουργία μιας διαπολιτισμικής κοινωνίας.

5.1.4 Υποκατηγορία: Συνθήκες διαβίωσης

Σ2: «Στην πατρίδα μου είχα μεγάλο σπίτι. Μονοκατοικία, διώροφη για την οικογένεια. Μέναμε όλοι μαζί και δίπλα είχαμε άλλο ένα σπίτι για τον μεγαλύτερο γιό μου.»

Σ4: «Έμενα με την οικογένεια μου, τους γονείς μου, τέσσερις αδερφούς και τέσσερις αδερφές, σε μεγάλο σπίτι. Γενικά ήμουν πολύ άνετος οικονομικά είχα ακριβό αυτοκίνητο... ήμουν πολύ άνετα.»

Σ5: «Στην πατρίδα έμενα με τον παππού μου, τον πατέρα του μπαμπά μου, και με την αδερφή μου. Είχα και άλλη αδερφή αλλά πέθανε. Μέναμε οι τρεις μας.»

Σ8: «Εγώ, επειδή δεν έχω παντρευτεί έμενα με τους γονείς μου. Δεν είχαμε δικό μας σπίτι. Πληρώναμε ενοίκιο.»

Σ10: «Είχαμε το σπίτι μας με τον σύζυγό μου και τα τρία μας παιδιά, κι εγώ γενικά ήμουν σπίτι, μαγειρεύα και φρόντιζα το σπίτι και την οικογένεια. Το σπίτι μας όμως καταστράφηκε όταν ξεκίνησε ο πόλεμος.»

Οι περισσότεροι/ες ήταν οικονομικά άνετοι/ες, με ιδιοκτησίες στις οποίες διέμεναν με μέλη της πυρηνικής και εκτεταμένης οικογένειάς τους. Είναι εύλογη η σύγκρουση ανάμεσα στη ζωή τους στη χώρα καταγωγής και στις συνθήκες διαβίωσης στη χώρα υποδοχής και η πιθανή κακή συναισθηματική κατάσταση που προκύπτει σαν αποτέλεσμα αυτής της σύγκρουσης.

5.1.5 Υποκατηγορία: Οικογενειακή κατάσταση

Σ5: «Τώρα είμαι χωρισμένη... Ναι παντρεύτηκα και με τον άντρα μου κάναμε μία κόρη... Τώρα όμως είμαι μόνη μου με τις κόρες μου. Έχω χωρίσει.»

Σ7: «Εγώ ναι, ήμουν παντρεμένη αλλά τον άντρα μου τον έχασα, πέθανε. Τώρα είμαι μόνο εγώ και τα τρία παιδιά μου.»

Σ8: « Είμαι μόνος μου. Δεν έχω παντρευτεί.»

Σ9: «Παντρεύτηκα και είχα το σπίτι μου με την οικογένεια μου, τη γυναίκα μου και τα πέντε μας παιδιά.»

Σ10: «Παντρεύτηκα στα 18 και σταμάτησα το σχολείο. Είχαμε το σπίτι μας με τον σύζυγό μου και τα τρία μας παιδιά, κι εγώ γενικά ήμουν σπίτι, μαγείρευα και φρόντιζα το σπίτι και την οικογένεια. Το σπίτι μας όμως καταστράφηκε όταν ξεκίνησε ο πόλεμος.»

Οι πρόσφυγες φαίνεται να προέρχονται από πολύτεκνες οικογένειες και όσοι/ες έχουν δημιουργήσει δικές τους οικογένειες με τρία ή παραπάνω παιδιά. Οι γυναίκες έχουν παντρευτεί σε μικρή ηλικία ενώ οι νέοι άνδρες πρόσφυγες είναι άγαμοι. Παρατηρείται η σημαντικότητα της δημιουργίας οικογένειας και φαίνεται να αποτελεί γέρο θεμέλιο στις κοινωνίες τους. Αξιοσημείωτη είναι η σχέση της γυναίκας με το διαζύγιο, καθώς, επιλέγοντας να διαζευχθεί αναγκάζεται να γίνει πρόσφυγας σε μια γειτονική χώρα λαμβάνοντας άσυλο. Με αυτό το τρόπο καθίσταται αντιληπτή η στέρηση του δικαιώματος της γυναίκας για αυτοδιάθεση.

5.1.6 Υποκατηγορία: Κοινωνικές Σχέσεις

Σ1: «Παρασκευές είναι τα ρεπό μας, όπως σε εσάς οι Κυριακές. Οπότε έκανα εκδρομές είτε με οικογένεια είτε με φίλους... Είχα λίγους φίλους, τώρα δεν έχουμε επικοινωνία.»

Σ2: «Έκανα παρέα με πολλές γυναίκες πίσω στην πατρίδα. Και στην γειτονιά είχα πολλές φίλες.»

Σ3: «Είχα φίλους, πολλούς, οι οποίοι πλέον είναι Γερμανία, Ολλανδία, Αγγλία αλλά διατηρούμε επαφές. Από την άλλη υπάρχουν και άλλοι με τους οποίους έχω χάσει κάθε επαφή από τότε που ξεκίνησε ο πόλεμος.»

Σ11: «Εκεί εκτός από την οικογένειά μου είχα καλές σχέσεις με όλο το χωριό.»

Σ12: «Δεν είχα ζωή εκεί, μόνο εργασία και σπίτι, ούτε φίλους, μόνο την οικογένεια.»

Οι κοινωνικές σχέσεις των προσφύγων στη χώρα καταγωγής αποτελούσαν από φίλους και άτομα που περνούσαν χρόνο μαζί, είτε δεν δημιουργούσαν σχέσεις πέρα από τους δεσμούς της οικογένειας. Ελάχιστοι/ες είναι αυτοί/ες που έχουν διατηρήσει επαφές με τον κοινωνικό τους κύκλο στη χώρα καταγωγής, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις φαίνεται να χάθηκε η εμπιστοσύνη απέναντι σε οποιονδήποτε δεν αποτελούσε μέλος της οικογένειας. Οι εμπειρίες και τα βιώματα τους πιθανόν να επηρεάσουν την ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων και στη χώρα υποδοχής.

5.1.7 Υποκατηγορία: Κοινωνικό δίκτυο

Σ3: «Έχω ένα αδερφό που έμενε κοντά μου με την οικογένεια του, και πέντε αδερφές οι οποίες έμεναν σε άλλη πόλη αλλά διατηρούσαμε επαφές. Δύο από αυτές έχουν πεθάνει, η μία στο πόλεμο και η άλλη έχασε όλη της την οικογένεια στο πόλεμο και δεν άντεξε η καρδιά της και πέθανε και αυτή.»

Σ5: «Μόνο την αδερφή μου έχω. Δεν έχω κάποιον άλλο.»

Σ9: «Στην ίδια πόλη έμεναν και οι γονείς μου και τα τρία μου αδέρφια, ο ένας μου αδερφός έχει πεθάνει, ήταν πολύ δύσκολο...»

Ως κοινωνικό δίκτυο οι ίδιοι/ες φαίνεται να προσδιορίζουν την πυρηνική και εκτεταμένη οικογένεια. Η ανάγκη για εγκατάλειψης της χώρας καταγωγής αφήνοντας πίσω μέλη της εκτεταμένης οικογένειας φαίνεται να σημαδεύει ψυχικά και συναισθηματικά τους/τις πρόσφυγες. Έτσι γίνεται αντιληπτή σε κάποιο βαθμό η επιβαρυνόμενη ψυχολογική κατάσταση των προσφύγων φτάνοντας στη χώρα υποδοχής.

5.1.8 Υποκατηγορία: Καθημερινότητα

Σ1: «...Γενικά, πήγαινα το πρωί Λύκειο, μετά σπίτι, απόγευμα δουλειά. Το σχολείο εκεί είναι τρεις μέρες πρωί και τρεις μέρες απόγευμα, όταν είχα απόγευμα πήγαινα το πρωί στη δουλειά. Δούλευα στην οικογενειακή εταιρεία που είχαμε, ως λογιστής... Παρασκευές είναι τα ρεπό μας, όπως σε εσάς οι Κυριακές. Οπότε έκανα εκδρομές είτε με οικογένεια είτε με φίλους. Όταν ξεκίνησε ο πόλεμος σταμάτησα και το σχολείο και τη δουλειά, αλλά το σχολείο το συνεχίζω εδώ στην Ελλάδα...»

Σ2: «Τις περισσότερες μέρες τις περνούσα στο σπίτι. Έκανα τις δουλειές του σπιτιού, φρόντιζα τα παιδιά με την προετοιμασία για το σχολείο τους. Κάποιες φορές κάναμε και τραπέζια με τις φίλες μου. Μαζευόμασταν όλες μαζί και μαγειρεύαμε. Περνούσαμε πολύ ωραία. Ήταν πολύ ωραία.

Σ5: «Τα συνηθισμένα έκανα. Μαγείρεμα, ψώνια, καθάρισμα. Αυτά.»

Σ12: «Δεν είχα ζωή εκεί, μόνο εργασία και σπίτι, ούτε φίλους, μόνο την οικογένεια. Δεν είχα διασκέδαση, το μόνο χόμπι που είχα ήταν να φτιάχνω μηχανάκια.»

Γενικότερα, οι πρόσφυγες φαίνεται να είχαν ενεργή κοινωνική ζωή στις χώρες καταγωγής. Οι άνδρες περνούσαν το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας τους στην εργασία, οι γυναίκες φρόντιζαν το σπίτι και την οικογένεια και τα παιδιά φοιτούσαν στο σχολείο. Φαίνεται να υπάρχει ένα μοτίβο στην καθημερινότητα τους, που πιθανόν να διατηρείται και στη χώρα υποδοχής.

5.1.9 Υποκατηγορία: Σημαντικά (ευχάριστα/ δυσάρεστα) γεγονότα

Σ1: «Όχι συγκεκριμένα, αλλά ήμασταν χαρούμενοι και ικανοποιημένοι από τη ζωή... Κάποια στιγμή με απήγαγαν με ανταλλαγή χρήματα, τα οποία και έδωσαν οι γονείς μου για να με αφήσουν ελεύθερο... Με κράτησαν εικοσιπέντε μέρες περίπου και με βασάνισαν, με είχαν δεμένο, νόμιζα πως θα πεθάνω εκεί... Τελικά, όταν έδωσαν τα λεφτά οι γονείς μου, με πέταξαν στα σκαλιά του σπιτιού...»

Σ2: «Κάτι ευχάριστο που μπορώ να θυμηθώ είναι ο γάμος του αδερφού μου, έγινε μεγάλη γιορτή, ήρθε πολύς κόσμος. Το δυσάρεστο που μου έχει μείνει στο μυαλό είναι ο θάνατος του μπαμπά μου. Στη δουλειά πέθανε, ήταν εργατικό ατύχημα, ξαφνικό, δεν το περιμέναμε. Τον μπαμπά μου τον ήξερε πολύς κόσμος και τον αγαπούσαν, στη κηδεία του ήρθαν πολύ άνθρωποι, και ο φίλος του μπαμπά μου, συνέχισε να με επισκέπτεται και μετά το θάνατό του. Χάρηκα που ήρθαν τόσο πολλοί στην κηδεία του. Όλοι τον αγαπούσαν.»

Σ5: «Στο Ιράκ δεν συμβαίνουν ευχάριστα πράγματα. Δεν έχει ευχάριστα εκεί. Αυτό που με στεναχώρησε πολύ είναι ο θάνατος της μαμάς μου και της αδερφής μου.»

Σ8: «Είχα ένα τροχαίο στην πατρίδα. Αυτό θυμάμαι, και επίσης, το ότι με έχουν απαγάγει και έχουν προσπαθήσει πολλές φορές να με σκοτώσουν στη χώρα μου.»

Σ12: «Έχω ζήσει εκεί τρεις πολέμους με πρώτο το 2008. Ήμουν σχολείο πέρασαν αεροπλάνα και βομβάρδιζαν. Γκρεμίστηκαν σπίτια, πέθαναν πολλοί ακόμα και παιδιά στην ηλικία μου τότε και μικρότερα. Ήταν τραγικές εικόνες.»

Όσον αφορά στα σημαντικά γεγονότα που έχουν βιώσει οι πρόσφυγες στην χώρα καταγωγής τους οι περισσότεροι/ες αναφέρονται σε δυσάρεστες εμπειρίες όπως καταστροφή ιδιοκτησίας, θάνατος συγγενικών προσώπων, απαγωγές και απόπειρες δολοφονίας. Τα

τραυματικά βιώματα και οι εμπειρίες τους είναι πιθανό να έχουν αντίκτυπο στη διαδικασία της ένταξης καθώς επηρεάζουν σημαντικά την ψυχική κατάσταση στην οποία βρίσκονται.

5.2 Σύνοψη 1^{ου} Θεματικού Άξονα: Πριν το ταξίδι

Σε αυτό το θέμα παρουσιάζεται μια έντονη διαφοροποίηση μεταξύ της ζωής των γυναικών και των ανδρών προσφύγων στις χώρες καταγωγής τους. Παρατηρείται ότι οι γυναίκες δεν έχουν ολοκληρώσει την εκπαίδευση τους, σύμφωνα με το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας τους, συνεπώς δεν έχουν λάβει κάποια κατάρτιση. Επιπλέον, φαίνεται να μην απασχολούνται σε κανένα εργασιακό τομέα έχοντας ως προτεραιότητα την φροντίδα της οικογένειας. Από την άλλη πλευρά, οι άνδρες έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση, ενώ λίγοι έχουν φοιτήσει για την λήψη κάποιου πτυχίου. Οι άνδρες εργάζονταν κυρίως σε δικές τους επιχειρήσεις ή οικογενειακές, ήταν οικονομικά άνετοι, με δικές τους ιδιοκτησίες. Όλοι/ες συμβίωναν με τις οικογένειες τους, είτε πυρηνικές είτε εκτεταμένες. Σχετικά με την καθημερινότητα των δύο φύλων, η βασική διαφορά που εντοπίζεται είναι ότι οι άνδρες εργάζονται, ενώ οι γυναίκες απασχολούνται με την φροντίδα του νοικοκυριού. Κοινό σημείο αποτελεί ο ελεύθερος χρόνος που τον αξιοποιούν οικογενειακώς είτε με φίλους. Οι περισσότεροι/ες αναφέρουν κοινωνικές σχέσεις και φίλους/ες με τους/τις οποίους/ες περνούσαν τον ελεύθερο τους χρόνο. Ωστόσο, φαίνεται πως οι ίδιοι/ες θεωρούν πως το κοινωνικό τους δίκτυο αποτελούταν μόνο από την οικογένεια τους. Αξιοσημείωτο είναι πως παρά τις αναφορές σε μια ευχάριστη και ικανοποιητική ζωή, όταν ζητήθηκε αναφορά για συγκεκριμένα γεγονότα φαίνεται μια προσκόλληση στις δυσάρεστες εμπειρίες που βίωσαν στις χώρες καταγωγής.

Σε αυτό το θέμα τίθεται το ζήτημα της κοινωνικής θέσης της γυναίκας στις χώρες καταγωγής, με την στέρηση του δικαιώματος τους στην εκπαίδευση, λόγω γάμου και αυστηρότητας των γονέων, όπως φαίνεται. Επιπλέον, φαίνεται πως χαρακτηριστικό των ανθρώπων αυτών είναι η βαρύτητα που προσδίδουν στην οικογένεια ως θεμελιώδη θεσμό των κοινωνιών τους. Τέλος, η προσκόλληση στα δυσάρεστα γεγονότα ίσως να φανερώνει τον ψυχικό τραυματισμό των ανθρώπων αυτών εξαιτίας των δύσκολων συνθηκών που έχουν βιώσει.

5.3 Θεματικός Άξονας 2: Ταξίδι

Οι πρόσφυγες περιγράφουν τη συναισθηματική κατάσταση όταν ξεκινά ο πόλεμος και πριν το ταξίδι, τη λήψη της απόφασης και του σχεδιασμού του ταξιδιού. Επιπλέον, αναφέρουν τη διαδρομή που ακολούθησαν και με ποιους/ ποιες ταξίδεψαν, καθώς και διάφορα σημαντικά γεγονότα που συνέβησαν κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους.

5.3.1 Υποκατηγορία: Συναισθηματική κατάσταση όταν ξεκινάει ο πόλεμος

Σ1: «Βρισκόμουν σε κατάσταση σοκ, δε καταλάβαινα τι συνέβαινε... Πολλά κενά στη μνήμη για ό,τι συνέβη...»

Σ3: «Σοκαρισμένος ήμουν, στην αρχή πίστευα και προσπάθησα να μείνω και να υποστηρίξω τη πατρίδα μου για όσο αντέξω, δεν ήθελα να φύγω και να τα παρατήσω, αλλά δε τα κατάφερα. Μία μέρα έπεσε μια βόμβα και βγήκα να δω τι συμβαίνει. Έβλεπα σε όλο το δρόμο νεκρούς ανθρώπους, ήταν τρομακτικό και σοκαριστικό, με έχει τραυματίσει ψυχολογικά αυτή η εικόνα.»

Σ6: «Ο σύζυγος μου είναι ψυχικά άρρωστος και η αρρώστια του επιδεινώθηκε όταν ξεκίνησε ο πόλεμος και έχασε τα δύο αδέρφια του. Εγώ ήμουν σε σοκ, ένιωθα απελπισμένη, δεν ήξερα τι να κάνω.»

Σ7: «Όταν ξεκίνησε ο πόλεμος νόμιζα ότι είχα τρελαθεί, ήμουν πολύ αναστατωμένη.»

Σ12: «Έπειτα από αυτό είχαν κλείσει όλα δε λειτουργούσε τίποτα, δεν είχαμε ζωή, δε το σκεφτόμουν απλά εργαζόμασταν και πηγαίναμε σπίτι. Το ζούσα σαν καθημερινότητα, είχα συνηθίσει δεν έκανε καμία εντύπωση. Όταν γκρεμίστηκε το σπίτι μου, μου έδωσαν ένα χαρτί από την Ύπατη Αρμοστεία, ήμουν ήδη πρόσφυγας. Πέντε χρόνια ήμουν μουδιασμένος, σκεφτόμουν ότι δεν έχω ζωή και μόνο εργάζομαι.»

Οι πρόσφυγες, με την έναρξη του πολέμου, περιγράφουν πως βρισκόταν σε κατάσταση σοκ και ένιωσαν έντονα συναισθήματα φόβου, τρόμου, άγχους, απελπισίας και απόγνωσης. Η έκθεση σε τόσο τραυματικές εικόνες και εμπειρίες είναι εύλογο να επηρεάζει την ψυχική τους κατάσταση με τραύματα που είναι πιθανόν να επηρεάσουν τις στάσεις και τις συμπεριφορές που αναπτύσσουν φτάνοντας στην χώρα υποδοχής κατά την ένταξη τους.

5.3.2 Υποκατηγορία: Συναισθήματα πριν το ταξίδι

Σ3: «Η μόνη μου σκέψη ήταν ότι έπρεπε να πάμε κάπου που θα ήμασταν όλοι ασφαλείς. Κατάλαβα ότι ήμασταν μόνοι. Περιμέναμε βοήθεια από άλλες χώρες αλλά δεν βλέπαμε να έρχονται και εγώ ένιωθα προδομένος. Συνέβη και η απαγωγή του γιού μου και τότε συνειδητοποίησα ότι δεν μπορούμε να αντέξουμε άλλο εκεί.»

Σ6: «Το μόνο που θυμάμαι είναι να νιώθω απελπισία.»

Σ8: «Ανασφάλεια ένιωθα. Δεν ήξερα τι θα γίνει, που θα πάω, τίποτα.»

Σ9: «Ήμουν κουρασμένος ψυχικά, δεν ξέρω πως να το εξηγήσω...»

Σ12: «Όταν συνειδητοποίησα που βρίσκομαι, ότι δεν έχω μέλλον, μια αποπνικτική ζωή και απλά επιβιώνω αποφάσισα πως πρέπει να φύγω.»

Οι πρόσφυγες αντικρίζοντας την καταστροφή των περιουσιών τους και τις ζωές που χάνονται φαίνεται να αισθάνονται ψυχικά κουρασμένοι, απελπισία, ανασφάλεια και φόβο και φτάνουν στην συνειδητοποίηση πως προκειμένου να επιβιώσουν πρέπει να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους. Αυτός ο συναισθηματικός εκβιασμός, του δίπολου παραμονής και θανάτου ή εγκατάλειψη πατρίδας και επιβίωσης, αποτελεί ένα σημαντικό γεγονός που ενδεχομένως να έχει τραυματίσει τους/τις ίδιους/ες.

5.3.3 Υποκατηγορία: Λήψη απόφασης

Σ3: «Μετά την απαγωγή του γιού μου μίλησα με τη γυναίκα μου και αποφασίσαμε μαζί ότι πρέπει να φύγουμε. Μετά από αυτό κανένας μας δεν ήταν ψυχολογικά καλά.»

Σ4: «Δε το σκέφτηκα πολύ, όταν ξεκίνησε ο πόλεμος έφυγα. Είχαν καταστραφεί όλα, έτσι ήμουν αποφασισμένος να φύγω κυρίως λόγω της καταστροφής της περιουσίας μου και της δουλειάς μου. Δεν μπορούσα να ζήσω πια εκεί.»

Σ8: «Αρχικά το αποφάσισα για να σωθώ από τον πόλεμο, μετά όμως ήθελα και την ελευθερία μου.»

Σ10: «Όταν ξεκίνησε ο πόλεμος ήμουν τρομοκρατημένη και αποφάσισα μαζί με το σύζυγό μου να φύγω εγώ μαζί με τα παιδιά για την Ευρώπη. Εκείνος έμεινε εκεί επειδή είναι πολύ άρρωστος.»

Οι οικογένειες των προσφύγων φαίνεται να προχώρησαν στην λήψη απόφασης εγκατάλειψης των πολεμικών συρράξεων κατόπιν συνεννόησης του ζευγαριού. Παρά τα περιορισμένα δικαιώματα της γυναίκας στην κοινωνία, φαίνεται πως σε θέματα που αφορούν στην οικογένεια ο λόγος της έχει ίση βαρύτητα στη λήψη αποφάσεων. Αντιλαμβανόμαστε έτσι την δομή της οικογένειας και τους ρόλους μέσα σε αυτή.

5.3.4 Υποκατηγορία: Σχεδιασμός ταξιδιού

Σ3: «Δεν το σχεδιάσαμε, δε το σκεφτήκαμε, απλά φύγαμε χωρίς να ξέρουμε που ακριβώς θα πάμε.»

Σ4: «Έτσι, είχα γνωστό τον άνθρωπο που μετέφερε πρόσφυγες, τον ήξερα και έδωσα πολλά λεφτά για να φύγω με τις καλύτερες συνθήκες. Ήθελα από την αρχή να έρθω στην Ελλάδα.»

Σ5: «Η αδερφή μου με βοήθησε με μια “ομάδα” που έχουμε εκεί. Λέγεται Σαντούκ. Είναι κάποιες γυναίκες που μαζεύουν χρήματα και τα δίνουν σε κάποια που τα χρειάζεται... Έτσι κατάφερα να φύγω.»

Σ6: «Δεν σχεδιάσαμε τίποτα. Στην αρχή θέλαμε να πάμε Ευρώπη. Θέλαμε να βρούμε στη Τουρκία την υπόλοιπη οικογένεια, τα αδέρφια μας.»

Ελάχιστοι/ες είχαν σχεδιάσει το ταξίδι και την διαδρομή. Οι περισσότεροι/ες φαίνεται να είχαν στο μυαλό τους γενικά να εγκατασταθούν σε χώρες της Ευρώπης και εφόσον το κατάφεραν, είναι πιθανό να αισθάνονται ασφάλεια και ευφορία και ίσως αυτά τα συναισθήματα να επηρεάσουν θετικά την ένταξη τους στην τοπική κοινωνία.

5.3.5 Υποκατηγορία: Μόν@ / Παρέα στο ταξίδι

Σ1: «Ξεκινήσαμε με την οικογένεια μου (γονείς και αδέρφια)...»

Σ4: «Έφυγα μαζί με έναν φίλο μου. Η οικογένεια μου μετακινήθηκε σε άλλη πόλη για να είναι πιο ασφαλής, αλλά δεν έφυγε.»

Σ6: «Ταξίδεψα με την οικογένεια μου και την οικογένεια της αδερφής μου.»

Σ10: «Όταν ξεκίνησε ο πόλεμος ήμουν τρομοκρατημένη και αποφάσισα μαζί με το σύζυγό μου να φύγω εγώ μαζί με τα παιδιά για την Ευρώπη. Εκείνος έμεινε εκεί επειδή είναι πολύ άρρωστος.»

Σ12: «Σχεδιάζα από την αρχή να έρθω Ελλάδα γιατί είναι ο αδερφός μου και ο ξάδερφός μου εδώ, έτσι έφυγα μόνος μου.»

Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού οι πρόσφυγες φαίνεται να βρίσκονται με την πυρηνική και σε κάποιες περιπτώσεις την εκτεταμένη οικογένεια. Αυτοί/ες που ταξίδεψαν μόνοι/ες φαίνεται να διαθέτουν κοινωνικό δίκτυο στη χώρα υποδοχής. Τα υπόλοιπα μέλη των οικογενειών είτε συνέχισαν το ταξίδι τους σε άλλες χώρες, είτε έμειναν πίσω καθώς αδυνατούσαν να ακολουθήσουν. Όπως προαναφέρθηκε, η οικογένεια αποτελεί το μοναδικό κοινωνικό δίκτυο των προσφύγων και με την διάσπαση της πιθανόν χάνεται ένα μέσο που θα συνέβαλε θετικά στην κοινωνική τους ένταξη.

5.3.6 Υποκατηγορία: Διαδρομή ταξιδιού

Σ2: «Η διαδρομή που κάναμε ήταν Ιράκ, Τουρκία, Λέσβος και μετά φτάσαμε εδώ στο Ηράκλειο. Για την διαδρομή από το Ιράκ στην Τουρκία δεν θα ήθελα να μιλήσω. Μετά μέσα στην Τουρκία πηγαίναμε παντού με τα πόδια, περίπου για ένα μήνα, οι «οδηγοί» μας άφησαν σε ένα βουνό για δύο μέρες χωρίς φαγητό και νερό. Επειδή δεν θα αντέχαμε άλλο αποφασίσαμε να περπατήσουμε μόνοι μας μέσα στο κρύο, με σκισμένα παπούτσια, στα πόδια μας είχαμε βγάλει φουσκάλες. Μετά μπήκαμε σε μια φουσκωτή βάρκα σαράντα άτομα, μας βρήκε το Λιμενικό και μας πήγαν σε camp στη Λέσβο. Εκεί ήμασταν σε φυλακή δύο μέρες μέχρι να μας ταυτοποιήσουν. Μετά από αυτό μας έδωσαν ένα δωμάτιο να μείνουμε για έξι με επτά μήνες. Επιτέλους μετά ήρθαμε με καράβι στο Ηράκλειο.»

Σ6: «Όταν έφυγα από την Παλαιστίνη πήγα Τουρκία οδικώς. Από εκεί με φουσκωτή βάρκα φτάσαμε στη Λέρο. Από την Λέρο πήγα στα Τρίκαλα και μετά ήρθα στα Χανιά και μετά εδώ στο Ηράκλειο.»

Σ11: «Τελικά, το 2013 φύγαμε για Τουρκία και μείναμε εκεί δεκαοκτώ μήνες αλλά τα πράγματα εκεί δεν ήταν καλά. Επιστρέψαμε στη Συρία και μετά από δύομιση χρόνια φύγαμε για Τουρκία πάλι. Οι μισοί ήταν Συρία και οι μισοί Ευρώπη. Εγώ συνέχισα για Ελλάδα μέσω Έβρου. Ήμουν σε camp στην Ορεστιάδα και Κω. Έκανα γάμο εκεί και πήγα στη Τουρκία στην οικογένειά μου για να γεννήσω και μετά γύρισα πάλι.»

Οι περισσότεροι έχουν έρθει δια θαλάσσης, σε πολύ κακές συνθήκες, αντιμετωπίζοντας τον κίνδυνο του θανάτου και φτάνοντας στην χώρα βρίσκονται σε πολύ κακή ψυχολογική και σωματική κατάσταση. Παρατηρούνται οι δύσκολες συνθήκες και οι τραυματικές εμπειρίες των προσφύγων κατά τη διάρκεια του ταξιδιού που επηρεάζουν την ψυχολογική τους σταθερότητα.

5.3.7 Υποκατηγορία: Σημαντικά (ευχάριστα/ δυσάρεστα) γεγονότα κατά τη διάρκεια του ταξιδιού

Σ1: «Θυμάμαι ότι στην Τουρκία, οι καθοδηγητές μας άφησαν σε ένα βουνό χωρίς τροφή και νερό για δυο μέρες. Έτσι, αποφασίσαμε να μετακινηθούμε σε ένα δάσος που δε γνωρίζαμε για να βρούμε τροφή και νερό. Έπειτα από κάποιες ώρες φτάσαμε σε ένα χωριό όπου μας έπιασε η αστυνομία, είχε μια μέρα κρατητήριο, και ουσιαστικά μας είπαν ότι είτε θα μας στείλουν πίσω στο Ιράκ είτε θα πληρώσουμε εκατό ευρώ ανά άτομο για να μας αφήσουν ελεύθερους.»

Σ2: «Είχα χαρεί πάρα πολύ την στιγμή που μας βρήκε το Λιμενικό, γιατί πίστευα ότι θα πνιγούμε. Η φουσκωτή βάρκα έχανε συνέχεια αέρα, πίστευα ότι θα πεθάνουμε εκεί. Όταν είδα το Λιμενικό και μας έσωσε ξαναγεννήθηκε η ελπίδα μέσα μου. Το δυσάρεστο γεγονός που θυμάμαι ήταν ένα περιστατικό στο βουνό στη Τουρκία. Επειδή η φυσική κατάστασή μου ήταν σε πολύ κακή κατάσταση.»

Σ6: «Όταν ήταν να ταξιδέψω προσπάθησα τέσσερεις φορές να περάσω με τη βάρκα γιατί πνίγηκαν πολλά άτομα. Ευτυχώς όχι από την οικογένεια μου αλλά πνίγηκε πολύς κόσμος.»

Σ12: «Στη Τουρκία έμεινα ένα χρόνο, με έκλεψαν οι διακινητές και με παρέδωσαν στην αστυνομία. Μετά με έβαλαν στη βάρκα και με έστειλαν Κω. Έμεινα σε camp δύο μήνες, ήταν πολύ δύσκολο, υπήρχαν διαμάχες ανάμεσα σε εθνικότητες.»

Ως μοναδικό ευχάριστο γεγονός φαίνεται να αναφέρουν τη εύρεση τους από το Λιμενικό ως αιτία της σωτηρίας τους. Περιγράφουν τις δύσκολες συνθήκες κατά τη διάρκεια του ταξιδιού και κυρίως το μέσο μεταφοράς (βάρκα), που ήταν σε κακή κατάσταση, με αποτέλεσμα ο κίνδυνος του πνιγμού να τους τραυματίσει ψυχικά.

5.4 Σύνοψη 2^{ου} Θεματικού Άξονα: Ταξίδι

Όταν άρχισε ο πόλεμος, οι συνεντευξιαζόμενοι/ες δήλωσαν πως κατακλίστηκαν από συναισθήματα φόβου, απελπισίας και τρόμου. Αναφέρουν πως βρισκόταν σε κατάσταση σοκ έχοντας κενά μνήμης. Κάποιοι/ες από το Κουρδιστάν στο άκουσμα του πολέμου θεώρησαν απίθανη την πραγματοποίηση πολεμικών συρράξεων, ενώ στην Παλαιστίνη με τις χρόνιες πολεμικές συγκρούσεις, γίνεται αναφορά στον πόλεμο σαν καθημερινότητα την οποία βιώνουν με απάθεια και αίσθημα καταστολής. Αντικρίζοντας τις καταστροφές, την έλλειψη βοήθειας από άλλα κράτη και όταν συνειδητοποίησαν τον κίνδυνο για την ζωή τους, ένιωσαν ανασφάλεια και απόγνωση. Αξιοσημείωτο είναι πως στις περισσότερες περιπτώσεις η λήψη απόφασης πραγματοποιήθηκε έπειτα από σημαντικά γεγονότα όπως απαγωγές μελών της οικογένειας, επιδείνωση της ψυχικής κατάστασης μελών της οικογένειας, διαζύγιο και καταστροφή των περιουσιών τους. Η ευαλωτότητα της ψυχικής κατάστασης των προσφύγων φαίνεται από την έλλειψη σχεδιασμού του ταξιδιού έχοντας ως κεντρικό γνώμονα την επιβίωση τους και την άφιξη τους σε μια ασφαλής χώρα της Ευρώπης.

Και σε αυτό το θέμα παρουσιάζεται η σημασία της οικογένειας, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις οι οικογένειες ταξίδευαν μαζί ή ένας γονέας με τα τέκνα, έχοντας ως κύριο μέλημα την προστασία και την ασφάλεια των ίδιων και της οικογένειας τους. Οι περισσότεροι/ες φαίνεται να έφτασαν στην Ελλάδα μέσω θαλάσσης. Αναφέρονται στις δυσχερείς συνθήκες που βίωσαν όπως η εκμετάλλευση από διακινητές, η κακή σωματική και ψυχολογική κατάσταση και ο κίνδυνος θανάτου, θέτοντας ως μόνο ευχάριστο την εύρεση τους από το Λιμενικό Σώμα.

5.5 Θεματικός Άξονας 3: Άφιξη στη χώρα υποδοχής

Σε αυτή τη θεματική ενότητα, γίνεται λόγος για την άφιξη των προσφύγων στην χώρα υποδοχής. Περιγράφεται από τους/τις ίδιους/ες η διαδικασία της εγκατάστασής τους, δίνοντας πληροφορίες σχετικά με τη συναισθηματική και ψυχολογική τους κατάσταση κατά τη διαδικασία αυτή. Επιπλέον, αναφέρονται στο κοινωνικό δίκτυο στην Ελλάδα, εάν υπάρχει, και νοσηματοδοτούν οι ίδιοι/ες την έννοια της κοινωνικής ένταξης.

5.5.1 Υποκατηγορία: Εγκατάσταση

Σ2: «Στο camp οι συνθήκες ήταν κακές, δεν μπορούσα να κάνω μπάνιο, δεν είχαμε νερό και για μια γυναίκα αυτό είναι ακόμα πιο δύσκολο. Εκεί που τρώγαμε, έπρεπε σε κάθε γεύμα να μαζευόμαστε στην ούρα από πολύ νωρίς γιατί πάντα υπήρχε η πιθανότητα να μην προλάβουμε φαγητό. Επίσης, είχε πολύ φασαρία μέσα στο camp και γινόταν πολλές δολοφονίες. Το πρωί έβρισκαν ανθρώπους νεκρούς μέσα στους κάδους. Όταν ήρθαμε στο Ηράκλειο μας έδωσαν σπίτι από το πρόγραμμα της ύπατης αρμοστείας, από το ΕΣΤΙΑ.»

Σ5: «Στο camp δέχτηκα πολλές ρατσιστικές συμπεριφορές από άλλους πρόσφυγες, τελικά όμως όλα ήταν καλά. Υπήρχαν πολλά θέματα με την υγιεινή και την τροφή. Αρρώστησα και με έστειλαν εδώ, στο Ηράκλειο. Στο νοσοκομείο βρήκαν ότι έχω μεσογειακή αναιμία. Με τη βοήθεια του δικηγόρου ήρθε και η κόρη μου στο Ηράκλειο.»

Σ11: «Ήμουν σε camp στην Ορεστιάδα και Κω. Έκανα γάμο εκεί και πήγα στη Τουρκία στην οικογένειά μου για να γεννήσω και μετά γύρισα πάλι. Έκανα αίτηση για να μπω στο ΕΣΤΙΑ και έγινε δεκτή.»

Οι περισσότεροι/ες έχουν φιλοξενηθεί σε camp και κέντρα ταυτοποίησης μέχρι να λάβουν απάντηση στην αίτηση ασύλου. Περιγράφουν τις κακές συνθήκες διαβίωσης με έλλειψη υγιεινής, συγκρούσεις ανάμεσα σε εθνικότητες, με θέματα στη διαχείριση νερού και φαγητού. Πιθανόν αυτές οι συνθήκες να δημιουργούν στους/στις ίδιους/ες μια πρώτη εικόνα του τρόπου με τον οποίο τους αντιλαμβάνεται η χώρα υποδοχής. Ωστόσο, οι περισσότεροι/ες αναφέρουν την συμμετοχή τους στο πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ και την αρωγή που έλαβαν από αυτό κατά την διάρκεια της εγκατάστασης, συμβάλλοντας στην ομαλή ένταξη τους.

5.5.2 Υποκατηγορία: Συναισθήματα εγκατάστασης

Σ1: «Το θέμα της στέγασης ήταν κάτι που μου δημιούργησε ένα αίσθημα ασφάλειας και με χαροποίησε. Αλλά τότε άρχισα να παθαίνω κρίσεις άγχους και πανικού. Γενικά, από τότε που έγινε αυτό με την απαγωγή είχα και έχω ακόμα άγχος και πίεση... Γι' αυτό από πέρυσι επισκέπτομαι ψυχολόγο, για να μπορέσω να διαχειριστώ αυτά που αισθάνομαι...»

Σ3: «Ασφάλεια και ανακούφιση ένιωσα. Είχα ένα συναίσθημα ότι είμαστε πλέον ελεύθεροι και δυνατοί να σταθούμε στα πόδια μας, έπρεπε να μπορέσουμε να το καταφέρουμε, έπρεπε να σταθούμε στα πόδια μας χωρίς τη βοήθεια των υπηρεσιών για να συνεχίσουμε.»

Σ5: «Τον πρώτο καιρό ένιωθα τρομοκρατημένη γιατί δεν είχα άσυλο. Επίσης ένιωθα απογοήτευση γιατί ήθελα να πάω στην Ευρώπη και δεν τα κατάφερα. Συγκινήθηκα όμως πολύ με τη βοήθεια της γιατρού μου και που με βοήθησε το Περιφερειακό Γραφείο και το ΕΣΤΙΑ με το σπίτι. Μέχρι να έρθει η κόρη μου από τη Λέρο δεν έτρωγα, στεναχωριόμουν που περνούσε δύσκολα εκεί.»

Σ12: «Όταν έφτασα Ηράκλειο είδα τον αδερφό μου, ήμουν πολύ χαρούμενος και συγκινήθηκα που τον είδα μετά από πολύ καιρό.»

Φαίνεται πως οι πρόσφυγες ένιωθαν φόβο μέχρι να εγκριθεί η αίτηση του ασύλου. Η εξασφάλιση στέγης από το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ, τους δημιούργησε ένα αίσθημα ασφάλειας, αλλά η αβεβαιότητα για το μέλλον πιθανόν να προκάλεσε στους/στις ίδιους/ες αισθήματα άγχους και πίεσης. Τέλος, η επανένωση με την υπόλοιπη οικογένεια τους δημιουργεί θετικά συναισθήματα που ενδεχομένως επιδρούν στην ομαλότερη ένταξη τους.

5.5.3 Υποκατηγορία: Κοινωνικό δίκτυο στη χώρα αφίξεως

Σ3: «Δεν είχα κανέναν εδώ, εκτός από την οικογένεια μου που ήρθαμε μαζί.»

Σ4: «Όχι, μόνο τον φίλο μου που ταξιδέψαμε μαζί και την οικογένεια από το camp που με φιλοξένησε.»

Σ5: «Όχι, δεν είχα κανέναν.»

Σ12: «Σχεδιάζα από την αρχή να έρθω Ελλάδα γιατί είναι ο αδερφός μου και ο ξάδερφός μου εδώ, έτσι έφυγα μόνος μου.»

Ελάχιστοι/ες είναι αυτοί/ες που διέθεταν κοινωνικό δίκτυο στη χώρα υποδοχής πριν την άφιξη τους. Οι περισσότεροι/ες αναφέρουν ως κοινωνικό δίκτυο την οικογένεια τους και τα άτομα με τα οποία ταξίδεψαν μαζί.

5.5.4 Υποκατηγορία: Σημασία ένταξης γι' αυτούς

Σ2: «Το ποιο σημαντικό είναι να μάθεις την γλώσσα, να κάνεις παρέες, να γνωρίσεις άτομα. Είναι πολύ σημαντικό για μένα τα παιδιά να τα πηγαίνουν καλά στο σχολείο. Επίσης είναι πολύ σημαντικά τα χαρτιά, να είμαστε νόμιμα στην χώρα, να πάρουμε το άσυλο γιατί έτσι υπάρχει ο φόβος ότι ανά πάσα στιγμή μπορεί να συμβεί κάτι. Αυτό με το άσυλο μου δημιουργεί πολύ πίεση. Με αγχώνει και με στεναχωρεί. Φοβάμαι.»

Σ3: «Πιστεύω είναι σημαντικό να μάθεις την γλώσσα, να βρεις μια δουλειά για να είσαι οικονομικά ανεξάρτητος. Να γνωρίσεις κόσμο και είναι καλό να ξέρεις την κουλτούρα και την ιστορία της χώρας που μένεις. Έτσι μπορείς να έρθεις κοντά και με τους ανθρώπους.»

Σ6: «Να ξέρεις την γλώσσα, να έχουν δικαιώματα τα παιδιά μου και να μπορώ να δουλέψω.»

Σ8: «Η ένταξη για μένα είναι να έχω ψυχική σταθερότητα και να προσαρμοστείς λίγο και στην κουλτούρα της χώρας. Α, και να μάθεις και την γλώσσα, δεν γίνεται αλλιώς.»

Σ12: «Η γλώσσα, η δουλειά, γενικά ο σκοπός, να βρίσκεις ένα σκοπό για τη ζωή.»

Η έννοια της ένταξης για τους πρόσφυγες φαίνεται να έγκειται στη γνώση της γλώσσας, της κουλτούρας και του πολιτισμού της χώρας αφίξεως. Η σταθερή εργασία, τα δικαιώματα των παιδιών, η ψυχική σταθερότητα και η νομιμότητα φαίνεται να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην διαδικασία της ένταξης για τους/τις ίδιους/ες. Με βάση τα παραπάνω, είναι δυνατό να κατανοηθεί, κατά προσέγγιση, ο βαθμός ένταξης σύμφωνα με την αντίληψη των ίδιων για τη διαδικασία αυτή.

5.6 Σύνοψη 3^{ου} Θεματικού Άξονα: Αφιξη στη χώρα υποδοχής

Φτάνοντας στην χώρα φαίνεται ότι οι περισσότεροι/ες πρόσφυγες τοποθετούνται σε camp για ταυτοποίηση. Παρουσιάζονται κακές συνθήκες διαβίωσης σε αυτά τα κέντρα με έλλειψη υγιεινής, θέματα στην διαχείριση τροφής και νερού και συγκρούσεις ανάμεσα στους/στις πρόσφυγες, πιθανόν λόγω αντιπαλότητας μεταξύ των εθνικοτήτων ή λόγω συναισθηματικής φόρτισης από τα βιώματα τους. Οι περισσότεροι/ες φαίνεται να εντάχθηκαν στο πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ, περιγράφοντας την σημασία που αποτέλεσε για την ένταξη τους, καθώς η εξασφάλιση της στέγασής τους, δημιούργησε αισθήματα ασφάλειας, ανακούφισης, ελπίδας και ευγνωμοσύνης. Το αίσθημα ασφάλειας φαίνεται να τους/τις αφύπνισε τα καταπιεσμένα συναισθήματα, το άγχος και την πίεση λόγω των βιωμάτων τους στην χώρα καταγωγής και στη διάρκεια του ταξιδιού, που εκφράζονται από τους/τις ίδιους/ες με ψυχολογική κούραση και κρίσεις πανικού. Ωστόσο, κάποιοι/ες δεν επιθυμούν να συμμετέχουν σε προγράμματα ένταξης και φαίνεται να εκφράζουν την ανάγκη να σταθούν μόνοι/ες τους στα πόδια τους, καθώς πλέον νιώθουν ανεξάρτητοι/ες και δυνατοί/ες να ανταπεξέλθουν σε μια νέα πραγματικότητα.

Η διαδικασία ασύλου φαίνεται να αποτελεί μια αγχώδης διαδικασία για τους/τις πρόσφυγες, αφού γίνονται αναφορές για συναισθήματα ανασφάλειας, αβεβαιότητας, πίεσης και φόβου στην πιθανότητα απόρριψης της αίτησης. Οι συνεντευξιζόμενοι/ες δεν διέθεταν κοινωνικό δίκτυο στη χώρα υποδοχής. Η σημασία της κοινωνικής ένταξης για τους/τις πρόσφυγες φαίνεται να έγκειται στην γλώσσα και την επικοινωνία με την τοπική κοινωνία, στην ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων, στην εργασία για οικονομική ανεξαρτησία και στην εξοικείωση με την κουλτούρα και τον πολιτισμό της χώρας υποδοχής. Σε αυτή την υποκατηγορία αναδεικνύεται η βαρύτητα της νομιμότητας του ασύλου, της ψυχικής σταθερότητας, των δικαιωμάτων των παιδιών αλλά και της εύρεση ενός σκοπού, καθώς οι ίδιοι/ες τα εντάσσουν στην διαδικασία της ένταξης.

5.7 Θεματικός Άξονας 4: Ένταξη στη χώρα υποδοχής

Στη συνέχεια, έχοντας ορίσει οι ίδιοι/ες την κοινωνική ένταξη, περιγράφουν την δική τους ένταξη στη τοπική κοινωνία, τον τρόπο που βιώνουν αυτή τη διαδικασία, την ικανοποίησή τους αναφορικά με αυτή, αλλά και τα εμπόδια που συναντούν. Πιο συγκεκριμένα, συλλέγονται κάποιες πρώτες πληροφορίες για τη ζωή τους στην κοινωνία υποδοχής, την εκπαίδευσή τους, την εκμάθηση της γλώσσας, τις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας.

5.7.1 Υποκατηγορία: Εκπαίδευση

Σ1: «Ξεκίνησα φέτος νυχτερινό ΕΠΑΛ, από την πρώτη τάξη...»

Σ4: «Δεν έχω παρακολουθήσει κανένα πρόγραμμα εκπαίδευσης. Θέλω να μάθω τη γλώσσα αλλά προς το παρόν δεν έχω χρόνο λόγω δουλειάς...»

Σ5: «Δεν έχω πάρει μέρος σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, τώρα θα ξεκινήσω.»

Σ10: «Έχω ξεκινήσει μαθήματα ελληνικών, πηγαίνω κάθε μέρα.»

Οι περισσότεροι/ες φαίνεται να μην έχουν παρακολουθήσει μαθήματα εκμάθησης ελληνικών, ενώ όσοι/ες έχουν προβεί σε εγγραφή σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα φαίνεται να κατέθεσαν αίτηση μετά τον τρίτο χρόνο παραμονής τους στη χώρα υποδοχής. Ίσως, αυτό να οφείλεται στη άμεση ανάγκη για κάλυψη των βιοποριστικών αναγκών τους και στην έλλειψη χρόνου λόγω απασχόλησης.

5.7.2 Υποκατηγορία: Γλώσσα

Σ1: «Γνωρίζω αγγλικά και λίγα αραβικά, αλλά δεν με βοήθησαν ιδιαίτερα όταν ήρθα γιατί δεν μιλάνε εδώ... Ξεκίνησα να μαθαίνω τη γλώσσα από το ίντερνετ και με τη βοήθεια ενός συναδέλφου μου και μιας κοπέλας που είχα... Προσπαθούσα να μάθω τη γλώσσα κυρίως για μπορώ να επικοινωνώ με τη κοπέλα μου και με τους συναδέλφους μου στη δουλειά.»

Σ2: «Ξέρω πολύ λίγα ελληνικά, βασικές λέξεις, αλλά ο μεγάλος μου γιός μου κάνει μαθήματα ελληνικών.»

Σ3: «Όχι δεν ξέρω ελληνικά αλλά θέλω να μάθω.»

Σ12: «Δεν έχω μπει σε κάποιο πρόγραμμα, δεν γνωρίζω καθόλου τη γλώσσα.»

Εκφράζεται από τους/τις ίδιους/ες η επιθυμία για εκμάθηση της γλώσσας, κυρίως για την ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων. Φαίνεται πως οι πρόσφυγες συνδέουν την γλώσσα με την κοινωνικοποίηση τους παρά με την εξέλιξη τους στην κοινωνία υποδοχής.

5.7.3 Υποκατηγορία: Στέγαση

Σ2: «Αφού βγήκαμε από το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ, μετακομίσαμε αρκετές φορές, η γειτονιά που είμαστε τώρα μου αρέσει, αλλά δεν μου αρέσει πολύ το σπίτι γιατί είναι παλιό και λίγο μικρό. Να φανταστείτε δεν έχουμε ντουλάπια. Δεν είναι λειτουργικό.»

Σ8: «Συγκατοικώ με έναν φίλο μου τώρα. Νοικιάζουμε μαζί.»

Σ9: «Ενοικιάζω ένα σπίτι που μένω με την κόρη μου...»

Σ11: «Έχω κάνει εγγραφή σε μαθήματα ελληνικών στο HELIOS και με βοηθάει και με το σπίτι. Έχω βγει από το ΕΣΤΙΑ τώρα.»

Σ12: «Ενοικιάζω μόνος μου σπίτι.»

Οι περισσότεροι/ες φαίνεται πως έχουν αποχωρήσει από το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ και πλέον ενοικιάζουν μόνοι τους σπίτια, όπου διαμένουν κυρίως με τις οικογένειες τους. Φαίνεται να μην είναι απόλυτα ικανοποιημένοι/ες από τις κατοικίες τους, καθώς χαρακτηρίζονται παλιά, μη λειτουργικά με περιορισμένους χώρους. Συνεπώς, η μη ικανοποίηση πιθανόν να οφείλεται στη σύγκρουση μεταξύ των συνθηκών διαβίωσης στη χώρα καταγωγής με αυτές στη χώρα υποδοχής.

5.7.4 Υποκατηγορία: Εύρεση εργασίας

Σ1: «Έχω κάνει διάφορες δουλειές, σε κήπο λαχανικών, σε λαϊκή, σε οικοδομή και τώρα ως κηπουρός... Με βοήθησε ένας Κούρδος που εργάζεται εκεί να βρω τη δουλειά, στην αρχή για λίγο, αλλά τους άρεσα και με κράτησαν. Μου αρέσει εκεί, είμαι αρκετά ικανοποιημένος από αυτή τη δουλειά. Εργάζομαι εκεί τρία χρόνια με ομάδα. Είμαι ικανοποιημένος από μισθό, ένσημα... Με σέβονται, το πρόσωπό μου, τη δουλειά μου και στην κουλτούρα μου. Όταν έχουμε ραμαζάνι δεν εργάζομαι για τριάντα μέρες και όταν τελειώνει επιστρέφω κανονικά... Η ομάδα που σας είπα αποτελείται από δύο Έλληνες και τρεις Κούρδους. Έχω καλές σχέσεις με την ομάδα μας, εκτός από έναν ομοεθνή μου. Είναι δέκα χρόνια στην Ελλάδα και νομίζει πως τα ξέρει όλα, δεν μου αρέσει η συμπεριφορά του προς εμένα, με ενοχλεί, οπότε δεν του δίνω σημασία...»

Σ10: «...ευτυχώς γνωρίζω Έλληνες που πηγαίνω και τους καθαρίζω τα σπίτια. Δεν είναι σταθερή δουλειά βέβαια, αλλά δε με πειράζει γιατί δεν μπορώ να εργάζομαι καθημερινά λόγω θεμάτων υγείας.»

Σ11: «Δεν εργάζομαι, δεν έχω καθόλου χρόνο με τα παιδιά.»

Σ12: «Δουλεύω σε οικοδομές και χωράφια με ελιές, πηγαίνω στη πλατεία, στη Χανιόπορτα και από εκεί μέσω κοινωνικών σχέσεων με παίρνουν για δουλειά. Το πρόβλημα είναι πως δεν υπάρχει σταθερότητα, αλλά τα χρήματα είναι καλά, υπάρχουν ανοιχτές θέσεις για δουλειά και υπάρχει καλή συνεργασία με όλους.»

Φαίνεται πως, οι περισσότερες γυναίκες ακολουθούν πιστά τον κοινωνικό ρόλο που τους επιτάσσει η κουλτούρα τους και ασχολούνται με την φροντίδα της οικογένειας και του νοικοκυριού. Οι άνδρες αναφέρουν την ύπαρξη κοινωνικού δικτύου, που έχει συμβάλει στην εύρεση εργασίας, ενώ οι περισσότεροι τονίζουν την μη εργασιακή σταθερότητα. Ωστόσο, περιγράφουν καλές εργασιακές συνθήκες και πνεύμα συνεργασίας με τους συναδέλφους τους. Η προσκόλληση των γυναικών στους κοινωνικούς ρόλους και η έλλειψη σταθερότητας στην εργασία ενδεχομένως να παρεμποδίζει τη μη κάλυψη των βιοποριστικών αναγκών τους και κατά συνέπεια την ομαλή ένταξη των προσφύγων στην τοπική κοινωνία.

5.8 Σύνοψη 4^{ου} Θεματικού Άξονα: Ένταξη στη χώρα υποδοχής

Σε αυτό το θέμα παρατηρείται η αντίθεση σε σχέση με την σημασία της εκμάθησης της γλώσσας που προσδίδουν οι ίδιοι/ες στην ένταξη, όπως παρουσιάστηκε παραπάνω, αφού ελάχιστοι/ες είναι αυτοί/ες που έχουν προβεί σε ενέργειες για την εκπαίδευση τους, και από αυτούς/ες οι περισσότεροι/ες εκδήλωσαν ενδιαφέρον να ενταχθούν σε προγράμματα εκμάθησης της Ελληνικής γλώσσας έπειτα από τον τρίτο χρόνο παραμονής τους στην χώρα υποδοχής. Οι ίδιοι/ες φαίνεται να συνδέουν την εκμάθηση της γλώσσας κυρίως με την κοινωνική ζωή. Με εργασίες χωρίς σταθερότητα, η μη κάλυψη των βιοποριστικών αναγκών τους δεν τους επιτρέπει να θέσουν ως προτεραιότητα την εκμάθηση της γλώσσας και κατ' επέκταση την κοινωνικοποίηση τους. Ωστόσο, οι εργαζόμενοι πρόσφυγες αναφέρουν καλές συνθήκες εργασίας (μισθός, ένσημα, σεβασμός στην κουλτούρα τους) και σχέσεις με συναδέλφους. Τέλος, οι περισσότερες γυναίκες φαίνεται να μην εργάζονται.

5.9 Θεματικός Άξονας 5: Οικογένεια

Σε αυτή τη θεματική ενότητα, οι πρόσφυγες μιλούν για τις οικογένειες τους και τα μέλη τους, τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους και τις κοινωνικές σχέσεις που έχουν αναπτύξει κατά τη διάρκεια παραμονής τους στην κοινωνία υποδοχής. Επιπλέον, παρατηρούνται οι κοινωνικοί ρόλοι των μελών στις οικογένειες των προσφύγων.

5.9.1 Υποκατηγορία: Εκπαίδευση μελών

Σ1: «Οι γονείς μου στο Κουρδιστάν πήγαν σχολείο και σταμάτησαν στα 10 χρόνια (λύκειο). Τα αδέρφια μου δεν είχαν ολοκληρώσει το σχολείο, οπότε όταν φτάσαμε στο Ηράκλειο ξεκίνησαν κατευθείαν...»

Σ2: «Και τα τρία μου παιδιά πηγαίνουν σχολείο, εγώ με τον άντρα μου όχι.»

Σ9: «Η κόρη μου πηγαίνει σχολείο, αλλά γενικά δεν βγαίνει έξω μόνη της χωρίς να τη συνοδεύω.»

Σ10: «Τα παιδιά πηγαίνουν σχολείο και έχουν κάνει φίλους.»

Στην εκπαίδευση φαίνεται να συμμετέχουν μόνο τα προσφυγόπουλα καθώς εκπληρώνουν τον κοινωνικό ρόλο ως μαθητές/τριες. Από την άλλη πλευρά, οι γονείς δεν φαίνεται να λαμβάνουν κάποια εκπαίδευση είτε έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση στη χώρα καταγωγής, είτε όχι. Τα παιδιά παρουσιάζονται πιο ενεργά στην κοινωνικοποίηση μέσω του σχολείου και της καθημερινής αλληλεπίδρασης με τους/τις συμμαθητές/τριες τους.

5.9.2 Υποκατηγορία: Αλληλεπιδράσεις στην οικογένεια

Σ2: «Με τον άντρα μου, όταν δεν δουλεύει βγαίνουμε για βόλτα και πηγαίνω για να του κάνω παρέα όταν ψαρεύει, Με τα παιδιά καθόμαστε στο σπίτι πιο πολύ και περνούμε χρόνο μαζί, παίζουμε παιχνίδια όλοι μαζί.»

Σ3: « Με τη γυναίκα μου πηγαίνουμε βόλτες. Με τα παιδιά μου συζητώ πολύ. Τους λέω πως είναι ελεύθερα να κάνουν τις επιλογές τους. Αυτό τους λέω. Εγώ τα συμβουλεύω μέχρι ένα βαθμό και από εκεί και πέρα είναι οι επιλογές τους.»

Σ5: «Με τον μπαμπά της κόρης μου έχω τυπικές σχέσεις. Με την αδερφή μου έχω συχνή επικοινωνία. Αυτό που με προβληματίζει είναι ότι η μεγάλη μου κόρη μπαίνει στην εφηβεία κ έχει αρχίσει να δυσκολεύει η επικοινωνία μας.»

Σ9: «Με τη κόρη μου βγαίνουμε βόλτες μαζί, μαγειρεύουμε, καθόμαστε, συζητάμε, τσακωνόμαστε (γελάει)... Στον ελεύθερο χρόνο μας επικοινωνούμε με την υπόλοιπη οικογένεια τακτικά.»

Σ11: «Με τον σύζυγό μου οι σχέσεις μας δεν είναι καλές τον τελευταίο καιρό.»

Φαίνεται τα μέλη των οικογενειών να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους περνώντας δημιουργικό χρόνο μαζί (συζήτηση, βόλτες, παιχνίδια) και διατηρούν επαφή με μέλη των οικογενειών τους που βρίσκονται σε άλλες χώρες. Ωστόσο, παρατηρείται πως τους/τις προβληματίζουν οι δυσμενείς σχέσεις με κάποια από τα μέλη της οικογένειάς τους, γεγονός που πιθανόν να επηρεάζει την συναισθηματική τους κατάσταση.

5.9.3 Υποκατηγορία: Ρόλος μελών

Σ1: «Ο πατέρας μου εργάζεται, ενώ η μητέρα μου είναι στο σπίτι φροντίζοντας το νοικοκυριό, τα παιδιά και τον εαυτό της. Τα αδέρφια μου πηγαίνουν σχολείο, και εγώ ως μεγαλύτερος αδερφός εργάζομαι για να μπορέσω να βοηθήσω την οικογένειά μου και πηγαίνω και σχολείο... Εμείς δεν θέλουμε οι γυναίκες μας να δουλεύουν εκτός αν το θέλουν οι ίδιες. Εγώ προτιμώ να μένει η γυναίκα σπίτι για να το φροντίζει αλλά και για να προσέχει τον εαυτό της.»

Σ6: «Είναι δύσκολο γιατί ο άντρας μου δεν δουλεύει αφού είναι άρρωστος και εγώ δεν έχω δουλέψει καθόλου. Νιώθω ότι δεν μπορώ να ανταποκριθώ σωστά στο ρόλο της μητέρας.»

Σ7: « Ο μεγάλος μου γιός δουλεύει, έχω όχι. Από όταν πέθανε ο άντρας μου και έμεινα χήρα προσπαθώ να προστατεύω εγώ την οικογένεια μου αλλά το οικονομικό το έχει αναλάβει ο μεγάλος άντρας της οικογένειας. »

Σ9: «Η κόρη μου πηγαίνει σχολείο, αλλά γενικά δεν βγαίνει έξω μόνη της χωρίς να τη συνοδεύω.... Θέλω να έρθει η γυναίκα μου για να φροντίζει τα παιδιά και το σπίτι και εγώ να μπορέσω να ασχοληθώ περισσότερο με τη δουλειά μου.»

Ο κοινωνικός ρόλος των ανδρών και των γυναικών φαίνεται να είναι ξεκάθαρος. Οι άνδρες εργάζονται για να συμβάλλουν οικονομικά στην οικογένεια, ενώ οι γυναίκες φροντίζουν το νοικοκυριό. Φαίνεται, πως ακόμα και αν παραστεί μεγάλη ανάγκη, οι γυναίκες αδυνατούν να εγκαταλείψουν τον παραδοσιακό τους ρόλο και εντάσσονται οι μεγαλύτεροι γιοι στην αγορά εργασίας, προκειμένου να στηρίξουν οικονομικά την οικογένεια τους. Η συναισθηματική σύγκρουση ανάμεσα στους κοινωνικούς ρόλους που έχουν αναλάβει τα δύο φύλα αντικρούεται με την κάλυψη των βασικών αναγκών τους και κατά συνέπεια δυσχεραίνει την κοινωνική τους ένταξη στην τοπική κοινωνία.

5.9.4 Υποκατηγορία: Κοινωνικές σχέσεις μελών

Σ1: «Οι γονείς μου έχουν σχέσεις κυρίως με τη γειτονιά, ενώ τα αδέρφια μου ξεκινώντας το σχολείο μόλις φτάσαμε, τούς βοήθησε να κοινωνικοποιηθούν πιο γρήγορα και να δημιουργήσουν σχέσεις. Έχουν αποκτήσει φίλους μέσα από το σχολείο.»

Σ3: «Όλοι στην οικογένεια έχουμε σχέση με τη γειτονιά. Ο μεγαλύτερος γιός μου δυσκολεύεται λίγο να κάνει παρέες αλλά τα άλλα δυο μου παιδιά έχουν φίλους και από το σχολείο. Η γυναίκα μου έχει μια φίλη από τη γειτονιά.»

Σ5: «Οι κόρες μου, που πηγαίνουν σχολείο έχουν φίλες αλλά εγώ φοβάμαι γιατί δε θέλω να τις επηρεάζουν για διάφορα θέματα. Προτιμώ να τα συζητάνε όλα μαζί μου.»

Σ6: «Τα παιδιά έχουν φίλους. Μόνο ο μεγάλος μου γιός έχει αρχίσει να αποκόβεται λόγω χρημάτων. Επειδή δεν έχουμε χρήματα και δεν μπορώ να του αγοράζω καινούρια ρούχα ή να βγαίνει συνέχεια έχει απομακρυνθεί από τους φίλους του.»

Τα μέλη των οικογενειών φαίνεται να έχουν αναπτύξει κοινωνικές σχέσεις μέσω της εργασίας, του σχολείου και της γειτονιάς. Ωστόσο, παρατηρείται δυσκολία στην ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων στους νέους, λόγω τραυματικών βιωμάτων και οικονομικής δυσχέρειας. Όσον αφορά στα κορίτσια, εκφράζεται από τους γονείς ο φόβος αλλοίωσης των πολιτισμικών στοιχείων τους, καθώς τα παιδιά φαίνεται να έχουν πιο ενεργή κοινωνικοποίηση μέσω του σχολείου και της καθημερινής τριβής με παιδιά του ντόπιου πληθυσμού.

5.10 Σύνοψη 5^{ου} Θεματικού Άξονα: Οικογένεια

Στο θέμα της οικογένειας φαίνονται έντονα οι κοινωνικοί ρόλοι των μελών. Οι γυναίκες φαίνεται να αναλαμβάνουν το νοικοκυριό και την φροντίδα της οικογένειας και στις περιπτώσεις που είτε απουσιάζει ο σύζυγος είτε υπάρχει οικονομική ανάγκη δεν εργάζονται οι ίδιες αλλά ο μεγαλύτερος γιος της οικογένειας. Παρουσιάζεται λοιπόν μια δυσκολία της γυναίκας να αναλάβει τον ρόλο της εργαζόμενης που θα φέρει τα έσοδα στην οικογένεια. Ίσως για αυτό στις περισσότερες περιπτώσεις οι κοινωνικές σχέσεις των γυναικών περιορίζονται στη γειτονιά. Από την άλλη πλευρά, οι άνδρες αναλαμβάνουν τον ρόλο του “κουβαλητή” και οι κοινωνικές τους σχέσεις αποτελούνται κυρίως από συναδέλφους. Φαίνεται πως στις περιπτώσεις που οι άνδρες έχουν έρθει στη χώρα μόνοι τους ή με τα παιδιά τους παρουσιάζεται η δυσκολία τους να αναλάβουν τον ρόλο του φροντιστή της οικογένειας και του νοικοκυριού. Τα παιδιά πηγαίνουν σχολείο όπου φαίνεται πως κοινωνικοποιούνται και έχουν αναπτύξει σχέσεις με μέλη της τοπικής κοινωνίας. Ωστόσο, λόγω της κοινωνικοποίησης αυτής, εκφράζεται από τους γονείς ο φόβος αλλοίωσης των πολιτισμικών χαρακτηριστικών, κυρίως των κοριτσιών.

Σχετικά με τις αλληλεπιδράσεις μέσα στην οικογένεια φαίνεται να μην υπάρχουν αλλαγές σε σχέση με την ζωή τους στην χώρα καταγωγής. Συνεχίζουν να περνούν χρόνο μαζί και διατηρούν επικοινωνία με τα μέλη της εκτεταμένης οικογένειας που βρίσκονται σε άλλες χώρες.

5.11 Θεματικός Άξονας 6: Κοινωνικές σχέσεις

Στόχος αυτής της θεματικής ενότητας είναι η διερεύνηση της κοινωνικής ζωής των προσφύγων στη τοπική κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, διερευνώνται οι κοινωνικές τους σχέσεις, τα κοινωνικά τους δίκτυα, οι σχέσεις με τους συλλόγους της προσφυγικής κοινότητας που συνεργάζονται με τον δήμο, η διαχείριση του ελεύθερου χρόνου, οι δραστηριότητές τους και γενικότερα οι κοινωνικές τους σχέσεις με τη προσφυγική κοινότητα.

5.11.1 Υποκατηγορία: Συμμετοχή σε σύλλογο

Σ1: «Δεν γνωρίζω καθόλου για τον σύλλογο, δεν είμαστε οργανωμένη κοινότητα...»

Σ3: «Όχι και είναι πολύ σημαντικό ότι όταν έχουμε κάποιο πρόβλημα δε ξέρουμε που να απευθυνθούμε.»

Σ11: «Δεν έχω καθόλου χρόνο τώρα με τα παιδιά, δεν ασχολούμαι με κάτι άλλο.»

Οι πρόσφυγες φαίνεται να μην συμμετέχουν σε συλλόγους και να μην επισκέπτονται το τζαμί, που αποτελεί σημείο συνάντησης της προσφυγικής κοινότητας, και αυτό παρεμποδίζει την ομαλή ένταξη τους, καθώς δεν υπάρχει οργάνωση, με αποτέλεσμα να μην εκφέρονται συλλογικά οι ανάγκες, τα εμπόδια και οι δυσκολίες τους. Επιπλέον, η μη συμμετοχή σε συλλογικές ενέργειες της προσφυγικής κοινότητας δυσχεραίνει την επίλυση των προβλημάτων τους και την διασύνδεση τους με υπηρεσίες, φορείς και προγράμματα του Δήμου.

5.11.2 Υποκατηγορία: Κοινωνικά δίκτυα

Σ1: «Εκτός από την οικογένειά μου, δεν υπήρχαν και δεν υπάρχουν κοινωνικά δίκτυα...»

Σ2: «Από αυτούς που είχα στην πατρίδα, με πολλούς έχω χάσει κάθε επαφή από τότε που ξεκίνησε ο πόλεμος. Με κάποιους κρατάω κάποια επαφή, μιλάμε καμία φορά στο τηλέφωνο. Εδώ στο Ηράκλειο έχω έρθει κοντά με τη γειτονιά. Έχω και μια φίλη Ελληνίδα που είναι γειτόνισσα μου. Κάνουμε πολύ παρέα.»

Σ4: «Μόνο τον φίλο μου που ταξιδέψαμε μαζί και την οικογένεια από το camp που με φιλοξένησε.»

Σ12: «Εδώ έχω μόνο τον αδερφό μου και τον ξάδερφό μου, έχω συναναστραφεί με άλλους αλλά δεν έχουμε σχέσεις.»

Και εδώ φαίνεται η σημαντικότητα που προσδίδουν οι πρόσφυγες στην οικογένεια, καθώς οι περισσότεροι/ες θεωρούν πως τα μέλη της αποτελούν το μοναδικό κοινωνικό δίκτυο που διαθέτουν. Ωστόσο, κάποιοι/ες αναφέρουν ως κοινωνικό δίκτυο τα άτομα που ταξίδεψαν μαζί και τα μέλη της τοπικής κοινωνίας. Αυτό πιθανόν να σηματοδοτεί την επίτευξη ενός μέρους της κοινωνικής ένταξής τους.

5.11.3 Υποκατηγορία: Ελεύθερος χρόνος

Σ2: «Τον ελεύθερο μου χρόνο τον περνάω στο σπίτι. Μαγειρεύω συνήθως και ψάχνω στο διαδίκτυο καινούργιες συνταγές. Αν δεν είμαι στο σπίτι πηγαίνω σε μια φίλη μου που έχει μαγαζί για να την δω και της πηγαίνω και φαγητό. Την αγαπάω πολύ. Έχω γιορτάσει και το Πάσχα μαζί της.»

Σ3: «Δεν έχω πολύ ελεύθερο χρόνο γιατί δουλεύω και μετά είμαι πολύ κουρασμένος για να κάνω κάτι. Συνήθως τις Κυριακές βγαίνω βόλτα με την γυναίκα μου ή πηγαίνω για ψάρεμα. Έρχεται και αυτή για να μου κάνει παρέα.»

Σ6: «Ελεύθερο χρόνο δεν έχω. Ασχολούμαι συνέχεια με τα παιδιά και τον άντρα μου.»

Σ8: «Όταν δεν δουλεύω ή θα καθίσω μόνος μου στο σπίτι ή θα πάω στην θάλασσα.»

Οι πρόσφυγες που αναφέρουν πως έχουν ελεύθερο χρόνο φαίνεται να τον αξιοποιούν κάνοντας βόλτες με φίλους και με την οικογένεια τους, ενώ αρκετοί είναι αυτοί που φαίνεται να μην διαθέτουν ελεύθερο χρόνο, λόγω εργασίας ή φροντίδας της οικογένειας και του νοικοκυριού. Είναι πιθανό λόγω της συναισθηματικής τους κατάστασης, να μην αναζητούν χρόνο μέσα στη μέρα για να εστιάσουν στον εαυτό τους και στην διασκέδαση τους.

5.11.4 Υποκατηγορία: Δραστηριότητες

Σ1: «Όχι, μόνο σχολείο και εργασία...»

Σ3: «Όπως σας είπα ψαρεύω και πηγαίνω βόλτα με την γυναίκα μου.»

Σ5: «Λόγω χρημάτων δεν κάνω κάποια δραστηριότητα τώρα αλλά θέλω να ψάξω για δωρεάν προγράμματα.»

Η έλλειψη χρόνου και οικονομικής άνεσης αντικατοπτρίζεται και στην μη συμμετοχή σε δραστηριότητες στην τοπική κοινωνία σε συνδυασμό με την έλλειψη ενημέρωσης για δωρεάν προγράμματα. Με αυτό τον τρόπο, μειώνεται η αλληλεπίδραση των προσφύγων με την τοπική κοινωνία και δυσχεραίνεται η ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων, που θα συνέβαλε σημαντικά στην κοινωνική ένταξη τους.

5.11.5 Υποκατηγορία: Θρησκεία/ χώρος λατρείας

Σ1: «Είμαι πολύ θρήσκος, προσεύχομαι από το σπίτι... Έχω επισκεφθεί το τζαμί, αλλά γενικά δεν προλαβαίνω να πηγαίνω. Νιώθω άσχημα γι' αυτό αλλά δεν μπορώ να κάνω κάτι, έχω επιλέξει να εργάζομαι και να πηγαίνω σχολείο...»

Σ3: «Δεν προλαβαίνω να πηγαίνω στο τζαμί. Έχω επισκεφτεί και την δική σας εκκλησία γιατί ήθελα να δω πως προσεύχονται οι Έλληνες.»

Παρά την στενή σχέση των προσφύγων με την θρησκεία τους, ο περιορισμένος χρόνος δεν τους επιτρέπει να επισκέπτονται το τζαμί, το οποίο εκτός από χώρο λατρείας, αποτελεί ένα σημείο συνάντησης των ομοεθνών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, την παρεμπόδιση της ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων και κοινωνικού δικτύου που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ένταξη τους.

5.12 Σύνοψη 6^{ου} Θεματικού Άξονα: Κοινωνικές σχέσεις

Φαίνεται πως δεν υπάρχει οργάνωση της προσφυγικής κοινότητας, καθώς δεν γνωρίζουν την ύπαρξη συλλόγων και δεν επισκέπτονται το τζαμί που αποτελεί σημαντικό σημείο συνάντησης ομοεθνών. Σχετικά με τον ελεύθερο χρόνο, φαίνεται πως οι γυναίκες τον αξιοποιούν κυρίως στο σπίτι, φροντίζοντας το νοικοκυριό, ενώ οι άνδρες λόγω εργασίας δεν διαθέτουν ελεύθερο χρόνο. Και σε αυτό το σημείο τονίζεται ο ισχυρός δεσμός της οικογένειας, καθώς φαίνεται πως όσοι/ες διαθέτουν ελεύθερο χρόνο τον αξιοποιούν με οικογενειακές βόλτες ή με επικοινωνία με μέλη της οικογένειας που ζουν σε άλλες χώρες. Επιπρόσθετα, όπως και στην χώρα καταγωγής, θεωρούν κοινωνικό δίκτυο μόνο την οικογένεια. Τέλος, φαίνεται πως δεν συμμετέχουν σε δραστηριότητες κυρίως λόγω οικονομικών δυσκολιών και έλλειψη ενημέρωσης για δωρεάν προγράμματα.

5.13 Θεματικός Άξονας 7: Τοπική κοινωνία

Οι πρόσφυγες παρουσιάζουν την εικόνα που έχουν σχηματίσει για την τοπική κοινωνία, περιγράφοντας συμπεριφορές και στάσεις που έχουν παρατηρήσει από μέλη της τοπικής κοινωνίας, τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσά τους και τις κοινωνικές σχέσεις που έχουν αναπτύξει.

5.13.1 Υποκατηγορία: Συμπεριφορά

Σ1: «Έχω δεχθεί υποστηρικτική αλλά και ρατσιστική συμπεριφορά από την τοπική κοινωνία. Εμένα μου φαίνεται πως οι Έλληνες είναι αλαζόνες και ρατσιστές απέναντι σε μετανάστες και πρόσφυγες, δηλαδή σε όλους τους ξένους εκτός από τους τουρίστες.»

Σ4: «Η τοπική κοινωνία είναι βοηθητική και πολύ ευγενική. Γενικά, βλέπω κοινά στοιχεία ανάμεσα στις δύο κουλτούρες, κυρίως σε σχέση με τους δεσμούς της οικογένειας, τον σεβασμό.»

Σ9: «Ένιωσα ασφάλεια εδώ γιατί οι άνθρωποι βοηθάνε.»

Οι περισσότεροι/ες πρόσφυγες φαίνεται να έχουν μια θετική άποψη για την τοπική κοινωνία, με βασικό χαρακτηριστικό την βοήθεια των μελών προς την προσφυγική κοινότητα. Ωστόσο, ελάχιστοι/ες έχουν δεχθεί ρατσιστικές συμπεριφορές. Γίνεται εμφανές πως οι πρόσφυγες εντοπίζουν κοινά σημεία ανάμεσα στις δύο κουλτούρες και σε συνδυασμό με τις θετικές συμπεριφορές που έχουν λάβει από τον ντόπιο πληθυσμό, φαίνεται να αναπτύσσουν το αίσθημα ασφάλειας.

5.13.2 Υποκατηγορία: Διακρίσεις

Σ1: «Έχει τύχει να με κοιτάνε περίεργα στο δρόμο, στην εργασία, στο σχολείο, είτε έντονα είτε πιο ήπια... Έχει τύχει Έλληνες που ήταν μπροστά σε κάποια από αυτά τα γεγονότα να έχουν παρέμβει και να με έχουν υποστηρίξει...»

Σ6: «Θυμάμαι όταν έψαχνα σπίτι στην αρχή δεν μπορούσα να βρω. Δεν με ήθελαν οι ιδιοκτήτες επειδή δεν είμαι Ελληνίδα.»

Σ10: «Εδώ ποτέ δεν έχω δει άσχημη συμπεριφορά, ούτε προς εμένα ούτε κάποιον άλλον.»

Σε αυτήν την υποκατηγορία συναντώνται διακρίσεις από τη τοπική κοινωνία προς την προσφυγική κοινότητα, σε διάφορα πλαίσια, λόγω διαφορετικής εθνικότητας και δυσκολίας στην επικοινωνία. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως αρκετοί δεν έχουν βιώσει διακρίσεις από τον ντόπιο πληθυσμό αλλά αντιθέτως, τους έχουν υποστηρίξει ως μάρτυρες των διακρίσεων αυτών. Φαίνεται πως απαιτούνται περαιτέρω ενέργειες και δράσεις με στόχο την ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας σε θέματα διαφορετικότητας.

5.13.3 Υποκατηγορία: Ρατσισμός

Σ1: «Έχω δεχτεί ρατσισμό στο δρόμο, σε υπηρεσίες... Είχα πάει στο νοσοκομείο και ένας γιατρός δεν ήθελε να με εξυπηρετήσει επειδή μου είπε «εγώ δεν εξυπηρετώ πρόσφυγες, βγες έξω». Ή όταν βγαίνω με την μητέρα μου, τη κοιτάνε περίεργα επειδή φοράει τη μαντήλα... Στη δουλειά, υπάρχουν πελάτες που μου έχουν μιλήσει υποτιμητικά κυρίως για τη θρησκεία μου, αλλά εκεί δεν δίνω σημασία. Επίσης, στο σχολείο η δασκάλα με έχει προσβάλει για τη θρησκεία μου, κυρίως για το ραμαζάνι, λέγοντάς μου πως είναι λάθος...»

Σ2: «Έχω υποστεί ρατσιστικές συμπεριφορές με αφορμή τη μαντίλα μου. Παρατηρώ βλέμματα στο δρόμο να με κοιτάνε περίεργα. Μια μέρα, όταν είχα πάει στη λαϊκή μια κυρία φόρεσε ένα μαντήλι και με κορόιδευε. Με είχε στεναχωρήσει πολύ τότε και γενικά με στεναχωρεί να βλέπω τέτοιες συμπεριφορές και δεν μου αρέσει να προσβάλλουν τη θρησκεία μου.»

Σ12: «Δεν έχω δεχτεί κάποια άσχημη συμπεριφορά από την τοπική κοινωνία.»

Παρατηρούνται ρατσιστικές συμπεριφορές κυρίως σε δομές υγείας και εκπαίδευσης, λόγω της διαφορετικής κουλτούρας και εθνικότητας των προσφύγων, εμποδίζοντας την παροχή υπηρεσιών στους/στις ίδιους/ες, δημιουργώντας αισθήματα ανασφάλειας και κατωτερότητας, δυσχεραίνοντας σημαντικά την διαδικασία της ένταξης τους. Εκτιμάται η ανάγκη για προγράμματα ευαισθητοποίησης σε δομές και υπηρεσίες που έρχονται σε άμεση επαφή με την προσφυγική κοινότητα.

5.13.4 Υποκατηγορία: Κοινωνικές σχέσεις

Σ1: «Γενικά, δυσκολεύομαι πολύ να αναπτύξω κοινωνικές και φιλικές σχέσεις, δυσκολεύομαι να εμπιστευτώ και αυτό με εμποδίζει στη δημιουργία σχέσεων πιο προσωπικών. Όσο καιρό είμαι στην Ελλάδα έχω δημιουργήσει μια προσωπική σχέση με μια κοπέλα, η οποία και τερμάτισε. Πέρα από αυτό έχω σχέσεις με συναδέλφους, με τους οποίους όμως εκτός εργασίας δεν έχω επαφή, και με τη γειτονιά.»

Σ2: «Έχει αναπτύξει σχέσεις με την γειτονιά και έχω μία φίλη, με την οποία μοιραζόμαστε στοιχεία από τις κουλτούρες μας. Εγώ της φτιάχνω παραδοσιακά φαγητά και έχω γιορτάσει μαζί της το Πάσχα, που το Πάσχα είναι μια εθνική και χριστιανική γιορτή.»

Σ5: « Με την γιατρό μου και με κάποια άτομα στο δήμο έχουμε αναπτύξει καλές σχέσεις.»

Σ8: «Με Έλληνες όχι. Λόγω γλώσσας κυρίως. Όταν δεν μιλάτε την ίδια γλώσσα δεν είναι εύκολο.»

Η ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων φαίνεται να επηρεάζεται από την γλώσσα και από τα δύσκολα βιώματα των προσφύγων. Ωστόσο, υπάρχουν πρόσφυγες που έχουν δημιουργήσει κοινωνικές και φιλικές σχέσεις με μέλη της τοπικής κοινωνίας, κυρίως από τον χώρο εργασίας, την γειτονιά και τις υπηρεσίες.

5.14 Σύνοψη 7^ο Θεματικού Άξονα: Τοπική Κοινωνία

Το θέμα των κοινωνικών σχέσεων με την τοπική κοινωνία φέρνει στην επιφάνεια την θετική εικόνα που έχουν σχηματίσει οι πρόσφυγες, άλλα και τα εμπόδια που συναντούν, στην ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων με τους ντόπιους, όπως η γλώσσα, η μη ευαισθητοποίηση και η έλλειψη αποδοχής της διαφορετικότητας από την τοπική κοινωνία. Οι πρόσφυγες θεωρούν υποστηρικτική, βοηθητική και ευγενική την τοπική κοινωνία, γεγονός που φαίνεται να εντείνει το αίσθημα ασφάλειας. Ορισμένοι νιώθουν ευπρόσδεκτοι στη χώρα υποδοχής καθώς εντοπίζουν κοινά σημεία ανάμεσα στις δύο κουλτούρες. Ωστόσο, γίνονται αναφορές για ρατσιστικές συμπεριφορές και διακρίσεις σε βάρος τους, είτε στον χώρο των υπηρεσιών λόγω γλώσσας είτε στην καθημερινότητα τους κυρίως λόγω θρησκείας ή των πολιτισμικών τους χαρακτηριστικών. Φαίνεται πως οι περισσότεροι/ες επιθυμούν να αναπτύξουν σχέσεις με την τοπική κοινωνία αλλά η γλώσσα αποτελεί το σημαντικότερο εμπόδιο για αυτούς/ες. Παρόλα αυτά, φαίνεται να υπάρχουν

κάποιοι/ες που έχουν ξεπεράσει αυτή τη δυσκολία και έχουν καταφέρει να δημιουργήσουν σχέσεις με τους ντόπιους.

5.15 Θεματικός Άξονας 8: Στάσεις / Συμπεριφορές

Επίκεντρο της θεματικής ενότητας είναι στάσεις και οι συμπεριφορές των προσφύγων όταν ξεκινά ο πόλεμος, κατά την άφιξή τους στην Ελλάδα και κατά την παραμονή τους στη χώρα υποδοχής, όπως την περιγράφουν οι ίδιοι/ες πρόσφυγες. Αναφέρονται σε αλλαγές των συμπεριφορών και των στάσεων τόσο στους/στις ίδιους/ες όσο και στους/ στις ομοεθνείς τους.

5.15.1 Υποκατηγορία: Αλλαγές στην συμπεριφορά ομοεθνών όταν ξεκίνησε ο πόλεμος

Σ1: «Όταν ξεκίνησε ο πόλεμος απομακρύνθηκαν όλοι, χάθηκαν και χάθηκε κάθε επαφή.»

Σ4: «Το μόνο που άλλαξε είναι πως όλοι ήταν πολύ φοβισμένοι...»

Σ8: «Πιστεύω πως χάθηκε η εμπιστοσύνη. Με όλο αυτό που συνέβαινε κανένας δεν εμπιστευόταν κανένα.»

Σ9: «Δεν έχω παρατηρήσει καθόλου αλλαγές ούτε σε εμένα ούτε στους ομοεθνείς μου.»

Φαίνεται πως οι περισσότεροι/ες πρόσφυγες όταν ξεκίνησε ο πόλεμος δεν παρατηρούσαν τις στάσεις και τις συμπεριφορές των ομοεθνών τους. Όσοι/ες περιγράφουν τις στάσεις των ομοεθνών τους, τις χαρακτηρίζουν απόμακρες και με έλλειψη εμπιστοσύνης. Είναι πιθανό, λόγω της ψυχικής κατάστασης στην οποία βρίσκονταν με την έναρξη του πολέμου, να μην ήταν σε θέση να παρατηρήσουν τη στάση και την συμπεριφορά των ανθρώπων γύρω τους.

5.15.2 Υποκατηγορία: Αλλαγές στην συμπεριφορά των ίδιων όταν ξεκίνησε ο πόλεμος

Σ1: «Εγώ άρχισα να απομακρύνομαι από όλους, άρχισα να φοβάμαι τον κόσμο, έχασα την εμπιστοσύνη μου...»

Σ3: «Όταν πρωτοξεκίνησε ο πόλεμος ένιωθα πολύ δυναμικός και ότι θα μπορέσω να παραμείνω και να παλέψω για τη πατρίδα μου. Μετά όμως αισθανόμουν ανασφαλής και αποφασισμένος για να φύγω.»

Σ4: «Σε εμένα δεν άλλαξε κάτι.»

Παρατηρείται πως όταν ξεκινάει ο πόλεμος, κάποιοι/ες αισθάνθηκαν την ανάγκη να παραμείνουν και να παλέψουν για τη πατρίδα τους, ωστόσο συνειδητοποιώντας τις καταστροφές και τον κίνδυνο για τις οικογένειες τους, ένιωσαν ανασφάλεια και τράπηκαν σε φυγή για την επιβίωσή τους. Αρκετοί/ες υιοθέτησαν απόμακρη στάση λόγω του φόβου και της έλλειψης εμπιστοσύνης. Οι περισσότεροι/ες δεν θυμούνται αλλαγές στη συμπεριφορά τους όταν ξεκινά ο πόλεμος. Ενδεχομένως αυτό να οφείλεται στην έντονη συναισθηματική κατάσταση που βρέθηκαν, να έχουν αποκλείσει εικόνες και συναισθήματα από εκείνη την περίοδο λόγω των τραυματικών γεγονότων ή να μην ήταν σε θέση να παρατηρήσουν τις αλλαγές στη στάση τους.

5.15.3 Υποκατηγορία: Αλλαγές στη συμπεριφορά ομοεθνών από την άφιξη τους στην Ελλάδα

Σ2: «Νομίζω πως είναι πιο «κλειστοί» εδώ, δυσκολεύονται να κοινωνικοποιηθούν.»

Σ9: «Δεν έχω παρατηρήσει καθόλου αλλαγές ούτε σε εμένα ούτε στους ομοεθνείς μου.»

Φτάνοντας στη χώρα υποδοχής οι πρόσφυγες φαίνεται να διατηρούν απόμακρη στάση, η οποία εκφράζεται μέσω της δυσκολίας στη κοινωνικοποίηση και στην ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων λόγω των βιωμάτων τους και της ψυχολογικής κατάστασής τους. Οι ίδιοι/ες φαίνεται να μην είναι σε θέση να παρατηρήσουν τις συμπεριφορές και τις στάσεις που αναπτύσσονται στην προσφυγική κοινότητα κατά την αρχική περίοδο αφίξεώς τους.

5.15.4 Υποκατηγορία: Αλλαγές στη συμπεριφορά των ίδιων από την άφιξη τους στην Ελλάδα

Σ2: «Όταν ήμουν στην πατρίδα ήμουν πολύ κοινωνική. Μετά από όλα αυτά όμως που έχω περάσει νομίζω ότι έχω αλλάξει. Δεν είμαι όπως ήμουν.»

Σ3: «Είναι πιο ήρεμος και ήσυχος εδώ, γιατί στην πατρίδα, λόγω των πολιτικών συνθηκών, ακόμα και πριν ξεσπάσει ο πόλεμος, βρισκόμουν συνεχώς σε επαγρύπνηση και δεν μπορούσα να είμαι απόλυτα ήσυχος.»

Η άφιξή τους στη χώρα υποδοχής φαίνεται να δίνει τη δυνατότητα σε κάποιους/ες από τους/τις πρόσφυγες να εντοπίσουν αλλαγές στους/ στις ίδιους/ες. Αναφέρουν λοιπόν, αλλαγή στη στάση τους σχετικά με την ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων, συγκριτικά με τη χώρα καταγωγής, ενώ το αίσθημα ασφάλειας συνέβαλε στη διαμόρφωση μιας ήρεμης στάσης σχετικά με τις συνθήκες που επικρατούν στην κοινωνία

5.15.5 Υποκατηγορία: Αλλαγές στη συμπεριφορά ομοεθνών κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στη χώρα / «προσαρμογή» στη τοπική κοινωνία

Σ1: «Σχετικά με την ενδυμασία έχω παρατηρήσει αλλαγές, όπως τις φόρμες ή τα κοντά παντελόνια (βερμούδες) που στην χώρα μου δεν τις φοράμε, ενώ εδώ οι άνδρες πλέον τα φοράνε όπως οι Έλληνες. Γενικά, τα μικρότερα αδέρφια μου είναι πιο «ανοιχτοί» στη συμπεριφορά τους, πιο αντιδραστικοί και ζωντανοί. Εμείς δείχνουμε πολύ σεβασμό στους μεγαλύτερους και στους γονείς μας και τα αδέρφια μου φαίνονται να μην το κάνουν πλέον...»

Σ3: «Πιστεύω πως τα παιδιά δεν έχουν τόση επαφή με την θρησκεία πια. Νομίζω πως αν παραμέναμε στην πατρίδα αυτό δε θα συνέβαινε γιατί εδώ έρχονται σε επαφή με μια άλλη κουλτούρα. Δεν με ενοχλεί όμως, πιστεύω πως είναι δική τους επιλογή το τι θα κάνουν. »

Σ9: «Η κόρη μου επηρεάζεται από τις φίλες της και θέλει να βγαίνει έξω πιο συχνά και μόνη της (χωρίς τη συνοδεία του).»

Σ10: «Και οι υπόλοιποι και εγώ είμαστε ψυχικά πιο ήρεμοι, αυτό μόνο.»

Σ12: «Είναι πιο αισιόδοξοι εδώ, έχουν όνειρα.»

Οι περισσότεροι/ες πρόσφυγες φαίνεται να εντοπίζουν αλλαγές στη στάση και τη συμπεριφορά των ομοεθνών τους κατά τη διάρκεια παραμονής τους στη χώρα υποδοχής, κυρίως αναφέρουν τη ψυχική ηρεμία και την αισιόδοξία που τους/τις χαρακτηρίζει πλέον. Τα παιδιά φαίνεται να κοινωνικοποιούνται πιο γρήγορα και ενεργά μέσω του σχολείου και οι γονείς εντοπίζουν σημαντικές αλλαγές στις στάσεις τους αντίθετα με αυτές που επιτάσσει η κουλτούρα και η θρησκεία τους σχετικά με τον τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς.

5.15.6 Υποκατηγορία: Αλλαγές στη συμπεριφορά των ίδιων κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στη χώρα / «προσαρμογή» στη τοπική κοινωνία

Σ5: «Πιστεύω πως έχω αλλάξει πάρα πολύ τον τρόπο σκέψης μου. Όταν ήρθα στην Ελλάδα ήμουν πιο οπισθοδρομική, τώρα έχω πιο ανοιχτό μυαλό.»

Σ7: «Νομίζω πως από τότε που ήρθα στο Ηράκλειο είμαι πιο ήρεμη και νιώθω ασφαλείς πια.»

Σ11: «Εγώ νιώθω πιο ανεξάρτητη εδώ. Κάνω τα πάντα μόνη μου και βγαίνω έξω χωρίς συνοδεία.»

Σ12: «Εγώ νιώθω ασφάλεια πια και ελπίδα.»

Κυρίως οι γυναίκες πρόσφυγες φαίνεται να παρατηρούν αλλαγές στη στάση και τη συμπεριφορά τους, αισθάνονται πιο ανεξάρτητες, αναφέρουν αλλαγές στον τρόπο σκέψης τους και είναι ανοιχτές σε νέες πληροφορίες και συμπεριφορές. Από την άλλη πλευρά, οι περισσότεροι άντρες αναφέρουν πως δεν παρατηρούν αλλαγές στη στάση τους. Οι ρόλοι των γυναικών προσφύγων όπως επιτάσσει η κουλτούρα τους, φαίνεται να είναι περιοριστικοί και να στερούν σε πολλές περιπτώσεις θεμελιώδη δικαιώματα. Η παραμονή και η αλληλεπίδραση με την τοπική κοινωνία φαίνεται να επιδρούν σε αυτές θετικά, δίνοντάς τους την δυνατότητα επιλογής ανάληψης νέων κοινωνικών ρόλων.

5.16 Σύνοψη 8^{ου} Θεματικού Άξονα: Στάσεις / Συμπεριφορές

Παρατηρείται πως κατά τη διάρκεια του πολέμου και του ταξιδιού οι πρόσφυγες φαίνεται να μην παρατηρούν τις συμπεριφορές και τις στάσεις των ίδιων και των ομοεθνών τους, πιθανόν λόγω της ψυχικής κατάστασης και της σύγχυσης στην οποία βρισκόταν. Αναφέρονται στην έλλειψη εμπιστοσύνης και την απομάκρυνση τους από τον ευρύτερο κοινωνικό τους κύκλο λόγω του φόβου που ένιωθαν. Επιπλέον, παρουσιάζεται το αίσθημα δυναμισμού όταν ξεκινάει ο πόλεμος και στη συνέχεια η μετατροπή του σε ανασφάλεια, οδηγώντας τους στην απόφαση του ταξιδιού. Κατά την άφιξη τους στη χώρα υποδοχής, το αίσθημα ηρεμίας και ασφάλειας φαίνεται να δίνει τη δυνατότητα στους ίδιους/ες να παρατηρήσουν τον εαυτό τους, τις στάσεις τους και τις συμπεριφορές τους. Εμφανίζεται το αίσθημα ηρεμίας αλλά υπάρχουν αναφορές για δυσκολία στην κοινωνικοποίηση, συναισθηματική απομάκρυνση και ότι βρισκόταν σε κατάσταση σοκ.

Η παραμονή τους στην χώρα αφίξεως ενίσχυσε την ηρεμία και την ασφάλεια που οδήγησε στην παρατήρηση των συμπεριφορών και των στάσεων των ίδιων και των ομοεθνών τους. Οι ίδιοι/ες δηλώνουν αισιόδοξοι/ες, ψυχικά ήρεμοι/ες, με αίσθημα ασφάλειας και ελπίδας ενώ κάποιοι αναφέρουν πως εξακολουθούν να έχουν μια απόμακρη στάση στην κοινωνική τους ζωή, που πιθανόν να οφείλεται στα βιώματα τους στη χώρα καταγωγής και κατά τη διάρκεια του ταξιδιού. Επιπλέον, εντοπίζουν στους ομοεθνείς τους την υιοθέτηση πολιτισμικών χαρακτηριστικών της χώρας υποδοχής. Οι περισσότεροι γονείς αναφέρουν αλλαγές στον τρόπο που τα παιδιά αντιλαμβάνονται την θρησκεία, στον τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς, γεγονός που πιθανόν να οφείλεται στην κοινωνικοποίηση τους στο χώρο του σχολείου, με καθημερινή συναναστροφή και αλληλεπίδραση με παιδιά της κοινωνίας υποδοχής. Παρατηρείται πως οι γυναίκες που έχουν έρθει στη χώρα μόνες ή με τα παιδιά τους, χωρίς την συνοδεία κάποιου άνδρα, φαίνεται να δηλώνουν πιο ανεξάρτητες και παρατηρούν αλλαγές στον τρόπο σκέψης τους. Αυτό πιθανόν να είναι απόρροια της ανάγκης για κάλυψη των βιοποριστικών αναγκών τους, προβαίνοντας στη χρήση υπηρεσιών και δομών, στην εργασία αλλά και των ερεθισμάτων που λαμβάνουν μέσω της κοινωνικοποίησης τους με την τοπική κοινωνία.

5.17 Θεματικός Άξονας 9: Υπηρεσίες / Φορείς / Προγράμματα

Ο συγκεκριμένος θεματικός άξονας αναφέρεται στη χρήση και στις σχέσεις με τις υπηρεσίες στην χώρα υποδοχής. Διερευνάτε η χρήση υπηρεσιών, φορέων και προγραμμάτων, η πρόσβαση και οι επικοινωνία σε αυτές, η ικανοποίηση των προσφύγων από αυτές καθώς και ενδεχόμενες προτάσεις για την βελτίωση των παροχών στοχεύοντας στη ομαλότερη ένταξή τους στην τοπική κοινωνία.

5.17.1 Υποκατηγορία: Υγεία

Σ1: «Ο μπαμπάς μου έχει ένα πρόβλημα στο χέρι και η μητέρα μου έχει κάνει μια εγχείρηση στο στήθος και επισκέπτονται το νοσοκομείο συχνά. Εγώ από πέρυσι επισκέπτομαι ψυχολόγο γιατί έχω αγχώδη διαταραχή με συχνά επεισόδια, κρίσεις.»

Σ4: «Ναι, γενικά όμως χρησιμοποιώ την υπηρεσία ασύλου και το νοσοκομείο αν χρειαστεί, αλλά ευτυχώς είμαι υγιής, δεν έχω προβλήματα.»

Σ6: «Εγώ δεν έχω κάτι αλλά η ψυχική υγεία του άντρα μου έχει επιδεινωθεί. Όταν είχε μπει σε κλινική, έκανε απόπειρες αυτοκτονίας.»

Σ10: «Είμαι διαβητική γι' αυτό και δεν μπορώ να εργάζομαι καθημερινά, υπάρχουν κάποια εμπόδια.»

Σ11: «Έχω πολλαπλές σκληρύνσεις και επιληψία. Σχεδιάζω να πάω Γερμανία για αυτό, που είναι η θεία μου, η αδερφή μου και ο γαμπρός μου. Αλλά θέλω να γυρίσω πάλι εδώ.»

Γενικά, φαίνεται πως οι γυναίκες εμφανίζουν πιο συχνά προβλήματα σωματικής υγείας, ωστόσο είναι πιθανόν οι άντρες να μην επιθυμούν να μιλήσουν για τέτοιου είδους θέματα. Σχετικά με την ψυχική υγεία, γενικά φαίνεται πως τα νέα σε ηλικία άτομα είναι πιο πρόθυμα να μιλήσουν για αυτή, αλλά οι άντρες φαίνεται να είναι πιο ευάλωτοι σε ψυχικές διαταραχές. Ενδεχομένως αυτό να οφείλεται στην αναζήτηση βοήθειας όταν δυσχεραίνεται η κοινωνική λειτουργικότητα του ατόμου.

5.17.2 Υποκατηγορία: Πρόσβαση

Σ1: «Αυτή τη στιγμή χρησιμοποιώ τα γραφεία ασύλου και το νοσοκομείο, αν χρειαστεί, το ίδιο και η οικογένειά μου.»

Σ2: «Έχω πρόσβαση, αν και οι εξετάσεις είναι πολύ ακριβές και αυτό δυσκολεύει πολύ τα οικονομικά της οικογένειας.»

Σ12: «Έχω πρόσβαση στις υπηρεσίες και λόγω του διερμηνέα δεν υπάρχει το πρόβλημα της επικοινωνίας, αλλά χρησιμοποιώ ελάχιστες, μόνο αυτές που χρειάζομαι.»

Οι περισσότεροι/ες πρόσφυγες φαίνεται να διαθέτουν πρόσβαση σε δομές, υπηρεσίες κλπ., ωστόσο υπάρχουν αναφορές για οικονομικές δυσκολίες σε κάποιες περιπτώσεις. Οι ίδιοι/ες τονίζουν πως προβαίνουν στη χρήση των απαραίτητων υπηρεσιών, γεγονός που πιθανά να αποτελεί εμπόδιο στην ένταξή τους, χωρίς τη συμμετοχή τους σε υπηρεσίες που συμβάλλουν στην ομαλότερη κοινωνική ένταξη τους στην τοπική κοινωνία.

5.17.3 Υποκατηγορία: Επικοινωνία

Σ1: «Το πρώτο καιρό υπήρχε το πρόβλημα στην επικοινωνία ειδικά στις υπηρεσίες. Είχα πάει στο νοσοκομείο έκτακτα και βρισκόμουν σε κλήση με διερμηνέα για να μπορώ να επικοινωνώ με τον γιατρό. Πλέον δεν έχω πρόβλημα στην επικοινωνία και οι γονείς μου που δεν γνωρίζουν ελληνικά, τους βοηθάω εγώ ή κάποιο από τα αδέρφια μου, όταν χρειάζεται.»

Σ5: «Σε κάποιες υπηρεσίες υπάρχει διερμηνέας. Γενικά επικοινωνώ με την γιατρό μου όταν χρειάζομαι κάτι και με μια υπάλληλο στο δήμο όταν θέλω κάτι για τα χαρτιά μου.»

Σ10: «Δεν έχω κανένα πρόβλημα, χρησιμοποιώ τις υπηρεσίες που χρειάζομαι, υπάρχει διερμηνέας εκεί οπότε δεν έχω εμπόδιο και στη γλώσσα.»

Σχετικά με την επικοινωνία στις υπηρεσίες, στις περισσότερες υπάρχει διερμηνέας. Σε αυτές που δεν είναι διαθέσιμος διερμηνέας, οι πρόσφυγες ως εναλλακτική χρησιμοποιούν το κοινωνικό τους δίκτυο προκειμένου να επιτευχθεί η επικοινωνία ανάμεσα στους/ στις ίδιους/ες και τις υπηρεσίες. Η ύπαρξη διερμηνέων σε υπηρεσίες και δομές που χρησιμοποιούν οι πρόσφυγες είναι απαραίτητη. Η χρήση κοινωνικού δικτύου είναι πιθανό να φέρνει τα άτομα σε δύσκολη θέση με την κοινοποίηση ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων με μέλη του κοινωνικού τους κύκλου.

5.17.4 Υποκατηγορία: Συμμετοχή σε προγράμματα

Σ1: «Μόνο στο ΕΣΤΙΑ συμμετείχαμε στην αρχή, τώρα σε κανένα...»

Σ6: «Στο ΕΣΤΙΑ, Ιδρύματα Καλοκαιρινού και στο Κέντρο Δια Βίου Μάθησης τώρα για τα μαθήματα.»

Σ11: «Έχω κάνει εγγραφή σε μαθήματα ελληνικών στο HELIOS και με βοηθάει και με το σπίτι. Έχω βγει από το ΕΣΤΙΑ τώρα.»

Σ12: «Όταν ήμουν στη Κω έκανα προσπάθεια να μπω στο HELIOS, αλλά υπήρχε κάποιο πρόβλημα στα έγγραφά μου, κάποιο πρόβλημα από την τράπεζα έλειπε οπότε δε μπήκα ποτέ.»

Σε αυτή την υποκατηγορία παρουσιάζεται η συμμετοχή των προσφύγων σε προγράμματα που αφορούν στην ομαλή ένταξή τους στη κοινωνία υποδοχής. Φαίνεται πως οι περισσότεροι/ες

πρόσφυγες έχουν συμμετάσχει στο ΕΣΤΙΑ και αρκετοί/ες έχουν κάνει εγγραφή στο HELIOS, κυρίως για τη παρακολούθηση μαθημάτων ελληνικών. Οι ίδιοι/ες πρόσφυγες φαίνεται να θεωρούν σημαντική τη συμβολή των προγραμμάτων στην διαδικασία της ένταξής τους.

5.17.5 Υποκατηγορία: Προτάσεις

Σ1: «Μεταφραστές παντού για να μπορούν να επικοινωνούν άνετα με τις υπηρεσίες και τους γιατρούς. Ενημέρωση για όλους τους τομείς τη πόλη, τις υπηρεσίες, τα προγράμματα, σεμινάρια κλπ. Καθοδηγητές, οδηγούς για το πρώτο διάστημα, τόσο για τα βήματα που πρέπει να ακολουθήσουμε όσο και για τις υπηρεσίες μέσα.»

Σ4: «Το βασικότερο είναι η διευκόλυνση στην διαδικασία ασύλου και της ανανέωσης και η εκπαίδευση στα κέντρα (camp) ή η χρηματοδότηση για να μπορούμε να εκπαιδευτούμε χωρίς να εργαζόμαστε όταν φτάνουμε στη χώρα.»

Σ9: «Βοήθεια για το παιδί, ψυχολογική υποστήριξη.»

Σ11: «Με έχουν βοηθήσει πολύ, με έχουν ενημερώσει για τα δικαιώματά μου, είμαι πολύ ικανοποιημένη δε θα άλλαζα κάτι.»

Σ12: «Το μόνο που θα έλεγα είναι να γίνονται πιο γρήγορα οι διαδικασίες και η επανένωση με την γυναίκα μου.»

Σχετικά με τις προτάσεις των προσφύγων για τη βελτίωση των υπηρεσιών, των παροχών τους και της διαδικασίας κοινωνικής ένταξης, φαίνεται να θεωρείται σημαντικότερη η ενημέρωση και η καθοδήγηση γύρω από τις υπηρεσίες και τη πόλη παραμονής. Επιπλέον, οι πρόσφυγες προτείνουν τη βελτίωση των διαδικασιών λήψης ασύλου, ανανέωσής του και την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας κατά τη διάρκεια αναμονής στα κέντρα ταυτοποίησης.

5.18 Σύνοψη 9^{ου} Θεματικού Άξονα: Υπηρεσία/ Φορείς/ Προγράμματα

Φαίνεται πως για τις γυναίκες είναι πιο εύκολο να εκφράσουν τα θέματα υγείας που αντιμετωπίζουν. Ίσως οι άνδρες να μην αποδίδουν την ίδια βαρύτητα στην σωματική υγεία εφόσον

θεωρούν πως είναι λειτουργικοί για εργασία, και αυτός είναι ο βασικός ρόλος που έχουν υιοθετήσει, ως “κουβαλητής” της οικογένειας. Γίνονται αναφορές για θέματα ψυχολογικής φύσεως και ψυχικής υγείας κυρίως από νέα σε ηλικία άτομα. Πιθανόν αυτό να οφείλεται στην ενημέρωση και στη γνώση γύρω από τέτοιου είδους θέματα και στην έλλειψη του φόβου κοινωνικού στιγματισμού από τους νέους ανθρώπους.

Φαίνεται να υπάρχει πρόσβαση στις υπηρεσίες, αν και γίνεται αναφορά για την ακρίβεια των εξετάσεων και τις οικονομικές δυσκολίες λόγω αυτών. Συνήθως παρίσταται διερμηνέας για την διευκόλυνση τη επικοινωνίας. Ωστόσο, στις περιπτώσεις που δεν διατίθεται διερμηνέας, οι πρόσφυγες αναζητούν εναλλακτικούς τρόπους για επικοινωνία, είτε με την παρουσία συγγενικών μελών, είτε με τηλεφωνική επικοινωνία με διερμηνέα. Προτείνεται από τους ίδιους/ες η εκμάθηση της γλώσσας να πραγματοποιείται στα κέντρα ταυτοποίησης κατά τη διάρκεια της πολύμηνης παραμονής τους εκεί. Οι περισσότεροι/ες εντάχθηκαν στο πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ τον πρώτο καιρό άφιξης τους στην Ελλάδα, ενώ αρκετοί/ες εντάσσονται στο HELIOS, στο Κέντρο Δια Βίου Μάθησης και στα Ιδρύματα Καλοκαιρινού. Αξιοσημείωτο είναι πως οι πρόσφυγες τονίζουν πως χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες που θεωρούν πως είναι απαραίτητες για αυτούς/ες. Φαίνεται η σύγκρουση που υφίσταται ανάμεσα στην οικονομική ζωή στη χώρα καταγωγής και στην χώρα αφίξεως, και πιθανόν η ανάγκη τους για χρήση υπηρεσιών να τους δημιουργεί ένα αίσθημα κατωτερότητας, μη θέλοντας να προβούν σε χρήση περαιτέρω υπηρεσιών και προγραμμάτων που ίσως να είναι αναγκαίες για την ομαλότερη ένταξη τους στην τοπική κοινωνία.

Φαίνεται τα εμπόδια για την κοινωνική ένταξη των προσφύγων στην τοπική κοινωνία να αποτελούν η έλλειψη διερμηνείας στις υπηρεσίες, η ανεπαρκής ενημέρωση και πληροφόρηση σχετικά με τις υπηρεσίες και τις παροχές τους, τα προγράμματα, τα σεμινάρια και τα δικαιώματα τους. Γίνεται λόγος για την σημαντικότητα της ψυχολογικής υποστήριξης των παιδιών και της ύπαρξης καθοδήγησης κυρίως για τον πρώτο καιρό της άφιξης τους στην πόλη εγκατάστασης. Κάποιοι/ες εκφράζουν την δυσαρέσκεια σχετικά με τις αργές διαδικασίες απόκτησης και ανανέωσης του ασύλου και της επανένωσης των οικογενειών, πιθανόν αποτελεί εμπόδιο και αδυνατούν να ανταπεξέλθουν στην νέα πραγματικότητα και κατ' επέκταση να ενταχθούν στην κοινωνία υποδοχής.

5.19 Θεματικός Άξονας 10: Προσδοκίες και αλλαγές

Σε αυτή τη θεματική ενότητα, αναφέρονται οι προσδοκίες που είχαν οι πρόσφυγες ερχόμενοι/ες στην χώρα υποδοχής, οι αλλαγές που επιθυμούν να πραγματοποιήσουν στην καθημερινότητά τους, σχέδια για το μέλλον και η ικανοποίηση τους από την ένταξή τους.

5.19.1 Υποκατηγορία: Καθημερινότητα

Σ8: «Γενικά ζω μια καταθλιπτική ζωή. Δεν μου αρέσει η καθημερινότητα μου, όταν δεν δουλεύω δεν βγαίνω καθόλου από το σπίτι μου. Δεν μου αρέσει αυτό.»

Σ10: «Και για την εργασία θα ήθελα κάπως να αλλάξει να είναι πιο σταθερή.»

Σ11: «Δεν θα άλλαζα κάτι, είμαι πολύ ικανοποιημένη. Όταν ήρθα έπαχνα ασφάλεια λόγω του πολέμου και εδώ νιώθω πολύ ασφαλής.»

Σ12: «Όταν ερχόμουν ήθελα να αποκτήσω ξανά ζωή. Τώρα θέλω να μάθω τη γλώσσα, να γίνει επανένωση της οικογένειάς μου και να δημιουργήσω τη δική μου δουλειά.»

Σε αυτή την υποκατηγορία οι συνεντευξιαζόμενοι/ες αναφέρουν τις αλλαγές που επιθυμούν σε σχέση με την καθημερινότητά τους στην κοινωνία υποδοχής. Σημείο εστίασης για αλλαγή φαίνεται να είναι η εκμάθηση της γλώσσας και η εύρεση σταθερής εργασίας. Όσοι/ες έχουν αποχωριστεί μέλη της πυρηνικής τους οικογένειας, αναφέρουν την επιθυμία τους για επανένωση της οικογένειάς τους, ενώ λίγοι/ες φαίνεται να είναι απόλυτα ικανοποιημένοι/ες και να μην επιθυμούν αλλαγές στη καθημερινότητά τους.

5.19.2 Υποκατηγορία: Άμεσο/ Έμμεσο μέλλον

Σ1: «Δική μου δουλειά, μαγαζί με γλυκά, να μείνω με την οικογένεια μου σε μεγαλύτερο σπίτι.

Σ6: «Θέλω να τα παιδιά μου να μην νιώθουν κατώτεροι πολίτες σε αυτή τη χώρα...Θέλω να πάω σε άλλη χώρα. Να φύγω.»

Σ10: «Θέλω πολύ να έρθει ο σύζυγός μου, να είμαστε όλοι μαζί.»

Σ11: «Δεν θα άλλαζα κάτι, είμαι πολύ ικανοποιημένη. Όταν ήρθα έπαχνα ασφάλεια λόγω του πολέμου και εδώ νιώθω πολύ ασφαλής.»

Οι προσδοκίες των προσφύγων για το άμεσο και έμμεσο μέλλον στη τοπική κοινωνία φαίνονται να συνδέονται με τη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου και την ομαλότερη ένταξή τους, κυρίως αφορούν στην απόκτηση μεγαλύτερων και πιο λειτουργικών κατοικιών, τη δημιουργία δικών τους επιχειρήσεων και την επανένωση των οικογενειών τους. Υπάρχουν άτομα που είτε δεν επιθυμούν καμία αλλαγή για το μέλλον τους, καθώς φαίνεται να αισθάνονται ικανοποιημένα με όσα έχουν αποκτήσει στη κοινωνία υποδοχής, είτε θεωρούν πως δεν μπορεί να υπάρξει κάποια βελτίωση στη ζωή τους στη χώρα αφίξεως και επιθυμούν να μετοικήσουν σε άλλη χώρα της Ευρώπης.

5.19.3 Υποκατηγορία: Ικανοποίηση

Σ1: «Είμαι ικανοποιημένος από μισθό, ένσημα. Θα έλεγα ένα 6 ή 7 στα 10. Αρκετά απογοητευμένος από σχέσεις. Θέλω πολύ να αποκτήσω φιλικές και κοινωνικές σχέσεις, αλλά δυσκολεύομαι πολύ και είμαι αρκετά απογοητευμένος. Σχετικά ικανοποιημένος είμαι από τη γειτονιά, ωστόσο το σπίτι είναι μικρό και δεν έχω δικό μου δωμάτιο. Ιδανικά θα ήθελα μεγαλύτερο σπίτι και να μένω με την οικογένειά μου.»

Σ6: «Σωματικά και ψυχικά δεν είμαι καθόλου ικανοποιημένη εδώ αλλά νιώθω ασφάλεια.»

Σ10: «Είμαι εντελώς ικανοποιημένη από τη ζωή μου εδώ, νιώθω σαν να είναι χώρα μου δε θα ήθελα να φύγω.»

Σ12: «Προς το παρόν είμαι ικανοποιημένος περίπου 3 στα 10, αλλά θέλω σίγουρα να μείνω στο Ηράκλειο.»

Σε αυτή την υποκατηγορία παρουσιάζεται η ικανοποίηση των προσφύγων από την ζωή τους στη χώρα υποδοχής και την ένταξή τους σε αυτή. Οι περισσότεροι/ες φαίνεται να είναι ελάχιστα ικανοποιημένοι/ες και επιθυμούν αλλαγές στην καθημερινότητα και το μέλλον τους. Σε κάποιες περιπτώσεις η μη ικανοποίηση είναι πιθανό να συνδέεται με δυσκολίες που συναντούν λόγω των τραυματικών εμπειριών και βιωμάτων τους, ενώ σε άλλες περιπτώσεις είναι πιθανό να οφείλεται σε δυσκολία σε σχέση με την κάλυψη βιοποριστικών αναγκών.

5.19.4 Υποκατηγορία: Ικανοποίηση από την κοινωνία υποδοχής

Σ3: «Θα ήθελα να μείνω γιατί τώρα το Ηράκλειο έχει γίνει, όχι σαν τη πατρίδα μου, αλλά έχει γίνει κάτι παρόμοιο, νιώθω αυτή την πόλη σπίτι μου.»

Σ6: «Θέλω να πάω σε άλλη χώρα. Να φύγω.»

Σ8: «Δεν είμαι σίγουρος αλλά σκέφτομαι να παραμείνω εδώ γιατί βλέπω κοινά χαρακτηριστικά στις κουλτούρες μας.»

Η υποκατηγορία αυτή αφορά στην ικανοποίηση των προσφύγων από την εγκατάστασή τους στην τοπική κοινωνία και την επιθυμία τους να παραμείνουν ή να την εγκαταλείψουν. Οι πρόσφυγες, παρά τη μη ικανοποίησή τους με την παρούσα περίοδο της ζωής τους, φαίνεται να επιθυμούν την παραμονή τους στη πόλη του Ηρακλείου, σχεδιάζοντας το μέλλον τους. Ενδεχομένως αυτό να οφείλεται στο αίσθημα ασφάλειας που αισθάνονται και στην αναζήτηση του αισθήματος ανήκειν και της μονιμότητας. Ωστόσο, λίγοι/ες είναι αυτοί/ες που αισθάνονται απογοήτευση από τη κοινωνία υποδοχής και επιθυμούν να μετοικήσουν σε άλλες χώρες της Ευρώπης.

5.20 Σύνοψη 10^{ου} Θεματικού Άξονα: Προσδοκίες / Αλλαγές

Οι περισσότεροι/ες φαίνεται να επιθυμούν να μάθουν την ελληνική γλώσσα και από τα παραπάνω στοιχεία φαίνεται μια κινητοποίηση και ένταξη σε προγράμματα εκμάθησης της γλώσσας. Παρουσιάζεται η επιθυμία για εξέλιξη στον εργασιακό τομέα, κυρίως από άνδρες, και η απόκτηση ιδιοκτησίας ίσως αναζητώντας την μονιμότητα και το αίσθημα του ανήκειν στην κοινωνία υποδοχής. Οι πρόσφυγες που έχουν αποχωριστεί μέλη της οικογένειάς τους επιθυμούν την επανένωση που θα συμβάλει στην ψυχική τους ξεκούραση. Παρατηρείται μια σχετική έλλειψη ικανοποίησης από την παρούσα περίοδο της ζωής τους, ωστόσο οι περισσότεροι/ες σχεδιάζουν και οργανώνουν το μέλλον τους στη χώρα υποδοχής. Επιπλέον, δηλώνουν την επιθυμία τους για παραμονή στην πόλη και την εξέλιξη των παιδιών τους στην τοπική κοινωνία, καθώς νιώθουν ότι είναι μέρος της. Κάποιοι/ες επιθυμούν να εγκαταλείψουν την χώρα σκεπτόμενοι/ες το μέλλον και την πιθανή περιθωριοποίηση των παιδιών τους. Φαίνεται αυτοί/ες να είναι κυρίως γυναίκες που έχουν ταλαιπωρηθεί, αισθάνονται ψυχική κούραση και ότι βρίσκονται σε αδιέξοδο, έντονα

συναισθήματα καταστολής και απόγνωσης και παρουσιάζουν αδυναμία στην κοινωνική ένταξη τους. Βρίσκονται σε σύγχυση, πιθανόν λόγω της σύγκρουσης της ανάγκης για εργασία και του κοινωνικού τους ρόλου, χωρίς να παρουσιάζεται κινητοποίηση για εξέλιξη.

6.Συζήτηση αποτελεσμάτων

Τα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας προβάλλουν μια αρχική εικόνα της κοινωνικής ένταξης των προσφύγων στην πόλη του Ηρακλείου. Παρά την ποικιλομορφία των κοινωνικών χαρακτηριστικών του δείγματος παρατηρούνται πολλά κοινά σημεία στην ένταξη των συνεντευξιαζόμενων, πιθανόν λόγω του περιβαλλοντικού και κοινωνικού πλαισίου, καθώς το άτομο αποτελεί μέρος του περιβάλλοντος αυτού, σύμφωνα με την συστημική θεωρία (Δημοπούλου – Λαγωνίκα Μ., 2011).

Ενδιαφέρον της παρούσας έρευνας αποτελούν και τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά της προσφυγικής κοινότητας, καθώς επηρεάζουν τις στάσεις και τις συμπεριφορές (ατομικές και ομαδικές) και κατά συνέπεια την διαδικασία της ένταξής τους. Φαίνεται πως οι πρόσφυγες εκφράζουν τα συναισθήματα τους, αλλά τα άτομα νεότερης ηλικίας μιλούν για θέματα ψυχολογικής φύσεως και ψυχικής υγείας χωρίς να φοβούνται το κοινωνικό στιγματισμό και αυτό πιθανόν να οφείλεται στην ενημέρωση και στην γνώση γύρω από τέτοιου είδους θέματα. Αυτό παρατηρείται και στην μελέτη των Manhica H., Almquist Y., Rostila M., Hjern A. (2016), όπου φαίνεται πως οι νέοι ενήλικες πρόσφυγες είναι πιο πιθανό να εισαχθούν σε ψυχιατρικό νοσοκομείο. Ένα σημείο που κάνει αισθητή την ευαλωτότητα της ψυχικής κατάστασης των προσφύγων ίσως αποτελεί η έλλειψη σχεδιασμού και οργάνωσης του ταξιδιού. Επιπλέον, παρουσιάζεται η προσκόλληση των προσφύγων στα δυσάρεστα γεγονότα στη χώρα καταγωγής που πιθανόν να φανερώνει τον ψυχικό τραυματισμό τους λόγω των δύσκολων βιωμάτων τους. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων σε έρευνα δράσης του ΕΔΑΔ, που παρουσιάστηκε παραπάνω, οι πρόσφυγες περιγράφουν κυρίως δυσάρεστα συμβάντα που έχουν βιώσει στη χώρα καταγωγής τους, ενώ σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Γερμανία (Walther, Lena, Fuchs, Lukas M., Schupp, Jürgen, von Scheve, Christian, 2019), τα άτομα εκφράζουν αρνητικές εμπειρίες κατά τη διάρκεια του ταξιδιού και απροθυμία λεπτομερών περιγραφών για αυτές, που σχετίζονται με χαμηλότερη ικανοποίηση από την ζωή και αυξημένη δυσφορία. Σχετικά με τα συναισθήματα τους κατά την άφιξη τους στη χώρα υποδοχής, η ανάλυση από την Γιαννάκου (2000) σε σχέση με τις μελέτες των Tyhurst (1951), Keller (1975) και Stein (1981), ανέδειξε το αίσθημα ασφάλειας και ανακούφισης και την άμεση ανάγκη για κάλυψη των βασικών βιοποριστικών αναγκών τους, το οποίο αποτελεί την αρχική περίοδο άφιξης (μερικοί μήνες). Στη παρούσα έρευνα, οι συνεντευξιαζόμενοι/ες εκφράζουν τα ίδια συναισθήματα, αλλά φαίνεται πως αυτά τροφοδοτούν

την έκφραση των καταπιεσμένων συναισθημάτων τους. Το άγχος και η πίεση από τα βιώματα στη χώρα καταγωγής και ταξιδιού, σε συνδυασμό με τις αργές διαδικασίες ασύλου, της απόρριψης και του αποχωρισμού από την οικογένεια, που όπως δείχνει η μελέτη που πραγματοποιήθηκε στη Γερμανία (Walther, Lena, Fuchs, Lukas M., Schupp, Jürgen, von Scheve, Christian, 2019), σχετίζονται με υψηλότερα επίπεδα αγωνίας και χαμηλότερα επίπεδα ικανοποίησης από τη ζωή. Επιπλέον, η μελέτη που πραγματοποιήθηκε στην Ολλανδία (Wim J. A. van den Heuvel, 1998) παρουσιάζει την κακή ψυχολογική κατάσταση των προσφύγων στη διαδικασία αναγνώρισης.

Η συνδιαλλαγή πολιτισμικών χαρακτηριστικών και τεχνικών δεξιοτήτων, ανάμεσα στον ντόπιο και στον μετακινούμενο πληθυσμό, συμβάλλουν στην διαδικασία δημιουργίας μιας διαπολιτισμικής κοινωνίας. Παρά τις αναφορές των προσφύγων για υιοθέτηση στοιχείων από την κουλτούρα της χώρας υποδοχής στους/στις ίδιους/ες και στους/στις ομοεθνείς τους, οι περισσότεροι γονείς αναφέρουν αλλαγές στον τρόπο που τα παιδιά αντιλαμβάνονται την θρησκεία, στον τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς, που πιθανόν να οφείλονται στη κοινωνικοποίηση τους στο χώρο του σχολείου με καθημερινή συναναστροφή με παιδιά της χώρας υποδοχής. Παρουσιάζεται η ανησυχία και ο φόβος των γονέων για αλλοίωση των πολιτισμικών χαρακτηριστικών κυρίως των κοριτσιών, πιθανόν λόγω της κοινωνικής θέσης της γυναίκας, όπως ορίζεται από την κουλτούρα τους. Το γεγονός αυτό, παρουσιάζεται και στις συνεντεύξεις από την έρευνα δράσης του ΕΔΑΔ, με τα κορίτσια να συμμετέχουν στην φροντίδα του νοικοκυριού και στο εργαστήριο ραπτικής-κοπτικής μαζί με τις μητέρες τους. Παρατηρούνται οι κοινωνικές θέσεις και οι ρόλοι των φύλων, σύμφωνα με την κουλτούρα τους, η δυσκολία ανάληψης νέων ρόλων και οι εσωτερικές συγκρούσεις που δημιουργούνται λόγω αυτής της δυσκολίας. Η σύγκρουση των ρόλων αφορά στους άνδρες που δυσκολεύονται να υιοθετήσουν τον ρόλο του “φροντιστή” και στις γυναίκες που παρά την ανάγκη για εργασία και κάλυψη των βιοποριστικών αναγκών επιλέγουν να μην εργαστούν. Φαίνεται πως τα άτομα αυτά βρίσκονται σε μια κατάσταση σύγχυσης, η οποία έχει τα αίτια της στην ασυμφωνία που υπάρχει μεταξύ αναγκών, ικανοτήτων και της ποιότητας του περιβάλλοντος, βιώνοντας μεταβατικές καταστάσεις και περιβαλλοντικές πιέσεις (Δημοπούλου-Λαγωνικά, 2011). Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν γυναίκες, που έφτασαν στην χώρα μόνες ή με τα παιδιά τους, οι οποίες φαίνεται να έχουν υιοθετήσει και άλλους ρόλους, εκφράζοντας ένα αίσθημα ανεξαρτησίας και δυναμισμού, πιθανόν λόγω της ανάγκης κάλυψης των βιοποριστικών τους αναγκών, της κοινωνικοποίησης τους και των ερεθισμάτων που

λαμβάνουν ούσες στη χώρα υποδοχής και δεν αποτελούν παθητικοί δέκτες στο περιβάλλον, αλλά εμπλεκόμενα μέλη κατά τρόπο δυναμικό και εναλλασσόμενο με αυτό.

Χαρακτηριστικό της κουλτούρας των προσφύγων είναι η σημασία που προσδίδουν στην οικογένεια ως θεμελιώδη θεσμό των κοινωνιών τους. Τα μέλη είναι υποστηρικτικά και δεμένα μεταξύ τους, κυρίως με τις δυσκολίες που έχουν βιώσει κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους. Παρά την συμβολή φίλων και γνωστών τους στην εύρεση εργασίας, οι ίδιοι/ες φαίνεται να θεωρούν, από την χώρα καταγωγής έως και την παραμονή τους στη χώρα αφίξεως, πως το κοινωνικό τους δίκτυο αποτελείται μόνο από την πυρηνική και εκτεταμένη οικογένεια, και οι περισσότεροι/ες αξιοποιούν τον ελεύθερο χρόνο τους σε δραστηριότητες με τα μέλη της οικογένειας. Η ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων στην τοπική κοινωνία φαίνεται να περιορίζεται στους/στις ομοεθνείς τους και παρά την επιθυμία τους για σύναψη κοινωνικών σχέσεων με ντόπιους, σημαντικό εμπόδιο αποτελεί η γλώσσα καθώς δυσχεραίνεται η επικοινωνία μεταξύ τους, σύμφωνα με τους/τις συνεντευξιαζόμενους/ες της παρούσα έρευνας και τις οικογένειες που συμμετείχαν στην έρευνα δράσης του ΕΔΑΔ. Η εγγραφή τους σε προγράμματα εκμάθησης της γλώσσας από τον τρίτο χρόνο παραμονής και έπειτα, πιθανόν να σηματοδοτεί την σύνδεση της γλώσσας με την επικοινωνία με την τοπική κοινωνία και την ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων, παρά με την κάλυψη των βιοποριστικών τους αναγκών και την βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου. Η αποτυχία στην επικοινωνία και την κατανόηση που προκαλούνται από τη γλώσσα και τον πολιτισμό μπορούν να δημιουργήσουν σοβαρά εμπόδια (UNHCR Standing Committee 1997). Γίνονται αναφορές για ρατσιστικές συμπεριφορές και διακρίσεις σε βάρος τους, είτε στον χώρο των υπηρεσιών λόγω γλώσσας είτε στην καθημερινότητα τους. Παρά τις στρατηγικές ευαισθητοποίησης και κινητοποίησης των μελών της κοινότητας αναδιάρθρωσης των κοινωνικών οργανώσεων του Δήμου Ηρακλείου, παρατηρείται η ανάγκη για περεταίρω ευαισθητοποίηση και αποδοχή της διαφορετικότητας από την κοινωνία υποδοχής, καθώς το προφίλ της συμβάλει στην ομαλότερη κοινωνική ένταξη των προσφύγων (Δημοπούλου Λαγωνίκα Μ., 2011). Συνεπώς, το πρόβλημα στην ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των εθνικοτήτων αποτελεί ένα κοινωνικό και δομικό ζήτημα και δεν αφορά το άτομο αυτό καθαυτό (Bailey και Brake, 1980).

Ίσως, έχοντας υπόψιν τα παραπάνω, σε σχέση με την ψυχοσωματική τους κατάσταση και λόγω των εμπειριών και των βιωμάτων τους, είναι εύλογο οι πρόσφυγες να μην είναι σε θέση να παρατηρήσουν τις στάσεις και τις συμπεριφορές τόσο των ίδιων όσο και των ομοεθνών τους κατά

την διάρκεια του πολέμου και του ταξιδιού. Ωστόσο, η ασφάλεια που αισθάνονται κατά την άφιξη τους στην χώρα υποδοχής, φαίνεται να τους επιτρέπει να επικεντρωθούν και να παρατηρήσουν τον εαυτό τους και με την παραμονή τους στη χώρα, ενισχύεται το αίσθημα ασφάλειας και ηρεμίας με αποτέλεσμα την παρατήρηση των στάσεων και συμπεριφορών και των ομοεθνών τους. Στα μέλη του ΣΕΜΠ Ηρακλείου, υπάρχει μόνο ο Σύλλογος Κούρδων Κρήτης, που συμμετέχουν πρόσφυγες, ίσως αυτό να αποδεικνύει τη μη συμμετοχή τους σε οργανωμένα δίκτυα κοινωνικής στήριξης που ενδεχομένως να οφείλεται στην έλλειψη εμπιστοσύνης και στη δυσκολία στην ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων, όπως εκφράζεται και από κάποιους/ες από τους/τις συνεντευξιαζόμενους/ες της παρούσας έρευνας.

Η έμφαση που δίνουν οι πρόσφυγες στη χρήση των απαραίτητων για αυτών υπηρεσιών, ίσως υποδηλώνει ένα αίσθημα κατωτερότητας λόγω της σύγκρουσης ανάμεσα στην οικονομική ζωή στη χώρα καταγωγής και στην ανάγκη κάλυψης των βιοποριστικών αναγκών μέσω των υπηρεσιών στη χώρα αφίξεως. Έτσι, φαίνεται να κάνουν χρήση υπηρεσιών για βιοποριστικούς λόγους και να μην λαμβάνουν παροχές που δύναται να εξελίξουν το βιοτικό τους επίπεδο, μέσω του οποίου θα επιτευχθεί η ομαλότερη ένταξη τους (Triantafyllou K., Othiti I., Xylouris G., Moulla V., Ntre V., Kovani P., Gertsou I., Anagnostopoulos D., 2018). Σύμφωνα με την Γιαννακού (2000), στην περίοδο του τρίτου και του πέμπτου χρόνου παραμονής στη χώρα υποδοχής, οι πρόσφυγες αισθάνονται απογοήτευση. Και στην συγκεκριμένη έρευνα παρατηρούνται αυτά τα συναισθήματα και μια σχετική έλλειψη ικανοποίησης από την παρούσα περίοδο της ζωής τους. Ωστόσο, οι περισσότεροι/ες δηλώνουν την επιθυμία τους για παραμονή στην πόλη και σχεδιάζουν το μέλλον τους, μέσω της εξέλιξης στον εργασιακό τομέα και της απόκτησης ιδιοκτησίας. Λόγω της εξαναγκαστικής εγκατάλειψης της ζωής τους στη χώρα καταγωγής, έχει χαθεί το αίσθημα του ανήκειν και φαίνεται πως ενισχύει την αναζήτηση για μονιμότητα. Έτσι, εκφράζουν την επιθυμία να θέσουν τα θεμέλια της ζωής τους σε μια κοινωνία, που όπως οι ίδιοι/ες δηλώνουν, έχει κοινά με την δική τους κουλτούρα, πράγμα το οποίο τους/τις κάνει να νιώθουν ήδη μέρος της.

6.1 Απάντηση ερευνητικών ερωτημάτων

6.1.1 Ποια είναι τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των προσφύγων;

Η προσφυγική κοινότητα αποτελεί μια ευάλωτη κοινωνική ομάδα, καθώς πρόκειται για άτομα που έχουν εξαναγκαστεί να εγκαταλείψουν τις χώρες καταγωγής τους λόγω πολεμικών συρράξεων. Οι περισσότεροι/ες ήταν εύποροι/ες με δικές τους ιδιοκτησίες και επιχειρήσεις. Συνήθως εγκαθίσταντο στην τοπική κοινωνία με τις οικογένειες τους, διαμένουν όλα τα μέλη μαζί και λόγω της οικονομικής δυσχέρειας οι κατοικίες συνήθως δεν είναι απόλυτα λειτουργικές και περιορισμένου χώρου. Οι άνδρες απασχολούνται συνήθως σε χειρωνακτικές εργασίες χωρίς σταθερότητα, ενώ οι γυναίκες έχουν αναλάβει την φροντίδα του νοικοκυριού και της οικογένειας και αυτό φαίνεται να επηρεάζει τις κοινωνικές τους σχέσεις με την τοπική κοινωνία, καθώς οι άνδρες αναπτύσσουν σχέσεις στο εργασιακό περιβάλλον, ενώ οι γυναίκες κοινωνικοποιούνται κυρίως στη γειτονιά. Κάποιοι/ες έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση που ορίζεται από την χώρα καταγωγής τους αλλά δεν διαθέτουν κάποια κατάρτιση. Στην Ελλάδα φαίνεται να εκδηλώνουν ενδιαφέρον ένταξης σε εκπαιδευτικά προγράμματα μετά τον τρίτο χρόνο παραμονής τους στην πόλη εγκατάστασης, ενώ τα ανήλικα μέλη φοιτούν σε σχολεία από το πρώτο έτος άφιξης. Πρόκειται για μια κοινωνική ομάδα με δύσκολα βιώματα και εμπειρίες στη χώρα καταγωγής, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού και της άφιξής τους στη χώρα υποδοχής, με σωματικά και ψυχολογικά τραύματα. Εκφράζουν τον φόβο, την ανασφάλεια, το άγχος, την απελπισία, το σοκ και την πίεση που έχουν βιώσει καθώς και τα συναισθήματα που τους δημιούργησε η εγκατάστασή τους στην κοινωνία υποδοχής, ασφάλεια, ανακούφιση και ηρεμία. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό, πως οι πρόσφυγες αποτελούν μια ευάλωτη ομάδα που είναι δύσκολο να ενταχθεί στην κοινωνία χωρίς κρατική μέριμνα και στήριξη.

6.1.2 Πώς νοηματοδοτούν οι πρόσφυγες την κοινωνική ένταξή τους, πώς την περιγράφουν;

Σχετικά με την ένταξη, οι ίδιοι/ες θεωρούν κυριότερο μέρος της την εκμάθηση της γλώσσας, την σταθερή εργασία και την οικονομική ανεξαρτησία, την ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων και την κατανόηση της κουλτούρας της κοινωνίας υποδοχής, την νομιμότητα (απόκτηση ασύλου), την ψυχική σταθερότητα και τα δικαιώματα των παιδιών τους. Ωστόσο, οι περισσότεροι/ες φαίνεται να μην γνωρίζουν την γλώσσα και να μην διαθέτουν σταθερή εργασία αλλά είναι ικανοποιημένοι με τον μισθό, τα ένσημα και τις σχέσεις με τους συναδέλφους τους. Ελάχιστοι/ες έχουν αναπτύξει σχέσεις με μέλη της τοπικής κοινωνίας και έχουν προβεί σε

ενέργειες για την κατανόηση των πολιτιστικών χαρακτηριστικών της. Οι περισσότεροι/ες έχουν αποκτήσει το άσυλο, αναζητούν την ψυχική σταθερότητα και εκδηλώνουν το ενδιαφέρον για απόκτηση ιδιοκτησιών.

6.1.3 Ποιες είναι οι δυσκολίες και τα εμπόδια που συναντούν οι πρόσφυγες κατά την ένταξη τους;

Οι δυσκολίες και τα εμπόδια που συναντούν οι πρόσφυγες κατά τη διαδικασία της ένταξης τους είναι η γλώσσα, που δυσχεραίνει την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση τους με την τοπική κοινωνία. Η απόρριψη ασύλου και οι αργές διαδικασίες ανανέωσης του, δημιουργούν συναισθήματα πίεσης και άγχους και δυσχεραίνουν την χρήση υπηρεσιών και προγραμμάτων. Επιπλέον, εμπόδιο αποτελεί η μη κάλυψη των βιοποριστικών αναγκών τους, που κατά συνέπεια δεν τους επιτρέπει να δώσουν βαρύτητα σε άλλους τομείς που επηρεάζουν την κοινωνική ένταξη. Από τις προτάσεις των ίδιων για την βελτίωση των υπηρεσιών, προκύπτει η δυσκολία κατά την ένταξη λόγω της περιορισμένης ενημέρωσης, πληροφόρησης και καθοδήγησης κατά την περίοδο της εγκατάστασης τους στην τοπική κοινωνία σχετικά με τις παροχές υπηρεσιών, προγραμμάτων και γενικότερα την πόλη. Η εικόνα των προσφύγων για την κοινωνία υποδοχής είναι θετική, ωστόσο φαίνεται πως οι ρατσιστικές συμπεριφορές και οι διακρίσεις σε βάρος τους αποτελούν εμπόδιο στην ένταξη τους.

6.1.4 Ποιες οι σχέσεις τους και αλληλεπιδράσεις τους με την τοπική κοινωνία;

Οι κοινωνικές σχέσεις και οι αλληλεπιδράσεις των προσφύγων με την τοπική κοινωνία περιορίζονται στην εργασία, την γειτονιά, τις υπηρεσίες και το σχολείο, κυρίως των παιδιών. Παρά την επιθυμία τους για ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων υπάρχει έντονη δυσκολία λόγω της γλώσσας, ενώ αναφέρουν ρατσιστικές συμπεριφορές από την τοπική κοινωνία σε βάρος τους. Όσον αφορά στις σχέσεις με τους ομοεθνείς τους στην τοπική κοινωνία, η μη οργάνωση και η μη συμμετοχή σε συλλόγους και στο τζαμί φανερώνει ελάχιστες αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους.

6.1.5 Ποιοι οι παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη των συμπεριφορών και στάσεων τους σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο και πώς οι εμπειρίες τους, οι στάσεις και οι συμπεριφορές τους επηρεάζουν την ένταξη τους;

Οι παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη των συμπεριφορών και στάσεων των προσφύγων σε ομαδικό επίπεδο είναι το σχολείο, η συνεχής κοινωνικοποίηση των παιδιών με την

κοινωνία υποδοχής, και η σημασία που προσδίδουν στον θεσμό της οικογένειας καθώς δεν έχουν επεκτείνει το κοινωνικό τους δίκτυο. Σε ατομικό επίπεδο, οι εμπειρίες και τα δύσκολα βιώματα τους επηρεάζουν την ανάπτυξη στάσεων και συμπεριφορών. Πιο συγκεκριμένα, ως αποτέλεσμα των βιωμάτων παρουσιάζεται η έλλειψη εμπιστοσύνης και η προσκόλληση τους στην οικογένεια, που δεν τους επιτρέπει να αναπτύξουν κοινωνικές σχέσεις ώστε να επιτευχθεί η κοινωνική ένταξη. Η δυσκολία στην επικοινωνία ως παράγοντας ενισχύει την απομάκρυνση από την τοπική κοινωνία και την βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου. Επιπλέον παράγοντα αποτελεί η σύγκρουση της οικονομικής τους κατάστασης στη χώρα καταγωγής και στη χώρα αφίξεως, γεγονός που τους αποτρέπει από την χρήση υπηρεσιών που αφορούν στην ένταξη πέρα από την κάλυψη των βιοποριστικών τους αναγκών. Τέλος, βασικός παράγοντας αποτελεί η κουλτούρα τους και οι κοινωνικοί ρόλοι που επιτάσσει, οι οποίοι είναι συγκριμένοι και στις περισσότερες περιπτώσεις δεν ευδοκμούν στις περιβαλλοντικές πιέσεις και στο κοινωνικό περιβάλλον της κοινωνίας υποδοχής. Ωστόσο, η ανάγκη για κάλυψη των βιοποριστικών αναγκών επηρεάζει σε ατομικό επίπεδο την αλλαγή αυτών των στάσεων.

Συμπεράσματα και Προτάσεις

Χαρακτηριστικό της προσφυγικής κοινότητας αποτελεί η ευαλωτότητα της ψυχικής τους κατάστασης λόγω των τραυματικών βιωμάτων στην χώρα καταγωγής, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού και κατά την άφιξη τους στην χώρα υποδοχής, ενώ οι συνθήκες εγκατάστασης επηρεάζουν σημαντικά την ευάλωτη συναισθηματική τους κατάσταση. Ο τραυματισμός από τα βιώματα αυτά γίνεται αντιληπτός από τις στάσεις και συμπεριφορές των ίδιων και των ομοεθνών τους κατά τη διαδικασία της ένταξης. Ωστόσο, παρατηρούνται οι συνέπειες της ένταξης και της κοινωνικοποίησης, κυρίως των παιδιών, με αλλαγές στην στάση και την συμπεριφορά και τίθεται το θέμα των κοινωνικών θέσεων και ρόλων των φύλων, όπως επιτάσσει η κουλτούρα των προσφύγων και της ανάγκης κάλυψης των βιοποριστικών αναγκών. Παρουσιάζεται έτσι, η σύγκρουση των ρόλων ή η αποδοχή και υιοθέτηση νέων κοινωνικών ρόλων συνδυαστικά με την κουλτούρα τους. Οι διαφορές ανάμεσα στις δύο κουλτούρες, των προσφύγων και της τοπικής κοινωνίας, η προσκόλληση των προσφύγων στην πυρηνική και εκτεταμένη οικογένεια σε συνδυασμό με τα βιώματα των ίδιων και η μη ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας σχετικά με την διαφορετικότητα, φέρνουν στην επιφάνεια συγκρούσεις ανάμεσα στις δύο κοινότητες και

δυσχεραίνουν την ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων. Παρά την μη ικανοποίηση των προσφύγων από την παρούσα κατάσταση της ζωής στην πόλη υποδοχής, οι περισσότεροι/ες φαίνεται να επιθυμούν να ζήσουν στο Ηράκλειο, αναζητώντας το αίσθημα του ανήκειν και θέτοντας τα θεμέλια για μονιμότητα.

Οι κοινωνικές υπηρεσίες, τα προγράμματα και οι φορείς που λειτουργούν στον Δήμο Ηρακλείου παρουσιάζουν πληθώρα παροχών στοχεύοντας στην ομαλότερη ένταξη των προσφύγων στην τοπική κοινωνία. Ωστόσο, ο ρόλος του κράτους και οι πόροι που διατίθενται για την προσφυγική κοινότητα είναι περιορισμένοι. Οι περισσότερες προτάσεις των προσφύγων για τη βελτίωση της κρατικής μέριμνας, αφορούν στην ενημέρωση και στην καθοδήγηση κατά το πρώτο διάστημα της εγκατάστασής τους κυρίως. Στην πόλη του Ηρακλείου υφίστανται υπηρεσίες και προγράμματα, όπως το παράρτημα Κ.Ε.Μ., τα προγράμματα ΕΣΤΙΑ και HELIOS, που μεταξύ άλλων, έχουν επωμιστεί και τον ρόλο του καθοδηγητή για τους/τις πρόσφυγες που φτάνουν στη πόλη. Ωστόσο, παρουσιάζεται η ανάγκη για την ύπαρξη ενός τμήματος ή μιας υπηρεσίας που να αφορά απόλυτα στην ενημέρωση και στη καθοδήγηση των προσφύγων που έρχονται να εγκατασταθούν στη χώρα. Είναι πιθανόν ο εκ νέου σχεδιασμός μιας τέτοιου είδους υπηρεσίας με ξεκάθαρο τον ρόλο της καθοδήγησης της προσφυγικής κοινότητας να φαντάζει ουτοπικός δεδομένου των πόρων που θα πρέπει να διατεθούν για την δημιουργία και τη στελέχωση αυτής της υπηρεσίας. Από την άλλη πλευρά, η δημιουργία μιας εφαρμογής - οδηγού, για τις πόλεις της χώρας με μεγάλο προσφυγικό πληθυσμό και οδηγίες σχετικά με το πού μπορούν να απευθύνονται ανάλογα με το αίτημά τους ίσως να είναι πιο λειτουργικό. Με αυτόν τον τρόπο, οι πρόσφυγες μπορούν να αποκτούν χρήσιμες πληροφορίες για τη λειτουργία και τις παροχές των υπηρεσιών και των φορέων, μειώνοντας το αίσθημα ανασφάλειας και αβεβαιότητας.

Επιπλέον, η εκμάθηση της γλώσσας αποτελεί το πλέον σημαντικό εργαλείο για την ένταξη των προσφύγων στη χώρα υποδοχής. Όπως φαίνεται από την παρούσα έρευνα, η έλλειψη θεσμοθετημένων προγραμμάτων για την γλώσσα και χρόνου λόγω εργασίας για κάλυψη των βιοποριστικών αναγκών, δεν επιτρέπει την συμμετοχή σε προγράμματα εκμάθησης. Κατά τη διεξαγωγή της έρευνας, ένας από τους/τις συνεντευξιαζόμενους/ες πρότεινε η εκπαίδευση να πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στα κέντρα ταυτοποίησης. Σκεπτόμενες το διάστημα που οι πρόσφυγες παραμένουν στα camp, αναμένοντας την ταυτοποίηση και την λήψη απόφασης για το άσυλο, η εκμάθηση της γλώσσας εκεί θα μπορούσε να επιτευχθεί σε ένα

μεγάλο βαθμό αλλά και να δημιουργήσει ένα ευχάριστο κλίμα μέσω της αξιοποίησης αυτού του χρόνου.

Γενικότερα, η παρούσα μελέτη είναι διερευνητική και μπορεί να υποδείξει πιθανά αποτελέσματα και όχι οριστικά. Παρατηρείται η ευαλωτότητα της συγκεκριμένης ομάδας σε σχέση με τα ψυχοκοινωνικά τους χαρακτηριστικά, που φαίνεται να επηρεάζουν σημαντικά την διαδικασία της ένταξης σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο. Τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά, όπως είναι εύλογο, επηρεάζουν κάθε πτυχή της καθημερινότητας και της ζωής. Η διαδικασία της ένταξης απαιτεί ενέργειες από το άτομο προκειμένου να επιτευχθεί. Ωστόσο, οι τραυματικές εμπειρίες και τα βιώματα των προσφύγων, επηρεάζοντας τις στάσεις και τις συμπεριφορές τους, φαίνεται να τους εμποδίζουν να προβούν σε βασικές ενέργειες για τη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου και την ομαλή ένταξή τους στην τοπική κοινωνία της πόλης του Ηρακλείου. Για το λόγο αυτό, η δημιουργία προτάσεων σε σχέση με τη ψυχική τους κατάσταση είναι δύσκολη, ωστόσο παρουσιάζεται η αναγκαιότητα για περαιτέρω διερεύνηση αυτών των χαρακτηριστικών, καθώς θα φέρει στην επιφάνεια στοιχεία που θα συμβάλουν στην κατανόηση της προσφυγικής κοινότητας στο Ηράκλειο, την βελτίωση των παροχών των υπηρεσιών προς αυτή και κατά συνέπεια την διαδικασία της κοινωνικής ένταξης.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία:

- Babbie E., Ζαφειρόπουλος Κ. (επιμ.) (2011), *Εισαγωγή στην κοινωνική έρευνα*, Αθήνα: Κριτική
- Βεντούρα Λ., Γκρούτση Δ. (2011 – 2012), *Ο ψυχρός πόλεμος και η ρύθμιση των διεθνών μετακινήσεων, η δημιουργία της «διακυβερνητικής επιτροπής μεταναστεύσεως εξ Ευρώπης»*, Μνήμων 32
- Γιαννακού Τ. (2000), *Η προσφυγική οικογένεια στην Ελλάδα. Τα χαρακτηριστικά και η προσαρμογή της*, Περ. Κοινωνική Εργασία, Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών. Σ.Κ.Λ.Ε., 58, Αθήνα
- Δημοπούλου – Λαγωνίκα Μ. (2011), *Μεθοδολογία Κοινωνικής Εργασίας, μοντέλα παρέμβασης*, Αθήνα: Τόπος
- Δημοπούλου Μ. (1987), *Νέες τάσεις στην εφαρμογή προγραμμάτων*, στο 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Κοινωνικών Λειτουργών (επιμ.) Πρακτικά 3ου Πανελληνίου Συνεδρίου Κοινωνικών Λειτουργών, Αθήνα: ΣΚΛΕ
- Ζαϊμάκης Γ. (2011), *Κοινοτική Εργασία και Τοπικές Κοινωνίες*. Αθήνα: ΠΛΕΘΡΟΝ
- Ζανεττή Φ., Καλλέργη Μ., Μουλού Θ. (2015), *Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία: Θεωρία και Εφαρμογές σε Ελλάδα και Ευρώπη*, Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Κρήτης, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, Ηράκλειο
- Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής (2007), *Το ψυχοκοινωνικό προφίλ του μετανάστη και η ένταξή του*, Εκπόνηση Μελέτης: European Profiles A.E., Αθήνα
- Ίσαρη Φ., Πουρκός Μ. (2015), *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας Εφαρμογές στην Ψυχολογία και την Εκπαίδευση*, Σύνδεσμος Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, [Δράση Κάλλιπος - Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα \(kallipos.gr\)](http://kallipos.gr)

- Καλλινικάκη, Θ. (2010), *Ποιοτικές μέθοδοι στην έρευνα της κοινωνικής εργασίας*. Αθήνα: Τόπος.
- Καλλινικάκη, Θ. (2011), *Εισαγωγή στη θεωρία και την πρακτική της κοινωνικής εργασίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Payne M., Καλλινικάκη Θ. (επιμ.), Σαμάνθα Στρατιδάκη (μετάφρ.) (2000), *Σύγχρονη θεωρία της Κοινωνικής Εργασίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Συνθήκη της Λωζάνης, 1923
- Χατζάκη Ν. (2012), *Εθνικό κράτος, πολυπολιτισμικότητα και ιδιότητα του πολίτη: η Ελλάδα μπροστά στην πρόκληση των νέων μεταναστεύσεων*, Ανώτατο τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Μεσολογγίου, Σχολή Διοίκησης Κοινωνικών Συνεταιριστικών επιχειρήσεων και Οργανώσεων, Πτυχιακή Εργασία

Ξένη Βιβλιογραφία:

- Bartlett H. (1970), *The common base of social work practice*, New York: National Association of Social Workers
- Brake M., Bailey R. (1975), *Radical Social Work*, London: Edward Arnold
- Brake M., and Bailey R., eds. (1980), *Radical Social Work and Practice*, London: Edward Arnold
- Braun, V., Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3
- Çeri V., Özlü-Erkilic Z., Özer Ü., Yalcin M., Popow C., Akkaya Kalayci T. (2016) Psychiatric symptoms and disorders among Yazidi children and adolescents immediately after forced migration following ISIS attacks. *Neuropsychiatr* 30:145–150

- Crepet et al. Conflict and Health (2017), *Mental health and trauma in asylum seekers landing in Sicily in 2015: a descriptive study of neglected invisible wounds*, Conflict and Health, Open Access Crossmark
- Dragostinova T. (2016), *Refugees or Immigrants? The Migration Crisis in Europe in Historical Perspective*, vol. 9, issue 4
- Editorial (2017), *Refugees in Europe: national overviews from key countries with a special focus on child and adolescent mental health*, European Child & Adolescent Psychiatry, 27:389–399, Springer-Verlag GmbH Germany, part of Springer Nature 2017
- Ferguson I. and Woodward R. (2009), *Radical Social Work in Practice: Making a Difference*, Bristol: Policy Press
- Hollander A-C et al (2016) Refugee migration and risk of schizophrenia and other non-affective psychoses: cohort study of 1.3 million people in Sweden. *BMJ* 352:1030
- Holloway, I., & Todres, L. (2003). The status of method: flexibility, consistency and coherence. *Qualitative Research*, 3(3)
- Howe D. (2009), *A Brief Introduction to Social Work Theory*, Hampshire: Palgrave Macmillan
- Jakobsen M., Demott M., Heir T. (2014), Prevalence of psychiatric disorders among unaccompanied asylum-seeking adolescents in Norway. *Clin Pract Epidemiol Ment Health* 10:53–58
- Keller S.L. (1975), *Uprooting and social change. The role of refugees in development*, Delhi: Manohar Book Service
- Khoudour D., Andersson L. (2017) *Assessing the contribution of refugees to the development of their host countries*
- Kuhlman T. (1991), *The economic integration of refugees in developing countries: a research model*, *Journal of Refugee Studies*

- Leonard P. (1975), *Towards a Paradigm for Radical Practice*. In: R. Bailey, and M. Brake., eds. *Radical Social Work*. London: Edward Arnold
- Manhica H., Almquist Y., Rostila M., Hjern A. (2016), *The use of psychiatric services by young adults who came to Sweden as teenage refugees: a national cohort study*. *Epidemiol Psychiatr Sci* 1:9
- Marfleet P. (2007), *Refugees and history: Why we must address the past*, University of East London, London, United Kingdom
- Marks E. (1957), *Internationally Assisted Migration: ICEM Rounds Out Five Years of Resettlement*, International Organization
- Marquardt L., Krämer A., Fischer F., Prüfer-Krämer L. (2016), *Health status and disease burden of unaccompanied asylum-seeking adolescents in Bielefeld, Germany: cross-sectional pilot study*. *Trop Med Int Health* 21(2):210–218
- May, T (1993): *"Social research" Open University Press: Buckingham*
- Meyer Ch. (1987), *Direct practice in Social Work: Overview*. In *encyclopedia of Social Work*. Washington D.C.: N.A.S.W. Press, 3 Volumes
- Mullaly R.P. PhD & Eric F. Keating MSW (1991), *Similarities, Differences and Dialectics of Radical Social Work*, *Journal of Progressive Human Services*
- Nasıroğlu S., Çeri V. (2016), *Posttraumatic stress and depression in Yazidi refugees*. *Neuropsychiatr Dis Treat* 12:2941–2948
- OED Online. (2012). Oxford University Press. Dictionary online <http://www.oed.com/>. Retrieved 20120429
- Roulston, K. (2001). Data analysis and 'theorizing as ideology'. *Qualitative Research*, 1(3), 279-302
- Seglem K.B., Oppedal B., Raeder S. (2011), *Predictors of depressive symptoms among resettled unaccompanied refugee minors*. *Scand J Psychol* 52(5):457–464

- Stein B. N. (1981), *The refugees experience: Defining the parameters of a field of study*, International Migration Review, 15, 320-330
- Thomas J. F. (1971), *Planned International Migration and Multilateral Co-operation (ICEM at Work)*, Γενεύη, Graduate Institute of International Studies
- Triantafyllou K., Othiti I., Xylouris G., Moulla V., Ntre V., Kovani P., Gertsou I., Anagnostopoulos D. (2018), *Mental health and psychosocial factors in youth refugees, immigrants and Greeks: A retrospective study*. Psychiatriki
- Tyhurst L. (1951), *Displacement and migration, a study in social psychiatry*, American Journal of Psychiatry, 107, 561-568
- Walther, Lena, Fuchs, Lukas M., Schupp, Jürgen, von Scheve, Christian (2019), Working Paper *Living conditions and the mental health and wellbeing of refugees: Evidence from a large-scale German panel study*, SOEPpapers on Multidisciplinary Panel Data Research, No. 1029 Provided in Cooperation with: German Institute for Economic Research (DIW Berlin)
- Wim J. A. van den Heuvel (1998), *Health Status of Refugees from Former Yugoslavia: Descriptive Study of the Refugees in the Netherlands*, Northern Center for Health Care Research, University of Groningen, Groningen, The Netherlands, Vol. 39, Num. 3

Links:

- [Διοίκηση & Επικοινωνία | Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου \(migration.gov.gr\)](http://migration.gov.gr)
- [Ερευνητικά Εργαστήρια | Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας \(hmu.gr\)](http://hmu.gr)
- [Ηράκλειο Κρήτης - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org)
- [Η Σύμβαση του 1951 σχετικά με το Καθεστώς των Προσφύγων – UNHCR Greece](http://unhcr.org)
- [Κοινωνική ενσωμάτωση των προσφύγων, μέσω αθλητισμού στο Δήμο Ηρακλείου «FIT FOR ALL» | Διακρατικά | Ο Δήμος | Δήμος Ηρακλείου \(heraklion.gr\)](http://heraklion.gr)
- [Πρόγραμμα HELIOS | Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου \(migration.gov.gr\)](http://migration.gov.gr)

- [Στην Ελλάδα | International Organization for Migration \(iom.int\)](#)
- [Το Δίκτυο Πόλεων για την Ένταξη διευρύνεται και μοιράζεται ιστορίες συμμετοχής – UNHCR Greece](#)
- [8_selido_fit_for_all-gr_2-1.pdf \(heraklion.gr\)](#)
- [CNI NEWSLETTER JULY 2020_EL.pdf \(iom.int\)](#)
- [CNI NEWSLETTER march 2021_GR_FINAL_low.pdf \(accmr.gr\)](#) (το βίντεο [Cameroon ESTIA Crete HDA ENG - YouTube](#))
- [ESTIA – Στέγαση αιτούντων άσυλο στην Κρήτη | Πλοηγός \(ploigos-ea.gr\)](#)
- <https://fb.watch/9IOeM5EhvS/> [Watch | Facebook](#)
- [Situation Mediterranean Situation \(unhcr.org\)](#)
- Τοπικό Σχέδιο Κοινωνικής Ένταξης Προσφύγων και Μεταναστών, Δήμος Ηρακλείου, 2020 [topiko_shedio_koinonikis_entaxis_d._irakleioy.pdf \(heraklion.gr\)](#)
- [UNHCR - Social and economic impact of large refugee populations on host developing countries \(1997\)](#)
- [Πώς βοηθά η ΕΕ τους πρόσφυγες από την Ουκρανία - Consilium \(europa.eu\)](#)
- [Situation Ukraine Refugee Situation \(unhcr.org\)](#)
- [Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος \(skle.gr\)](#)

Παραρτήματα

Παράρτημα 1: Ανάλυση

ΑΝΑΛΥΣΗ -
θέματα.docx

Παράρτημα 2: Θεματικοί άξονες συνεντεύξεων

θεματικοί άξονες
συνεντεύξεων.docx

Παράρτημα 3: Έντυπα συναίνεσης

έντυπα_συναίνεσης
.pdf